

ARHEOLOGIA BIBLICĂ

MĂRTURIA PIETRELOR

Editura Universității din București
– 1 9 9 8 –

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ

BUCUREȘTI

OTA

III 469728

Referenți științifici:

Prof. dr. Vasile TALPOȘ

Asistent Daniel MARIȘ

403/92

B.C.U. București

C199803529

© Editura Universității din București
Șos. Panduri, 90-92, București - 76235; 410.23.84

ISBN 973-575-230-1

PREFAȚA

Disciplina -ARHEOLOGIE BIBLICĂ - are o deosebită importanță în învățământul teologic prin contribuția sa, în ultimele secole, la combaterea criticii negativiste aduse Bibliei începând cu secolul al XVIII-lea. De fapt, atacul negativist la adresa Bibliei a provocat arheologia să sapă cu râvnă și cu stăruință în straturile pământului, care a înghițit în adâncurile lui mărturiile trecutului despre care vorbește Biblia. Munca arheologilor n-a fost zadarnică, însă, pământul a eliberat din adâncimi multe mărturii legate de faptele despre care ne relatează Biblia. Astăzi, pe baza acestor descoperiri puse la dispoziția noastră de către arheologie, putem spune cu toată convingerea: "Și totuși Biblia este adevărată."

Credem că acesta este serviciul cel mai prețios pe care l-a adus arheologia Bibliei. De aceea e necesar ca fiecare teolog și slujitor al Bisericii să cunoască Arheologia Biblică pentru întărirea credinței lui personale și a credincioșilor pe care îi slujește.

Suntem recunoscători lui Dumnezeu pentru ocazia ce o avem de a tipări acest curs, pe care l-am predat ani de zile la Seminarul Teologic Baptist din București și din 1994 și la Facultatea de Teologie Baptistă din Universitatea București.

Multe mulțumiri aducem tuturor celor care au contribuit cu dragoste la redactarea și tipărirea acestui manuscris. Mai presus însă de toate, suntem recunoscători lui Dumnezeu care este Sursa noastră de putere pentru orice activitate.

Prof.univ. dr. Ioan Bunaciu

Lector univ. drd. Otniel Bunaciu

INTRODUCERE

Arheologia Biblică este disciplina care studiază materialele aparținând antichității, care au fost descoperite în ultimele secole prin săpăturile arheologice și care sunt legate de istoria biblică. În secolul nostru arheologia a făcut progrese mari mai ales în domeniul istoriei biblice; de aceea multe din problemele Bibliei au fost elucidate prin descoperirile arheologice, dovedindu-se astfel istoricitatea lor. E adevărat că nu toate problemele Bibliei au fost lămurite de arheologie, dar sperăm ca în viitor arheologia să elucideze tot mai multe din ele. Nu toate problemele pe care le ridică Biblia au nevoie însă de suportul arheologiei. Unul dintre scopurile arheologiei este să ofere tot mai multe argumente în legătură cu istoricitatea Bibliei pentru a nu mai fi contestată de nimeni.

Contribuțiile descoperirilor arheologice referitoare la Biblie.

În primul rând descoperirile arheologice au asigurat baza generală istorică pentru Biblie. În Biblie se vorbește despre oameni, fapte și întâmplări cărora arheologia le-a creat baza istorică. Exemplu: Avram a trăit într-un anumit context descris în Biblie. Arheologia a contribuit la descoperirea contextului istoric în care a trăit Avram, a obiceiurilor și legilor timpului pe care el le-a respectat, după cum ne relatează textul biblic. Descoperirile arheologice respective ne prezintă epoca patriarhală în care a trăit Avram și dovedesc existența sa istorică. Descoperiri arheologice similare dovedesc autenticitatea existenței istorice a multor alți personaje biblice, cum ar fi Moise, David, Iosif etc.

În al doilea rând descoperirile arheologice vin să completeze datele din istoria biblică. Unele informații despre caracterele biblice sunt oferite numai de arheologie. Exemplu: Biblia ne relatează despre regele Omri, în șase versete. Descoperirile arheologice ne arată că Omri a avut legături cu asirienii și a cucerit Moabul. De asemenea, despre Ahab arheologia ne spune

că a contribuit cu un contingent de trupe la un război cu asirienii, fapte care nu sunt menționate în Biblie.

Arheologia biblică contribuie la o mai bună înțelegere a unor evenimente biblice, pentru că, adeseori, ea prezintă date complementare acestor evenimente biblice. Exemplu: o ediție mai veche a Bibliei traduce în limba engleză textul din (I Regi 10:28-29) astfel: "Solomon a cumpărat cai și pînă de in din Egipt", pentru că în textul original se afla cuvîntul QWA și acest cuvînt a fost tradus în limba engleză prin sintagma "pînă de in". Cercetările arheologice ulterioare au arătat că QWA se referă la o țară cu numele de Que, descoperită mai târziu. Astfel traducerea corectă a acestui text ar putea fi: "Solomon a cumpărat cai din Egipt și din Que."

Cea mai mare importanță a arheologiei biblice constă în faptul că a dovedit istoricitatea Bibliei. În acest sens, arheologul W.F. Albright spune: "Fără îndoială că arheologia biblică a confirmat substanțial istoricitatea tradiției Vechiului Testament, chiar dacă unii scriitori vorbesc despre neconcordanțe în tabloul istoric, asemenea afirmații se fac cu prudență și admit că nu sunt modificări serioase în structura acestui tablou."

IZVOARELE ARHEOLOGIEI BIBLICE

Ca izvor general putem considera tot ceea ce arheologia a descoperit în adâncimile pământului și le-a adus la lumină pentru a fi cunoscute. Dar pentru a le cunoaște mai bine le vom sistematiza:

Un izvor al arheologiei biblice îl constituie toate obiectele găsite care au fost scoase la lumină și care au aparținut popoarelor din antichitate. Aceste obiecte au fost găsite printre dărămăturile cetăților în care ei au locuit și amintim că au fost găsite vase de lut ars, obiecte de metal, de aur, arme, ceramică, unelte, diferite monede.

Amintim apoi marile construcții ale antichității care s-au dezgropat de-a lungul veacurilor: Piramidele Egiptului, zidurile uriașe rămase din marile temple păgâne demolate, palatele celor ce au locuit în acele orașe. Sunt renumite ruinele Acropole din Atena, marele zigurat-un templu asirian și ruinele Babilonului.

Un alt izvor al arheologiei este reprezentat de mormintele cu obiectele ce s-au găsit în ele, cu scrierile de pe zidurile criptelor sau de pe sicrie, toate acestea făcându-ne cunoscută credința ce au avut-o cei care au fost înmormîntați.

Nu putem neglija nici documentele scrise, tabletele de lut ars pe care s-au scris diferite contracte, chitanțe, scrieri literare pe papirusuri sau pergament. E interesant că majoritatea orașelor din antichitate au fost demolate de mai multe ori, iar peste ruinele acestora și cu parte din dărămăturile lor au fost rezidite, deci s-au rezidit unele peste altele. Arheologilor le-a

revenit sarcina să determine straturile de ruine ale cărei perioade aparțin și au stabilit aceasta după obiectele casnice și după monedele ce le-au găsit în acele straturi. Au fost orașe care au fost distruse și rezidite de zece și chiar de douăzeci de ori.

ISTORIA ARHEOLOGIEI

Omenirea a fost întotdeauna interesată în descoperirea tainelor trecutului. În direcția aceasta s-au efectuat numeroase săpături arheologice, scoțându-se la iveală ruinele unor vechi palate din Babilon, printre care s-au găsit piese și statuete vechi, care aparținuseră odată regilor antici. Aceste piese și statuete erau de origine grecească și erau folosite la împodobirea locuințelor. O parte din romanii bogați din perioada Renașterii, colecționau aceste piese grecești.

Interesul pentru aceste piese a crescut în secolul al XIX-lea, când au fost cumpărate de către muzeele europene. Chiar dacă pentru unii aceste piese erau doar elemente decorative de muzeu, au existat cercetători care au descoperit adevărata lor valoare.

Studierea lor a fost anevoioasă din cauza imposibilității descifrării inscripțiilor de pe obiecte. Pe unele table și vase erau inscripții cuneiforme, akadiene, egiptene, asiriene, scrieri ce nu erau cunoscute în totalitate.

În anul 1798, francezul Champolion, însoțind armatele lui Napoleon care au invadat Egiptul, a găsit o piatră cu inscripții pe care a numit-o "Rozetta". Pe această piatră era săpat un text în greacă și egipteană. Acest text l-a ajutat pe Champollion să descifreze hieroglifile în care era scris textul egiptean.

Claudius Rich, diplomatul englez la Bagdad, a făcut săpături arheologice la movilele care acoperiseră odinioară Babilonul și Ninive, alcătuindu-și cu această ocazie o importantă colecție de inscripții și sigilii babiloniene și asiriene.

Datorită pelerinajelor făcute în Țara Sfântă, locurile Palestinei erau mai cunoscute decât altele, dar cu toate acestea abia în 1838 Eduard Robinson, profesor american de literatură biblică, a făcut cercetări în Țara Sfântă, reușind să identifice aproape toate locurile amintite în Vechiul și Noul Testament.

Consulul francez Paul Emille Botta, interesat și el de descoperirile arheologice, a efectuat în anii (1842-1843) câteva săpături la Ninive, dezgropând un palat asirian ai cărui pereți erau împodobiți cu inscripții.

Doi ani mai târziu, Henry Layard a continuat investigațiile arheologice la Ninive, descoperind inscripții pe piatră și pe table de lut. Acestea au fost descifrate abia în 1850, constatându-se că erau inscripții cuneiforme și că aparțineau limbii babiloniene vechi. Odată cu

descifrarea acestor inscripții s-a ajuns la cunoașterea scrierii cuneiforme asiriene. Importanța inscripțiilor este dată și de faptul că pe ele s-au putut descifra și numele unor regi din Israel și Iuda.

Cercetările arheologice au continuat în Palestina și în Siria, o atenție deosebită dându-i-se Ierusalimului. Aici, între (1867-1870), Charles Warren a trasat fundațiile zidului Templului lui Irod.

Arheologia din Orientul Apropiat a luat o nouă anvergură după 1890, când Flinders Petrie a început săpăturile la Tell-el-Hessi lângă Gaza. Ținând seama de straturile în care a găsit obiecte și vase de diferite forme, el a reușit nu numai să ofere o datare a acestora, ci și o comparație între săpăturile de la Gaza și cele din Egipt unde inscripțiile găsite ofereau date despre domnia faraonilor.

Lui Petrie i-a urmat W.F. Albright, care a stabilit modul de datare al vaselor găsite în Palestina la Tell Beit Mirsim, între (1926-1936).

Prin "stratigrafie", arheologia engleză a cunoscut un mic progres. Această stratigrafie se ocupă cu examinarea amănunțită a solului și a resturilor vechi găsite în adâncimi.

Kathelen Kenyuan a fost prima cercetătoare care a aplicat această metodă la escavările făcute în Palestina între (1931-1935). Cu aceeași metodă, ea a făcut investigații atât la Ierihon cât și la Ierusalim în 1952.

O dispută arheologică a avut loc între John Garstang și Yagael Yadin cu privire la existența unei populații în Hazar în perioada (1400-1200) î.H. John Garstang, săpând în Hazar (cetate aflată în nordul Galileii), nu a găsit urme distinctive reprezentate de vase mycoene importate din Cipru sau Grecia, ceea ce l-a determinat să afirme că în perioada (1400-1200) î.H., cetatea nu a fost locuită. Dar după 30 de ani Y.Yadin și-a extins puțin săpăturile găsind o mare cantitate de vase în această arie, dovedind cu acestea că cetatea a fost locuită în acea perioadă.

Teritoriul ocupat acum de Siria a aparținut odinioară cetăților: Damasc, Allepa, Palomira, care au existat între anii (1800-1200) î.H. Săpăturile arheologice au scos la iveală în aceste locuri, table de lut scrise în limba veche ugarită.

În anul 1933, pe malurile râului Eufrat a fost dezgropat orașul Mari, care se pare că fusese foarte înfloritor între anii (3000-1760) î.H. Printre ruinele acestui oraș s-au găsit table cu inscripții cuneiforme. Se pare că ele aparținuseră palatului, distrus în 1750 î.H. de către Hamurabix.

O altă descoperire interesantă s-a făcut la Aleppo, în Siria. Aleppo purta înainte numele Tell Mardikh. Nu se cunoscuse nimic despre această așezare înainte de dezgroparea unui zid circular ridicat în scopul apărării, ceea ce a arătat că aici a existat o cetate înfloritoare.

Săpăturile care au continuat, au scos la iveală frânturi de vase care datează din perioada (2500-1600) î.H. Pe același teritoriu, în 1964 au fost descoperite clădiri mari, ce aparțineau anilor (2000-1600) î.H.

În 1968 s-a descoperit o inscripție pe o statueta în care se arată că Tell Mardikh este vechea Ebla. O inscripție descoperită la Babilon amintea de Ebla ca fiind un oraș comercial în Siria, dar cu toate acestea nimeni nu știa exact locul în care se afla această localitate.

Săpăturile din 1973 au dezgolit câteva săli ale palatului regal din Ebla și s-a constatat că el a fost distrus prin foc în jurul anilor 2200 î.H.

Cele mai vechi documente care provin din Siria de Nord sunt reprezentate de 8000 de table descoperite în două săli ale palatului. Unele table sunt într-un limbaj necunoscut iar altele sunt scrise în dialecte semitice, arătând prin aceasta puternica influență babiloneană care se exercita prin legăturile comerciale.

Aceste table au arătat că regii din Ebla au stăpânit numai în Siria de Nord, deoarece pe inscripțiile tablelor nu sunt menționate cetăți din Palestina și Egipt.

Arheologia a scos la iveală mult material documentar care, însă, trebuie studiat și interpretat cu atenție pentru a afla adevărul despre lumea antică.

În cursul de față s-a prezentat pe scurt istoria arheologiei, care devenită de curând o știință, a reușit să reconstituie scheletul lumii antice, cultura, civilizația și religiile ei.

Pentru noi, creștinii, cea mai mare realizare a arheologiei a fost aceea că prin descoperirile sale s-a demonstrat că Biblia este adevărată.

CREAȚIA

Despre creație se vorbește în Geneza capitolele 1 la 4. Aceste capitole evidențiază doctrina fundamentală a Bibliei cum că Dumnezeu a creat lumea din nimic. Această afirmație nu poate fi dovedită pe cale experimentală, dar nici pe cale științifică și rațională deoarece nu există o explicație asupra modului în care a fost creat universul și lumea.

Există însă multe istorisiri mitologice care explică crearea lumii într-un mod asemănător cu al Bibliei, dar povestirile mitologice poartă amprenta unei imaginații aproape absurde și lipsite total de logică și raționalitate.

O istorisire antică despre creație e dată în "Enuna Elisha", o scriere mitologică babiloniană care a fost descoperită între anii (1848 și 1876) de către arheologii Austen Layard, Hasmzd Bossam și Georghe Smith.

Această istorisire este scrisă pe 7 tablete care reprezintă cele 7 zile ale creației și au fost găsite în biblioteca regelui Asiriei, Ashurbanipal, care a domnit în secolul al VII-lea î.H. Scrierea de pe tablete reprezintă o copie după un document mai vechi, dar se pare că istorisirea a fost redactată pentru prima dată în jurul anilor 1800 î.H. și se bazează pe o povestire sumeriană despre creație, care este mai veche de anul 1800 î.H.

În povestirea "Enuna Elisha" se spune că au existat numai doi zei: Apsu (Apă curată) și Tiamat, soția lui (Apă sărată). Din unirea lor au rezultat alți zei și zeițe, care la rândul lor au dat naștere la alții mărindu-se numărul acestora, dar în același timp, zarva care o produceau era de nesuferit, motiv pentru care Apsu s-a hotărât să-i nimicească pe toți. În timpul acesta "Ea" un descendent al lui Apsu, care-l întrecea pe acesta în putere și înțelepciune s-a ridicat împotriva lui Apsu și l-a omorât, luând asupra lui prerogativele divine. Din el s-a născut Marduk, zeul Babilonului.

Tiamat, văduva lui Apsu, a început război împotriva lui Ea și Marduk, învingător ieșind Marduk, care a tăiat în două pe Tiamat și din trupul ei a făcut cerul și pământul, apoi a creat omul și restul făpturilor din univers.

Cu toate că sunt unele asemănări între istoria creației din Geneza și povestirea "Enuna Elisha", cu privire la creație, totuși, aceasta din urmă pare atât de stranie și irațională în comparație cu istorisirea biblică care afirmă că Dumnezeu a creat cerul și pământul din nimic, prin Cuvântul creator, în virtutea atotputerniciei Sale.

În Biblie se vorbește despre potop în Geneza capitolele 6 și 7. Dumnezeu a hotărât să-i nimicească pe oameni de pe fața pământului din pricina răutății lor care s-a suit până la cer. Dumnezeu însă s-a îndurat doar de familia lui Noe - un om neprihănit care trăia în timpul acela pe pământ. La prounca lui Dumnezeu Noe a construit o corabie în care și-a salvat familia și câte o pereche din păsări și animale.

Despre existența potopului vorbesc tradițiile tuturor popoarelor din antichitate. La greci, potopul este amintit în scrierea Decalionului, la babilonieni se vorbește despre potop în epopeea lui Ghilgameș, epoece scrisă pe 12 table de piatră și găsită în biblioteca regelui Asurbaripal. Povestea datează din al doilea mileniu și în ea se spune că zeii au hotărât să distrugă omenirea prin potop și zeul "Ea" l-a anunțat pe Utanapshim despre ce se va întâmpla și l-a îndemnat să construiască în grabă o corabie ca să salveze în ea sămânța celor vii. Utanapishtim a construit o corabie cu șapte etaje, fiecare etaj având nouă camere și a luat cu el în corabie aur, argint, făpturile vii, familia cu rudele sale. Potopul a venit imediat după ce aceștia au intrat în corabie. Asemenea povestirii biblice, și în epopeea lui Ghilgameș, regele Urukului, este trimis un porumbel să constate dacă s-au retras apele. După scăderea apelor, Utanapishtim a ieșit din corabie pe muntele Nisir și a adus aici un sacrificiu.

Și la mexicani există tradiția potopului. Noe este numit Cox Coz Capaeth sau Tepzi și e prezentat în picturile lor într-o barcă, el cu soția lui Xochiquetzal. După potop oamenii au fost muți, iar un porumbel din vârful unui copac le-a distribuit limbile.

În cartea "Biblia este totuși adevărată", Petru Popovici afirmă că ar exista 88 de tradiții diferite ale potopului, răspândite pe toată suprafața globului..

O mărturie a existenței potopului o aduce geologia. Toți geologii admit că în terenurile de formație recentă există straturi numite diluviene. Aceste nume li s-a dat pentru că ele s-au format printr-un diluviu sau inundație, care a intervenit după era terțiană când omul și animalele actuale existau deja pe pământ.

Aceste inundații au determinat schimbări mai mici sau mai mari pe suprafața globului pământesc. Potopul din timpul lui Noe a contribuit și el la modificarea scoarței terestre. S-au descoperit caverne cu oseminte, schelete de oameni și animale, aproape în toate părțile globului. Se pare că aceste "depozite" își au originea în marea catastrofă descrisă în cartea Geneza. Putem conchide că și geologia recunoaște revărsări de ape asemănătoare potopului biblic. Arheologul Wooley a făcut săpături la Ur, Ereck și Shurupak. Aici a dat peste depozite de nămol, vechi de cel puțin 4000 ani î.H. Aceste depozite se pare că s-ar fi format printr-o catastrofă, despărțind clar două epoci de viață umană.

CETĂȚI ȘI POPOARE ÎNAINTE DE POTOP

În 1906 s-a descoperit lista regilor sumerieni. Această listă pare să fi fost compilată între (2250-2000) î.H., în timpul lui Utu-Hegal din Uruk. După ce sunt notați cei opt regi, la încheiere se spune că: "Au fost cinci orașe și au generat opt regi pentru o perioadă de 240.000 de ani, apoi a venit potopul." Acest document arheologic confirmă ceea ce spunea Biblia, că existau oameni și înainte de potop. În acest document sunt date și numele orașelor și ale celor opt regi.

Cele cinci orașe erau: Eridu, Bad-Tibira, Lark, Sippar, Shurupak, nume întâlnite și în documentele arheologice din Mesopotamia.

În ceea ce-i privește pe cei opt regi, cercetătorii Bibliei fac legătura dintre aceștia și cei zece patriarhi de la Adam la Noe.

Istoria lui Avram este descrisă în capitolele 11-25 din cartea Geneza. O serie de fapte asemănătoare cu cele relatate în biblie au fost descoperite de arheologie. Acestea sunt: cetăți, popoare și obiceiuri. Descoperirile arheologice vin în sprijinul demonstrării existenței istorice a lui Avraam.

Biblia ne spune că Avram era din Mesopotamia inferioară, din cetatea Ur.

În 1854, E.I.Taylor a făcut cercetări arheologice descoperind orașul Ur în Mesopotamia de Sud la 220 mile sud-est de Bagdad, lângă râul Eufrat. Lucrările au continuat în 1918 de către R. Campbele Thompson și de R. R. Hall care au escavat ziguratul până la fundații, apoi zidurile orașului, palatele, cimiterile și spațiul rezidențial.

În urma acestor săpături s-a constatat că originea orașului Ur coboară până în vremuri străvechi, aproximativ 4000 de ani. În timpul cercetărilor s-a găsit un strat de pământ vechi de aproape 4000 de ani, cu o înălțime de 8 picioare, iar arheologul Wolley susține că acesta ar data din timpul potopului lui Noe. În timpul săpăturilor s-au găsit morminte vechi de aproximativ 2500 ani î.H., s-au găsit ruinele unor magazine, canalizări, un templu cu turn, șosele care legau orașul cu alte cetăți din nord și sud. Pe baza unor date și dovezi se pare că în jurul anului 2500 î.H. populația Urului ar fi fost de 500.000 locuitori.

Partea aceasta a Mesopotamiei a fost ocupată mai întâi de sumerieni, însă, mai târziu s-au infiltrat și triburi semitice care erau cunoscute sub numele de akkadieni. Akkadienii au trăit în pace cu sumerienii, preluând cultura lor și devenind ulterior grupul sau populația dominantă. În ultimele secole au venit aici amorii și arameii care se trăgeau din Sem, asemenea lui Avram.

Deci, Avram a locuit într-u oraș cu o înaltă cultură și cu un înalt grad de civilizație. Ur era un oraș religios și avea ca zeu protector Luna sau Nanna - după cum o numeau ei. Nanna era considerat regele zeilor, iar guvernanții pământești erau atât administratorii cât și protejații lui. Orașul Ur era și un loc de pelerinaj, de aceea pe lângă cele patru capele publice erau și alte locuri de închinare.

SUMERIENII

Cercetătorii sunt de părere că sumerienii au alcătuit un popor care a coborât din Munții Caucaz, în partea inferioară a regiunii dintre Tigru și Eufrat.

Argumentul pe care se bazează această supoziție a lor e faptul că în limba lor "sumer" înseamnă munte. Probabil că sumerienii au construit primii munți artificiali cunoscuți cu

terminologia de "zigurați". Tot ei au fost inventatorii scrisului pictografic, cu 3000 de ani î. H., care marchează trecerea de la preistorie la istorie. Sumerienii s-au stabilit pe malurile Tigrului și Eufratului între (3500 și 2300) î.H. și au zidit marile orașe: Ur, Nipurr, Lagosh, Uruk (sau Erech după cum e întâlnit în biblie), Kish, Kafaii și multe altele, construind în jurul fiecăruia dintr- ele mari ziduri de apărare. În fiecare oraș era înălțat câte un templu în cinstea unui zeu.

AKKADIENII

Cetatea lor este amintită în (Geneza 10:10) și avea capitala la Akad. Cu toate că nu se poate localiza exact această cetate, se pare că era aproape de Sipar sau de Babilon. Primul lor rege era Sargon I care a întemeiat un imperiu prin anul 2350 î.H., care a cuprins Sumerul, Elamul, Siria și sudul Anatoliei. Akkadienii erau de origine semită, iar limba pe care o vorbeau era akkadiana veche. Unele cuvinte au fost întâlnite în vocabularul asirienilor și babilonienilor. Ei foloseau scrierea cuneiformă.

AMORIȚII

Datănd din anul 2500 î.H., amoriții sunt primii amintiți în inscripțiile sumeriene și akkadiene. Ei erau semiți nomazi din regiunile Siriei și Palmira. Locuitorii din Mesopotamia îi considerau inculți și barbari. Sumerienii din dinastia a III-a care domnea în Ur au pierdut puterea în jurul anilor 1960 î.H., dar, spre deosebire de aceștia, amoriții s-au întărit, întemeind un stat amorit la Larsau, iar după anul 1800 î.H., amoriții au guvernat în Ashur, care devenise capitala Asiriei. În perioada în care ei au guvernat în Mesopotamia au făcut incursiuni și în Palestina, de aceea călătoriile lui Avram pot fi înțelese ca parte din migrația amorită din această perioadă. Ei se aflau și în Canaan în perioada Patriarhilor (Exod 33:2). Printre aliații lui Avram se aflau și amoriții, atunci când Lot a fost luat captiv. Prezența amoriților este semnalată în Canaan atunci când israeliții au ocupat Canaanul.

Amoriții au fost aceia care au dat lumii pe marele legiuitor Hamurabi care a trăit în jurul anilor 1700 a.H. Studiind codul de legi a lui Hamurabi, probabil că Avram a cunoscut aceste legi, le-a respectat și le-a transmis familiei lui și deci Moise a luat tot ce a fost pozitiv din legile și obiceiurile pe care israeliții le-au respectat, acestea fiind moștenite de la strămoșii lor.

Hurienii apar pe scena istoriei prin anul 2500 a.H., ei s-au infiltrat în perioada veche akadiană în Nuzi. Între (2060-1950) s-au găsit multe nume huriene și în Ur. Câteva texte religioase scrise în huriană au fost găsite la Mari. Într-un contract de la Hana, găsit la Mari, se face referință la hurieni ca și popor.

Originea lor e din munții Armeniei și sunt texte care atestă prezența lor în Mesopotamia Superioară în mileniul al doilea. În Ugarit s-au găsit numeroase texte compuse de hurieni. În textele biblice ei sunt numiți "Hiviți" sau "Horiți" ca fiind vechii locuitori ai Edomului în muntele Seir (Gen. 14:6). Gabaonul avea deasemenea populație hetită (Iosua 9:7, 11:9).

HETIȚII

Despre hetii se vorbește în Vechiul Testament în (Geneza 15:19-21, Iosua 3:10, Numeri 13:29, I Regi 11:1, II Regi 7:6-7). Săpăturile arheologice începute la Boghazkoy de Hugo Winkler au scos la lumină peste 10.000 de tablete arse, scrise în limba akkadiană. Ele au confirmat faptul că locul în care s-a escavat aparținea pe vremuri orașului Hattusau, care era capitala țării Hatti. În 1902 s-au descoperit "scrisorile de la Arzaua" și din ele s-a dedus că hetii erau indo-europeni și că făceau parte din marea migrație indo-europeană care s-a extins până în India. Arheologia a descoperit urme despre ei și în Anatolia de Apus prin 2300 î.H. În Biblie ni se arată că Avraam a avut legături cu ei cumpărând terenul de la Efron Hetitul.

HARAN

Haran era un oraș așezat la încrucișări de drumuri. Chiar numele lui înseamnă în sumeriană "drum". Prima mențiune despre Haran o găsim într-o scrisoare adresată lui Jashman Adad, vice-rege asirian la Mari (aprox. 1790 î.Hr.). O a doua mențiune se referă la partea de sud-est ce mergea de la Hebron la Egipt, cu drumul din partea de nord-est, care pornea din Arabah și ducea spre malul mării. Era axată la limita sudică a Palestinei în care se afla populație evreiască. Acest teritoriu purta denumirea: "de la Dan la Berșeba" (Jud. 20:1).

Escavațiile făcute în partea de sud au descoperit urme din perioada calcolitică (4000-3000 î.Hr.). În 1954, arheologii israelieni au găsit piatră și cupru dintr-o perioadă foarte veche, pe când locuitorii trăiau în adăposturi subterane. S-au găsit vase și obiecte ornamentale, confecționate din piatră și os. Se pare că se cultiva în zona aceasta orz, linte și grâu, iar oamenii se ocupau cu creșterea de oi, capre și boi.

BETEL

Ruinele vechiului Betel au fost identificate în partea de nord a satului arab Beitin, de către W.F. Albright. Cele mai vechi urme datează din epoca de bronz. Patriarhii Bibliei au fost aici după anii 2200 î.H. Arheologii au constatat că Betelul a avut parte de o distrugere grozavă în secolul XIII. Albright susține că această distrugere a fost pricinuită de israeliți când au ocupat Palestina.

GERAR

În epoca patriarhală, centrul filistenilor era orașul Gerar, așezat la poalele munților Iudeii, la sud de Gaza. Avram și Isac au avut relații amicale cu Abimelec din Gerar (Geneza 21:32; 26:1). Arheologii au constatat că în perioada patriarhală, Gerarul a avut o situație prosperă. Toate aceste cetăți sunt amintite în Biblie încă din vremea lui Avram. Săpăturile arheologice din secolul XIX și XX le-au scos la lumină, dovedind prin aceasta istoricitatea și veridicitatea povestirilor biblice.

OBICEIURI ȘI RÂNDUIELI PRACTICATE DE PATRIARHI ȘI DOVEDITE DE DESCOPERIRILE ARHEOLOGICE

Una din cele mai mari contribuții ale arheologiei moderne este că a descoperit legile și obiceiurile popoarelor din timpul în care au trăit patriarhii Bibliei și care se aseamănă foarte bine cu obiceiurile și rânduielile pe care le-au respectat patriarhii și care sunt scrise în cele cinci sururi ale cărții lui Moise.

Aceste legi și obiceiuri sunt cunoscute din trei coduri vechi descoperite de arheologi și din diferite scrisori și contracte dezgropate din ruinele unor vechi orașe.

Unul din aceste coduri de legi a fost descoperit la Eshnuma, oraș așezat la 50 mile nord-est de Bagdadul de astăzi. În 1930 au început aici escavații arheologice conduse de Henrich Frankfort din Chicago de la Institutul de Științe Orientale al Universității din Chicago. Pe lângă piese arheologice valoroase care s-au descoperit aici se afla și codul de legi atribuit lui Bilalama, regele din Eshnunna.

El a fost scris în limba akkadiană și conține 60 paragrafe de legi cu privire la prețurile mărfurilor, căruțelor, bărcilor, câștigurilor lucrătorilor; legi cu privire la căsătorie, divorț, adulter, violență, responsabilitatea pe care o avea un om când boul acestuia rănea un om sau un câine mușca un om. În cod se prevedea ca în cazul în care omul atacat de bou moare, stăpânul boului va plăti 2/3 mine de argint. Aceeași problemă este înscrisă și în Legea lui Moise (Exod 21:28-32). Acest cod de la Eshnunna datează din secolul XX î.H.

Un alt cod a fost descoperit în Ur și datează din anii 2050 î.H., iar autorul lui este regele sumerian Nammu. În aceste legi se tratează probleme legate de profituri, cântăririle juste, protejarea orfanilor, a văduvelor și a săracilor împotriva exploatării bogaților.

Amintim și codul lui Lipit Ishtar din Isin, care a fost descoperit cu 50 ani în urmă la Nippur în Irak și publicat în 1947. Legile sunt scrise pe șapte tablete de piatră în limba sumeriană și cuprind metode de reglementare a unor probleme existente între ei.

Cel mai important cod al antichității este codul Hamurabi. Hamurabi a fost al șaselea rege din dinastia întâi din Babilon. El a domnit 43 de ani, între (1728 și 1686). Multe documente descoperite vorbesc despre Hamurabi ca guvernator înțelept care asigura o bună administrație a statului babilonian.

Hamurabi s-a inspirat din celelalte coduri, iar legile lui au fost scrise pe table de piatră neagră și au fost folosite aproximativ 500 de ani, după care au dispărut (aprox. în secolul XII î.H.).¹ Aceste table se aflau atârinate în templul Esagila, templul lui Marduk din Babilon unde închinătorii puteau să le vadă și să le citească. Codul Hamurabi este unul din cele mai complete

coduri de legi din antichitate. Legile acestui cod se adresează următoarelor trei grupe de cetățeni:

1. Awelum - omul liber din clasa superioară, aristocrat; putea fi militar sau om de afaceri sau proprietar de pământ feudal.

2. Mushkenum - clasa de mijloc, omul liber sau cetățeanul particular care poate fi și om sărac și care o dată a fost și sclav.

3. Arud sau Wardu era reprezentată de sclavi sau robi. Pedepsele erau diferite, aristocrații primeau pedepse mai mari pentru nedreptățile ce le săvârșeau, decât cei din clasele de jos.

Principiul legilor lui Hamurabi era "talionul" care împărțea ideea: "dinte pentru dinte" sau "ochi pentru ochi". Existau câteva păcate care erau pedepsite cu moartea; printre acestea erau: vrăjitoria (Exod 22:18), mărturia falsă (Deut. 19:18-19), furtul în paguba statului sau a templului, furtul în paguba oamenilor (Exod 22:1-4; Lev. 6:3-5; Exod 21:15-16), adulterul, incestul, practicarea prostituției (Deut. 23:17), construitul greșit al unei case care ar produce moartea proprietarului.

Așa cum am arătat și mai sus, multe din prevederile codului Hamurabi le găsim și în legile lui Moise, ceea ce demonstrează faptul că Avraam cunoscuse aceste legi, le respectase și le transmisese oral și urmașilor lui, iar Moise a luat tot ce a fost bun din aceste orânduiri respectate de copiii lui Israel și le-a înscris în Legea lui Dumnezeu.

O altă descoperire arheologică, care ne-a adus la lumină obiceiurile practicate de patriarhii biblici, este descoperirea de la Nuzi. Nuzi a fost o localitate la 12 mile depărtare de modernul Kirkuk. Sub direcția lui Edwards Chiera, școala americană de cercetări orientale a făcut săpături între (1925 și 1931) pe acest loc. Aici s-au descoperit 2000 de tablete arse care aparțineau arhivelor familiale aflate în palatele din Nuzi. Documentele datează din secolul XV î.H. și sunt scrise în limba akkadiană, dar se pare că scriitorii lor au fost hurieni, deoarece se găsesc în ele și cuvinte huriene. Aceste documente au o importanță deosebită deoarece în ele găsim informații despre viața morală și socială din Mesopotamia de Nord, teritoriu care aparținuse odată și patriarhilor biblici. De pe aceste teritorii patriarhii și-au luat soții, iar lucrul acesta îl cunoaștem deoarece după migrarea lor au mai rămas rude ale acestora prin aceste provincii.

Nuzi n-a fost departe de biblicul Padam Aram. Iacov a trăit aici 20 de ani, iar Rebeca era originară din aceste locuri. După ce s-au tradus tablele s-a văzut că exista o mare asemănare între rînduielile pe care le respectau patriarhii și cele ce erau scrise pe aceste documente.

Să luăm în discuție problema moștenirii așa cum rezultă din datele pe care ni le oferă tabletele de la Nuzi.

Proprietatea era inalienabilă și nu putea trece de la o familie la alta, iar pentru a se putea totuși depăși această situație s-a folosit sistemul adopției prin care proprietarul putea adopta un fiu sau mai mulți, iar după moartea lui, drepturile de proprietate să le moștenească aceștia. Deci, proprietarul care nu avea copii adopta un moștenitor. Acesta putea fi om liber, sclav sau rudă. Tableta de adopție era scrisă pe lut și se afișa la poarta cetății, iar după publicare devenea contract obligatoriu. Proprietarul putea transmite părții adoptate pământurile și imobilele pe care le avea, dar cel adoptat avea obligația de a-i sluji stăpânului cât timp trăia acesta și de a-i asigura înmormântarea. Contractul prevedea și faptul că dacă proprietarul va avea un fiu între timp, atunci acesta va deveni moștenitorul legal. Fiului îi vor reveni "zeii părintești" ai tatălui său. Acești "Zei părintești" erau figurine mici de lut folosite la închinare de către întreaga familie, iar cine moștenește acești zei avea drept de proprietate asupra întregii moșteniri. Oferim mai jos modelul unei tablete de adopțiune:

"Tabla de adopțiune aparținând lui Zike": "El a dat pe fiul său în adopțiune lui Shuriha-Ilu și Shriha Ilu cu referire la Shenimma din toate pământurile și din toate câștigurile de orice fel i-a dat lui Shenima o parte din proprietatea sa. Dacă Shriha Ilu va avea un copil al său, ca fiu principal, el va lua partea dublă. Shenima va fi următorul în ordine și își va lua partea potrivită. Cât timp Shriha-Ilu va trăi, Shenima îl va onora și după ce moarte Shuriha-Ilu, Shenima va deveni moștenitorul. Mai departe Kilim-Ninu a fost dată de soție lui Shenima. Dacă Kilim-Ninu va naște copii, Shenima nu va lua altă soție. Dacă însă Kelim Ninu nu va naște copii, Kelim Ninu va aduce altă femeie din țara Lulu de soție pentru Shenima și Kelim Ninu nu va putea alunga vlăstarul. Oricare dintre fiii care se vor naște din Shenima prin pântecul lui Kelim-Ninu vor moșteni pământurile și clădirile de orice fel. Dacă ea nu va naște fiu, atunci fiica lui Kelim Ninu va lua o parte din pământuri și clădiri în proprietate. Mai departe Shriha-Ilu va adopta un alt fiu pe lângă Shenima."

În tabletă mai sunt cuprinse și alte prevederi, ca: - se va da o slujnică soției lui Shenima ca dar de nuntă; - dacă Shenima va lua altă soție după ce Kelim Ninu va avea copii, Kelim Ninu va putea lua unele măsuri împotriva lui Shenima; - dacă soția nu avea copii, putea să propună bărbatului să facă un copil prin sclava din casă, care va fi socotit ca fiul ei, dar dacă după aceea soția va naște un fiu, el va deveni moștenitorul, iar fiul născut prin sclavă nu putea fi alungat din casă, ci va avea o parte din moștenire.

În tabletele de la Nuzi ni se arată că era foarte obișnuit ca stăpânul care adoptă un fiu să-i dea de soție pe fiica lui și că înainte de a primi-o de soție, lucra în gospodăria

proprietarului. Asta se întâmpla de regulă cu sclavii, dar, în același timp și cu oamenii liberi. Pentru ilustrarea acestui lucru, prezentăm o altă tabletă de la Nuzi:

"Tabla de adopțiune a lui Nașhivi, fiul lui Arshem".

"Nașhivi a adoptat pe Wullu, fiul lui Puhishem. Atât timp cât Nașhivi trăiește, Wullu va primi hrană și îmbrăcăminte. Când Nașhivi moare, Wullu va fi moștenitor. Dacă lui Nașhivi i se va naște fiu, acesta va împărți moștenirea în mod egal cu Wullu, însă numai fiul lui Nașhivi va lua idolii lui Nașhivi. Dacă Nașhivi nu va avea fiu, atunci Wullu va lua idolii lui Nașhivi și Nașhivi va da pe fiica sa Nuhuya ca soție lui Wullu. Și dacă Wullu va lua altă soție va pierde pământurile și clădirile lui Nașhivi. Oricine va rupe contractul va plăti o mână de argint și o mână de aur."

Dacă vom compara aceste obiceiuri și rânduieli de pe tablete de la Nuzi cu obiceiurile pe care le-au practicat patriarhii, vedem o mare asemănare între ele. De exemplu, încercarea lui Avram de a-și aranja moștenirea prin sclava Agar, care l-a născut pe Ismael și refuzul lui Avram de a-l alunga pe Ismael după ce s-a născut Isac, toate acestea se încadrează în obiceiurile timpului în care au trăit patriarhii. Se pare că și căsătoria lui Iacov cu fetele lui Laban se încadrează în rânduielile timpului cu privire la adopție.

Conflictul care a intervenit între Laban și Iacov, se pare că a avut loc după ce în casa lui Laban s-au născut fii (Geneza 31:1-2, 14-15). De aceea, când au plecat, Rahela a luat idolii tatălui său, nădăjduind ca prin ei să redobândească moștenirea.

Deasemenea, era cunoscută în documentele de la Nuzi căsătoria leviratului, prevăzută și în Legea lui Moise, în care se prevedea că dacă moare un frate fără să lase urmași, fratele următor o va lua în căsătorie pe văduva rămasă și primul născut dintre copii aparține fratelui care a decedat; de fapt practica aceasta era cunoscută în tot Orientul (Deuteronom 25:5-10).

În documentele de la Nuzi se vorbește și despre importanța cuvintelor rostite de tatăl pe patul de moarte. Acestea trebuiau respectate întocmai.

Ni se redă un caz în care doi frați mai mari cer judecătorului să anuleze căsătoria fratelui lor mai mic pentru că s-a făcut fără voia lor. Fratele mai mic a dovedit în fața judecătorului că tatăl său pe patul de moarte i-a spus să se căsătorească cu respectiva fată. Iată ce conține documentul: "Ceilalți fii ai mei sunt mai bătrâni și și-au luat soții, însă tu încă nu ți-ai luat soție, așa că îți dau pe Zulu-Ishtar. Să-ți fie soție."

Tânărul a dovedit cu martori în fața judecătorilor că aceste cuvinte ale tatălui său erau adevărate și astfel căsătoria a rămas valabilă și fără consimțământul fraților mai mari, pentru că aveau aprobarea tatălui rostită pe patul de moarte. Credem că în această practică trebuie să încadrăm binecuvântarea pe care Isac a rostit-o pentru Iacov și care nu s-a mai putut schimba (Geneza 27) și binecuvântarea lui Iacov rostită asupra fiilor săi (Geneza 49).

Un alt obicei straniu, descoperit în documentele arheologice de la Nuzi este acela de "trecere a unei perechi de cisme sau ghetе" de la o parte la alta în anumite tranzacții.

Sunt cunoscute câteva tablete cu astfel de acte. Se pare că gestul reprezenta un fel de înțelegere între părți, în cazul în care tranzacția nu ar fi fost prea legală. Se transmitea o avere care în Nuzi era aproape inalienabilă și în schimb se oferea acoperire o pereche de ghetе, deci era o tranzacție economică importantă, dar fără acoperire valorică reală.

Ne amintim de un caz descris mai târziu în Biblie în care au fost transferate ghetele între părți ca să acopere anumite obligații morale. Când Rut a fost cumpărată de Boaz, de la ruda sa, și-a luat încălțăminte și le-a dat ei în conformitate cu această practică veche din Israel (Rut 4:7,8), pentru a se confirma tranzacțiile. Există două referințe în cartea profetului Amos (Amos 2:6, 8:6), unde citim că bogatul vinde pe sărac pe "o pereche de ghetе". Este evident faptul că în acest caz în care Amos se referă la săracul care fusese văduvit de drepturile sale, proorocul folosind acest simbolism pentru a arăta comportarea nedreaptă a bogatului față de sărac.

Există și alte paralelisme între obiceiurile patriarhilor, așa cum sunt descrise în Biblie și obiceiurile popoarelor din Mesopotamia din mileniul III-II î.H., pe care le-a descoperit, în secolul XIX, arheologia.

Toate aceste descoperiri arheologice au dovedit istoricitatea patriarhilor biblici. Deși criticii negativiști în secolul XIX au susținut că patriarhii biblici sunt mituri, că Avram, Isac, Iacov sunt creații ale culturii iudaice de mai târziu, că Moise n-a existat ca persoană istorică, iar cărțile lui au fost scrise în secolul X î.H. în perioada monarhiei, cu scopul de a exalta spiritul național evreiesc, descoperirile arheologice din zilele noastre au infirmat această teză. Se ridică întrebarea, de unde au cunoscut scriitorii din secolul X î.H. obiceiuri și rânduieli respectate de popoarele care au trăit în milenii III și II î.H. când acestea au fost necunoscute istoriei umane până în secolele XIX și XX d.H. când au fost scoase la iveală prin documente descoperite de săpături arheologice. Tocmai asemănarea dintre obiceiurile și rânduielile pe care le-au respectat patriarhii din mileniul II-III și documentele pe care noi astăzi le cunoaștem din descoperirile arheologice dovedesc că cele cinci cărți ale lui Moise sunt adevărate. La aceeași concluzie au ajuns și marii cercetători ai Vechiului Testament: Arheologul W.F. Albright și E.H. Rowley - fost profesor de limbă ebraică la Universitatea Manchester.

¹ Egiptul este țara cu trecutul istoric cel mai îndepărtat. Există mărturii despre urme culturale din timpul preistoric, chiar din anii 5000 î.H., iar de la 3200 î.H. se cunoaște prima dinastie. Centrele culturale care existau înaintea dinastiilor au fost descoperite de Al-Fayyum, Marimdah, Bani Salamah etc. Descoperirile arheologice din aceste locuri au demonstrat faptul că egiptenii erau iscusiți în meseriile lor. Unelte și vasele descoperite au arătat că olăritul era bine cunoscut de egipteni.

Scrierea egipteană s-a dezvoltat în perioada de dinaintea dinastiilor, apoi scrierea hieroglifică, care consta în folosirea mini-picturilor pentru a reprezenta acțiuni și obiecte, în cele din urmă au apărut silabele și sunetele singuratic. Cele trei stadii de scriere au durat trei milenii. În 1905 W.M.Flinders Petrie a descoperit la Sarabit el Kaadem câteva inscripții semitice în care s-au folosit semne luate din scrierea hieroglifică egipteană.

Vreamea lui Avraam coincide cu dinastia a XII-a din Egipt (1991-1778) î.H. Din timpul acela s-a descoperit mormântul lui Khnumhatep, un nobil din dinastia a 12-a. Într-un mormânt din Beni Hasan s-a descoperit o pictură care reprezintă emigranți asiatici intrând în Egipt în căutare de hrană. Pictura aceasta e din timpul când probabil și Avram a vizitat Egiptul (circa 1675-1567) pentru același scop.

DOMNIA HIKȘOȘILOR

Datorită revărsărilor Nilului, Egiptul a fost o țară mai sigură pentru a asigura hrană populației și vitelor, de aceea în vreme de secetă se revărsau spre Egipt valuri de emigranți din teritoriile vecine cu Egiptul și mai ales din Canaan. Unii au intrat în Egipt prin înțelegere, alții prin forță. Așa se face că între 1778-1567 a.H., de la dinastia a 13-a până la dinastia a 17-a, în Egipt au domnit regii Hikșoși. Hikșoș însemna rege păstor, sau guvernator străin. Ei au condus niște triburi semite venite din Asia. Au reușit să cucerească Egiptul pentru că au folosit care și cai în lupte, stabilind capitala în Nordul Egiptului la Avaris. Egiptenii s-au retras în sud, stabilind capitala la Teba. Într-un fel ei erau supuși Hikșoșilor.

În timpul hikșoșilor au avut loc evenimentele descrise în (Gen.37-47), adică venirea fiilor lui Israel în Egipt. Biblia ne spune că israeliții au petrecut în Egipt 400 de ani. Dacă acceptăm data pentru Exod anul 1300 a.H. iar apoi socotim timpul, ajungem la anul 1700 a.H., care este timpul aproximativ al domniei hikșoșilor. Deci, atât lucrurile acestea cât și alte evidențe, ne arată că familia lui Iacov a venit în Egipt în timpul domniei hikșoșilor.

Istoria lui Iosif e descrisă în (Gen.cap.39-45), iar arheologia a descoperit fapte și obiceiuri asemănătoare cu cele ce s-au petrecut cu Iosif în Egipt, și care sunt descrise în Biblie. De exemplu, în (Gen.39:1), se spune că Potifar era "căpetenia străjerilor". Această funcție a descoperit-o și arheologia ca existând în Egipt. Deasemenea au existat și funcțiile "mai marele pitarilor", și "mai marele paharnicilor". S-au descoperit inscripții egiptene în care se arată că mustul era băutura preferată a faraonilor, s-au găsit desene în care un paharnic storcea struguri în fața lui faraon.

În Egipt, Iosif a ajuns în închisoare. Arheologia ne-a arătat dovezi că închisorile din Egipt erau bine organizate. S-a descoperit un document care se păstrează în muzeul din Brooklyn și care cuprinde o listă cu criminalii din Teba, sub numele fiecărui condamnat fiind notat sexul și vinovăția, sentința. Pe dosul papyrusului era scrisă o listă cu 79 de nume de slujitori a unui stăpân egiptean, din care 40 erau asiatici purtând nume asiatice.

Visul lui faraon iarăși e adevărat pentru că la egipteni visurile aveau o mare importanță, iar elementele din visul lui le găsim la ei. Egiptenii se închinau zeiței Hator care avea chip de vacă, iar boul era consacrat pentru zeul Osiris protectorul agriculturii. În multe picturi din Egiptul antic apare taurul Osiris înconjurat de 7 vaci. De multe ori, când împăratul s-a dus să se închine, a văzut acest tablou așa că l-a putut visa și Dumnezeu i-a putut vorbi prin cele 7 vaci slabe, anunțând foametea, pentru că scopul divin era să salveze sămânța lui Avram.

Faptul că în Egipt au fost și ani roditori iarăși e adevărat, pentru că revărsarea Nilului aducea cu sine recolte bogate. Avem un document de la regele Zoser (probabil din anul 1700). El a trimis un mesaj guvernatorului din regiunea Nilului inferior, acesta cuprinzând următoarele cuvinte: "Sunt îngrijorat de popor în palat, inima mea este greu apăsată din lipsa dezastruoasă a revărsării Nilului din ultimii 7 ani. Fructe sunt puține, zarzavaturi neîndestulătoare, iar lipsa hranei e generală". Iar mesajul lui Zoser către magazioner este: "Magaziile să fie deschise", răspunsul a venit: "Magaziile s-au deschis și tot ce a fost în ele s-a consumat". Asemenea instrucțiuni sunt identice cu cele schițate în (Gen.41:33-36; 47:19).

P. Popovici în cartea sa "Biblia este totuși adevărată" notează o inscripție care vorbește de 7 ani de secetă. La fel, la mormântul El-Kab este o inscripție a guvernatorului Baba, care se crede că e faraonul Apepi III din timpul lui Iosif și care sună așa: "Am adunat grâu ca prieten al Dumnezeului Secerișului, după ce fusesem foarte băgător de scamă la timpul semănatului. Și acum în timpul foametei care durează de mai mulți ani, eu împărtășesc grâu prin oraș fiecărui lovit de foamete". Unii arheologi susțin că aceasta ar fi foametea amintită în Geneza.

Înălțarea lui Iosif și modul cum s-a procedat la înscăunarea lui în slujba de "mai mare peste Casa lui faraon" e descrisă în (Gen.41:37-43), dar se aseamănă foarte mult cu investirea unui vizir egiptean. S-a găsit o pictură din timpul lui Seti I (1308-1209) în care faraon cinsteste un om în felul cum e descrisă cinstirea lui Iosif: "l-a suit în carul care venea după el". Amănuntul acesta întărește foarte mult veridicitatea istorisirii, pentru că se știe că în timpul guvernării hikșoșilor se foloseau căruțele și caii în paradele publice.

Magia era foarte răspândită la Egipteni și a fost normal ca faraon să cheme magicienii lui ca să-i talmăcească visul, dar n-au reușit și atunci a fost chemat Iosif. Obiceiul de a-și îmbălsăma morții era foarte răspândit în Egipt, dovadă sunt mumiile pietrificate care au fost descoperite de arheologi și care le putem vedea în marile muzee ale lumii. Despre o asemenea îmbălsămare se vorbește în (Gen.50:3). Deasemenea practica eliberării unor întemnițați cu ocazia unor zile festive era cunoscută în Egiptul antic și deci eliberarea paharnicului despre care se vorbește în cartea Geneza a fost posibilă.

ISRAELIȚII ÎN EGIPT

Biblia ne spune că Iacov și fiii lui s-au așezat în ținutul Goshen (Gen.46:26). Cuvântul Gosen îl găsim în mai multe cărți ale Bibliei în: (Iosua 10:41) unde Gosen e numit "țară", în (Iosua 15:51) Gosenul e o cetate în sudul Iudeii, în (Gen.47:4) Gosen înseamnă "pășune" și e situat în partea de răsărit a deltei Nilului, în care e inclus Wadi Tumilat, o regiune fertilă care atinge Lacurile Bitter, (se mai numea și Țara lui Ramses) (Gen.47:11) unde se afla palatul în care Iosif slujea ca vice rege. Cu siguranță că regiunea în care Iosif și-a așezat familia a fost fertilă și aproape de capitala Avaris.

Trebuie să ținem seama de faptul că a fost un influx continuu de semiți în Egipt de-a lungul veacurilor, iar israeliții au fost numai unul din aceste grupe. Împărații Hikșoși au stăpânit Egiptul în sec.al 18-16 lea, au dat Egiptului două dinastii, dar la urmă, un prinț egiptean numit Kamose s-a ridicat împotriva lui Apopei III și a cucerit o parte din Egiptul supus de hikșoși, iar urmașul său, Ahmose I, i-a izgonit pe hikșoși din Egipt și acum s-a întâmplat ce e scris în (Exod 1:8): "Peste Egipt s-a ridicat un împărat care n-a cunoscut pe Iosif", fiind vorba de un rege din dinastia a 18-a. Egiptenii au urât toate neamurile semite în special pe israeliții care au fost favorizați o vreme datorită influenței lui Iosif. În contextul acesta trebuie înțeleasă informația din (Gen.43:32), și anume că egiptenii nu puteau mânca cu evreii. Lucrul acesta pentru ei era o "scârbă", probabil pentru că evreii se ocupau cu creșterea oilor, iar egiptenii îi urau în general pe semiți pentru că le invadaseră țara. Noua dinastie care a guvernat acum în Egipt a lansat lozinca "Egiptul pentru Egipteni".

Prigonirea triburilor semite după plecarea hikșoșilor s-a accentuat. Această prigonire ne este cunoscută din (Ex. 1:88-22). Dar avem și documente care prezintă o situație asemănătoare cu cea din Exod. Popovici Petru în cartea sa "Este biblia adevărată" citează dintr-o descriere a lui Eber următoarele: "Sub un sicomor stufos, un vânzător de ale mâncării, de băuturi spirtoase și de afide pentru răcorirea apei, și-a așezat masa sa și alături cu ea o ceată de barcagii și vizitii răcneau și se certau pentru ceva. Marinarii stăteau lungiți pe bordul corăbii și pe maluri la umbra palmierilor. Alții sub razele dogoritoare ale soarelui de care se apărau acoperindu-și fața cu o pânzătură, care le slujea drept haină. Pe alături treceau arestați și sclavii, arși de soare, negrii, înconvoiați sub sarcinile grele pe care trebuiau să le ducă la destinație: în temple pentru jertfe, sau la negustorii de diferite mărfuri. Pietrarii cărau bucăți de piatră aduse din pietrăriile Kenu sau Suan, dirijându-le pe talazuri de lemn spre locul unde urma să se construiască un nou palat sau templu. Lucrătorii udau cu apă tălpile, ca să nu se aprindă prin frecare sub greul pietroaielor. Toți acești lucrători erau mânați cu cravașa de către isprăvnici și cântau cântecele lor de muncă grea. Dar glasul lor răgușit suna a apăsare. Abia în timpul repausului, când se strânseseră cu toții se însuflețiră puțin.

"Roiuri dese de muște câinești urmăreau aceste grupe suferinde de muncitori care cu o răbdare apatică și apăsătoare suportau atât înțepăturile muștelor cât și loviturile supraveghetorilor". Credem că documentul acesta e o dovadă de netăgăduit că Moise a scris cartea Exod.

Tot în aceeași carte e citat și un alt document : "Papirus Anastasius", care spune: "Doisprezece pietrari, afară de oamenii care se ocupau cu facerea cărămizilor în casele lor, au fost aduși să lucreze la zidirea caselor. Să facă fiecare din ei un număr hotărât de cărămizi în fiecare zi. Ei nu trebuiau să slăbească munca la casa nouă. Într-aceasta eu mă supun poruncii dată mie de stăpânul meu ". Popovici în cartea sa amintește și despre un tablou din Benhatan în care se arată o scenă de pedepsire. Un muncitor care nu lucrează cum trebuie și cât trebuie e întins cu fața la pământ, alți doi îl țin de mâini și unul de picioare, iar isprăvnicul îi brăzdează spatele cu lovituri. Biblia vorbește că israeliții au participat la construirea cetăților Ramses și Pithom și că aici au construit hambare, un fel de magazii. Arheologul Eduard Naville a făcut săpături în 1883 la Tell-el Maskhuta, localizând Pithomul în regiunea Wadi-Thumilat. A descoperit aici niște inscripții și pe baza lor a conchis că locul acesta în vechime s-a numit Per-Atum, Casa lui Atum. Cu câțiva ani mai înainte, Lepsius a identificat într-o parte la Tell-el-Maskhuta, două orașe cu magazii ca cele ce sunt amintite în (Exod 1:11). El a găsit un număr de camere rectangulare , fără uși, despărțite unele de altele prin pereți subțiri de cărămidă nersă. El a afirmat că aceste hambare au fost zidite de israeliți.

Se pare că asuprirea cea mai crudă a fost în timpul lui Ramses II. El a domnit peste 60 de ani, în jurul anilor 1280 și a murit la 1232. A fost urmat de fiul său Merenephtah. El a fost un mare constructor, din cele 32 de obeliscuri care s-au descoperit în Egipt, 21 le-a ridicat el. A reparat și a reconstruit 7 temple la Teba, clădirile lui impresionau prin suprafața lor imensă, neținând seama de calitatea artistică. La Tanis a construit un colos de 90 de picioare. În templul mortuar, cunoscut sub numele de "Ramsseum", sunt alți coloși din granit în greutate de sute de tone. La Ambu, Simbel a fațadat templul cu roci naturale din stânci. El are aici 4 statui, având fiecare 65 de picioare înălțime. Imensa sală Hipostyl de la Karnak are 134 coloane uriașe fiecare având 160 de picioare. Aici s-au descoperit cărămizi cu sigiliul Ramses. Perioada din (Ex.1:1-2), cuprinde circa 300 de ani și în partea ultimă a perioadei a domnit Ramses.

IEȘIREA DIN EGIPT

Sederea copiilor lui Israel în Egipt a fost de 430 de ani (Ex.12:40), Iosif a trăit în jurul anilor 1700 și dacă scădem 430 din 1700 ajungem la 1370 a.H. ca dată aproximativă a ieșirii israeliților din Egipt. Dar pe baza textului din (I.Împ.6:1), s-a crezut că ieșirea copiilor lui Israel din Egipt ar fi avut loc în 1430 a.H. Și aceasta pentru că Solomon a început să domnească în anul 950 la care dacă adăugăm 480 primim anul 1430. Dar anul 1430 nu poate fi dovedit cu date arheologice, toate datele arătând că perioada hickșoșilor a fost prea timpurie. De aceea trebuie să plasăm acest eveniment în jurul anilor 1319-1200 în timpul dinastiei a 19-a.H.

Săpăturile arheologice au demonstrat că în partea de nord a Egiptului s-a construit numai după 1310, Casa lui Ramses fiind zidită pe temeliiile orașului Avaris, care a fost capitala Egiptului în timpul Hickșoșilor. Orașul a început să fie construit de Seti I și l-a continuat fiul să Ramses II (1290-1224). Dacă israeliții au participat la construirea acestui oraș, atunci ei trebuie să fi stat în Egipt până după 1310. Apoi s-a dovedit că în perioada 1850-1300 în Transiordania cetățile nu erau înconjurate cu ziduri pentru că locuitorii lor erau nomazi, numai după 1300 au început să se construiască ziduri în jurul cetăților, ori când au intrat israeliții în Canaan cetățile erau înconjurate cu ziduri. Tot arheologia a descoperit că au fost distruse prin foc în jurul anului 1250 cetățile : Betel, Debir Lachiș, Hazor, deci aceste distrugeri coincid cu ocuparea Canaanului de către israeliți.

S-a ridicat problema cetății Ierihon, aici făcând săpături H.Garstang, între 1929-935. În urma acestor săpături el a susținut că cetatea Ierihon a fost dărâmată în anul 1400 a.H., dar săpăturile efectuate de Dr. Kathleen Kenyon au arătat că zidurile Ierihonului au căzut de mai multe ori în diferite timpuri. Așadar, descoperirea lui Garstang s-a putut referi la o distrugere

anterioară care putea fi în anul 1400, dar că Ierihonul a mai fost distrus și când a căzut în mâinile israeliților, odată cu celelalte cetăți pe care le-a amintit.

Nu putem accepta ca dată a intrării israeliților în Canaan dincolo de anul 1220, pentru că s-a descoperit monumentul lui Merenptah, care a guvernat Egiptul de la 1224 la 1216 a.H. În anul al 5-lea al domniei lui a compus un poem în care a sărbătorit victoriile sale asupra Libienilor. În poem este relatat faptul că popoarele din Asia s-au supus Egiptului fără împotrivire, iată cum sună poemul:

"Părinții s-au proșternut zicând "milă"
Nimeni nu și-a ridicat capul printre nouă ceruri
Desolare este pentru Tehenu, Hatti e pacificat
Robit este Canaan cu fiecare rău
Aruncat este Askelon, capturat este Gezer
Yanom este făcut ca și cum n-ar exista
Israel este lovit pustiitor, sămânța lui nu mai e
Hurru a devenit o văduvă pentru Egipt
Toate țările împreună au fost pacificate împreună".

Monumentul e datat în jurul anilor 1220 și deci la acea dată Israelul era o națiune recunoscută în Palestina. Cei mai mulți dintre cercetătorii biblici susțin că ieșirea din Egipt a putut avea loc în jurul anilor 1280 a.H.

Cum se explică textul din (I Împ.6:1)? Unii exegeți sunt de părere că cifra aceasta a rezultat calculului traducătorilor Septuagintei. Ei au socotit lista marilor preoți de la Aron până la Tadic, care a fost mare preot pe vremea lui Solomon (ICron.6:3-8), că ar fi fost 11 mari preoți și pentru fiecare generație de mari preoți au socotit câte 40 de ani. Așa au ajuns la cifra de 480 de ani, dar cifra este relativă și noi socotim data ieșirii din Egipt după datele pe care ni le oferă arheologia. Dacă 1280 a fost anul ieșirii, atunci faraonul Egiptului era Ramses II.

DATE ARHEOLOGICE DESPRE MOISE

Biblia îl prezintă pe Moise ca și omul prin care a lucrat Dumnezeu și a pregătit ieșirea israeliților din Egipt. Toate lucrările pregătite de Dumnezeu pentru a forța mâna lui faraon ca să aprobe plecarea copiilor lui Israel sunt arătate pe larg în cartea Exod. "Biblia ne spune că Moise a învățat toată înțelepciunea Egiptului" (Fapte 7:22). Datele arheologice ce le avem despre Egipt confirmă că în vremea aceea Egiptul era foarte dezvoltat din punct de vedere cultural. În Egipt erau cunoscute scrierile cuneiforme și hieroglifice, akadiană și ugarită și deci, Moise a putut scrie cu mâna lui cele 5 cărți. Cele 10 porunci au fost scrise pe table pentru că și

legile lui Hamurabii au fost scrise tot pe table. La Teba, în timpul acela, se afla o bibliotecă cu 20.000 de volume. În (Gen.41:45), se spune că faraon a dat ca soție lui Iosif pe Asiro, fata lui Pot-Fera în On. În On se afla zeul Ra-zeul Soarelui, pe grecește acest oraș numindu-se Heliopolis- Orașul Soarelui. Istoricul grec Herodot care a vizitat Heliopolisul în sec.al V-lea a.H. scrie că Heliopolitani erau cei mai învățați dintre egipteni. Se presupune că aici s-a aflat o înaltă școală și deci, Moise prin poziția lui ca "fiul ficei lui faraon", a avut acces la cele mai înalte școli din Egipt. Așadar afirmația Bibliei e adevărată.

PLECAREA DIN EGIPT

Existau trei drumuri în vechime, care traversau podișul dintre Egipt și vecinătățile din Asia:

Primul drum ducea de-a lungul mării Mediterane și se numea "Via Maris" și era folosit de armatele egiptene când plecau în campanii militare în Asia. Biblia îl numește "drumul prin țara Filistenilor" (Ex.13:17-18). Israeliții nu s-au dus pe el pentru că nu erau în stare să facă față pericolelor de pe el, de aceea Dumnezeu le-a arătat un alt drum.

Al doilea drum se afla la sud de "Via Maris", se numea "drumul la Sur". (Gen.16:7). Pe acest drum a fugit Agar prigonită de Sara. Egiptenii aveau pe acest drum un punct de control la frontieră pentru supravegherea trecerilor (Sur înseamnă Zid). Acest punct putea să fie unde se află astăzi orașul Ismailia.

Al treilea drum cunoscut în timpul modern ca "drumul pelerinilor" traversa peninsula Sinai de la Golful Suez până la Esion Gheber (Elath) în golful Akaba. Israeliții nu s-au dus pe aceste drumuri bune și e greu să se traseze astăzi drumul pe care l-au parcurs ei. Punctul de plecare a fost din Ramses (Num.33:5), care se afla în partea de răsărit a Deltei, au ajuns la Sucot (Ex.13:20), apoi la Pihahiro (Ex.14:25).

Au tăbărit și la Etam (Ex.13:20). Arheologia caută să descopere aceste localități, dar până acum nu s-a ajuns la un rezultat precis. Există o supoziție lansată de Jack Finegan, că de la Sucot drumul a dus la Etam (Ex.13:20). Etam derivă de la cuvântul egiptean "heten", care înseamnă fortăreață și deci erau multe fortărețe la granița de răsărit a Egiptului. Ruinele unor astfel de fortărețe au fost găsite ca datând din zilele lui Ramses II, ele fiind găsite la intrarea în partea de răsărit la Wadi-Tumilat. La apus de lacul Bitter se află o înălțime în care se găsesc ruinele turnului pieții. Aici au fost găsite inscripțiile: Seti I și Ramses II, la un asemenea turn au fost găsite literele: m, k, t, l, care au fost comparate cu evreescul Mgdol.

Deasemeni expresia "Marea Roșie", poate fi tradusă cu "Marea Roșiilor". Traducătorul Vechiului Testament e responsabil pentru înțelegerea greșită. Ea nu se referă la marea Roșie

propriu-zis, ci la niște lacuri în partea de nord, în peninsula Sinai, cum ar fi, Bitter și Timsah, ca o prelungire a mării Roșii.

În ceea ce privește numărul celor plecați din Egipt, acesta se ridică la 600.000 de bărbați la care se adaugă femeile și copiii și se ajunge la numărul de 200.000, acest număr fiind cam exagerat, nerealist, pentru o asemenea călătorie (Ex.12:37). Pentru explicarea acestui număr s-a luat înțelesul în limba ebraică a cuvântului "mii"- "elef". El are o mulțime de sensuri ca: subgrupa unui trib, clan, grup militar, "un bou". Așadar expresia "600.000" are un înțeles cât se poate de nesigur, și e mai rezonabil să credem că au ieșit din Egipt câteva mii de oameni. Aceștia au ajuns la muntele Sinai unde au petrecut 12 luni, iar de la Kades, când erau pe punctul de a intra în Canaan, au fost descurajați de raportul spionilor.

Arheologia ne furnizează date prin care se arată că situația din Canaan era așa cum o descrieseră spionii în raportul lor. Arheologia a dezgropat cetățile: Meghido, Beth-Semes, Ierihon, Ai, Tanach, Gezer și Betel. S-a constatat că aceste orașe au avut o cultură mai veche decât perioada patriarhală, cetățile erau înconjurate cu ziduri, deasemenea în Canaan au locuit o mulțime de neamuri semite ca: amoriți, hetiți, cheniți, kedamiți, sau Fii Răsăritului (Jud.6:33), gheghesiți, iebusiți (Num.13:29). Poemul lui Sinuhe scris în anul 1900, descrie Palestina ca o țară în care rodesc măslinii și viile, care are mai mult vin decât apă, plină de miere și ulei de măsline și care are pomi fructiferi de tot felul, orz și asini fără număr. Deasemenea scrisorile descoperite la Amarna descriu situația din Palestina cu un veac înainte de a veni israeliții. Se vorbește în aceste scrisori de cetăți întărite și de modul cum au fost distruse.

În timpul petrecerii israeliților în pustie, au ajuns în contact cu Cheniții și însuși Moise a luat de soție pe fata preotului din Madian (Ex.2:16). Cuvântul "chemit" derivă de la evreescul "cain", care înseamnă fierar. Arheologul Nilsson Glueck a dovedit că au existat aici mine de cupru din timpuri foarte vechi, chiar Solomon având topitorii de metal în această regiune.

Cheniții erau un popor semi-nomad și sunt renumiți pentru lucrările lor în metal. Din sec.al 13-lea a.H. sunt cunoscuți sub numele de "madianiți" (Num.10:29-31). Ei au fost și ghizi pentru israeliți în pustie, iar unii chiar s-au atașat de israeliți (Jud.1-16). Aici s-a aflat cetatea Punon (Num.33:42), unde Moise a făcut șarpele de aramă, în acest loc găsindu-se cupru din abundență (Num.21:9).

În sfârșit israeliții s-au hotărât să meargă în Canaan și au dorit să ia Drumul Împărătesc. În scopul acesta a cerut voie împăratului Edomului să treacă prin țara lui (Num.20:14-22), dar au fost refuzați. Atunci au ocolit Edomul și nu l-au atacat pentru că avea cetăți de graniță întărite, după cum ne spune Nilsson Glueck, și israeliții au evitat astfel o confruntare. Au coborât pe valea Arabah, la apus de Edom, ocolind Edomul la nord (Num.20:23-29). În timpul acesta moare Aron. Israelii adresează aceeași cerere Moabului, dar au fost refuzați pentru că

și Moabul avea aceleași întărituri. Acum are loc întâmplarea cu ghicitorul Balaam (Num 22:1-14). S-a găsit un înscris pe tencuiala unui zid la Tell-Dur Alla în valea Iordanului, care se aseamănă cu istorisirea biblică despre misiunea lui Balaam. În inscripție se spune că el a primit această viziune de la zei în timpul nopții și a dat-o poporului (Rev. de Arheologie Biblică 1983, nr.8, pg.14-23). Inscripția e intitulată: "Inscripția lui Balaam, fiul lui Beor, omul care a fost văzătorul zeilor".

Refuzați fiind de Edom și Moab au trimis un mesaj regelui amorit Sihon pentru a li se permite să treacă prin țara lui, dar și el i-a refuzat. Sihon a făcut însă o greșală: a părăsit fortăreața și a ieșit în câmpie în calea israeliților. A fost înfrânt de către israeliți și astfel toată țara lui Sihon și Og a ajuns în mâinile lor. Aceste teritorii au fost date triburilor Ruben și Gad, iar jumătate lui Manase (Num.21:21-35,32).

CUCERIREA ȚĂRII CANAAN

Biblia ne arată două faze întreprinse de Iosua în vederea cuceririi Canaanului, una în Sud și alta în Nord. În sud se aflau cetățile: Ierihon, Lachiș, Debir, Eglon și Liban, ele fiind cucerite și distruse. Arheologia a dovedit că aceste cetăți au fost distruse în jurul anului 1250 a.H. prin foc.

O problemă se ridică în legătură cu cetatea Ai. Arheologia a stabilit că cetatea a fost distrusă în jurul anului 2350 a.H. și că în timpul ocupării Canaanului de către israeliți, ea era numai ruine, dar Biblia arată că a fost ocupată de Iosua (Iosua 8:23-23). Explicația lămuritoare la această problemă e faptul că "Ai" în limba ebraică înseamnă "ruină" și deci erau ruinele cetății, pe care s-a construit un avanpost militar pentru cetatea Betel, iar comandantul purta titlul de "rege", pentru că în ebraică "rege" înseamnă guvernator. Așadar fiind fort militar, aici nu s-au mai găsit clădiri mari pe vremea ocupării Canaanului de către israeliți, rămânând pentru studiul arheologilor numai dărâmăturile vechi ale cetății Ai.

În luptele pentru cucerirea Nordului e amintită cetatea Hațor, (Iosua 11). Aici a fost înfrântă o coaliție a regilor cananiți. Arheologii au făcut săpături la Hațor și au descoperit că cetatea a fost distrusă la mijlocul sec.al 13-lea, deci datele arheologilor corespund cu istoria biblică cu privire la Hațor.

Nu sunt menționate cuceriri în centrul țării și este posibil ca popoarele de aici în frunte cu gabaoniți să se fi supus de bună voie israeliților. Un lucru e sigur, că israeliții n-au reușit să ocupe toate cetățile Canaanului (Iosua 13:1). Despre acest teritoriu neocupat ne vorbește cartea Judecători. Au fost escavate cetățile Meghido și Betshem, studiul arheologilor arătând că

aceste cetăți au fost în mâinile egiptenilor și a cananiților mult timp după 1200 a.H. și numai după aceea s-au descoperit și urme ale culturii iudaice aici, ca vase și alte obiecte.

Tot arheologia ne arată că perioada 1200-1000 a.H. a fost o perioadă foarte tulbură pentru aceste teritorii, multe din aceste cetăți fiind distruse și rezidite de două sau trei ori în timpul celor 200 de ani. Această instabilitate e confirmată și de cartea Judecători.

POPOARE DIN CANAAN OSTILE ISRAELIȚILOR

CANANIȚII

În timpul judecătorilor, poporul cananit a fost cel mai numeros din Palestina, un popor foarte cult, mult superior israeliților. Arheologul W.F. Albright a studiat dărămăturile orașelor cananite și a constatat că locuitorii lor au fost bogați. Printre ruinele cetăților Meghido, Betel, Bethson și Salomnah au fost descoperite obiecte de aur, de fildeș, de alabastru, și ziduri de piatră care au aparținut caselor de odinioară. Peste aceste ruine evreii au zidit case din pământ și în straturile ruinelor din construcțiile evreilor s-au găsit obiecte modeste, dovadă că israeliții au fost mult mai săraci decât cananiții. E adevărat că israeliții n-au putut distruge toate cetățile cananiților și cananiți au fost un pericol permanent pentru israeliți, tocmai pentru că erau mai culti și mai bogați. În special religia cananiților era un pericol pentru credința evreilor. S-au descoperit documente la Rash-Samra din care facem cunoștință cu zeitățile, ritualele și templele cananiților. S-au descoperit o mulțime de cântări și rugăciuni pe care le foloseau ei în închinăciunea lor, multe din ele asemănându-se cu psalmii lui Israel. Sacrificiile cananiților s-au asemănat cu sacrificiile ce le aduceau evreii pentru Iahve. Însă religia cananiților era politeistă și foarte senzuală, accentuându-se asupra fertilității. În templele cananiților se aflau bărbați și femei sfinte, care se prostituau și se dedau la tot felul de excese sexuale. Se credea că prin aceste acte se vor înmulți turmele și pământul va rodi. Baal era zeul despre care ei credeau că aduce ploaia și face să rodească câmpurile. Zeița Asherah era consoarta lui Baal și era inspirația oricărei pasiuni: fie erotică, fie războinică. În acest context înțelegem rugăciunea lui Ilie, care s-a rugat să nu mai plouă în Israel 3 ani. Seceta a adus foamete și mulți au murit de foame, tocmai ca să dovedească israeliților că nu Baal aduce ploaia. Unii dintre evrei au crezut că locuitorii Canaanului sunt mai bogați ca ei datorită zeului Baal, la care se închinau și aceasta însemna un pericol pentru religia lui Israel.

Rolul cananiților în cultură a fost mare, pentru că ei au creat alfabetul ca mijloc de scris, aproximativ prin anul 1700. Arheologii au descoperit templul lui Baal-Berith la Sihem, acest

templu fiind prezentat și în relatarea lui Abimelec, fiul lui Ghedeon (Jud.9:4). Templul acesta avea o structură masivă de 25 m. per.21 m., înconjurat cu ziduri groase de 5 m.

FILISTENII

Filistenii au venit în Canaan în jurul anilor 1200 a.H. și s-au așezat în partea de sud pe coasta mării. Orașele lor principale au fost: Gaza, Askalon, Asdod și Gath, iar muntele Carmel forma granița de nord a țării filistenilor; patria lor era câmpia, pe când israeliții s-au așezat în partea centrală, care era muntoasă. După cum ne spune Amos (9:7), filistenii au venit în Canaan din Caftor, care este insula Creta de astăzi. Ei mai erau numiți și "Poporul mării".

După ce s-au așezat în Canaan ei au adoptat limba, religia și obiceiurile cananiților, iar zeul lor se numea Dagon. Se presupune că numele de Palestina pentru Canaan se trage de la filistenii. Arheologia, prin descoperirile ei ne-a făcut cunoscută ocupația lor. Erau mari olari, în toate cetățile lor găsimu-se chiar vase cu caractere distincte care le aparțineau lor. Dar erau și mari prelucrători în fier. S-au descoperit topitorii și furnale în regiunea Gaza și chiar la Tel-Aviv. Se cunoaște din Biblie că ei dețineau monopolul prelucrării metalelor, monopol extins și asupra uneltelor utilizate în agricultură (I Sam. 13:19-20).

S-a descoperit un obiect distinct la ei, "paharul de bere", foarte cunoscut în răsărit în acel timp, precum și niște vase mari cu guri și strecurătoare folosite la fabricarea berii din orz, (aceasta era o băutură foarte răspândită în vremea aceea). Pe baza acestor descoperiri arheologul W.E. Albright susține că filistenii erau mari chefuitori. Această lucră se află în acord cu ceea ce spune și Biblia despre ei, Samson și-a găsit moartea la un asemenea chef al filistenilor. Arheologii au dezgropat și clădirile lor și au dovedit că ele erau făcute ca niște hale mari, sprijinite de niște stâlpi interiori, care susțineau etajul și acoperișul. Aceasta concordă cu modul în care Biblia descrie sala unde se afla Samson și din care acesta, smulgând un stâlp, a făcut ca să se prăbușească întreaga clădire.

Filistenii au făcut multe incursiuni în Palestina între 1200-1000 a.H., având o dezvoltare tehnică mai avansată ca a israeliților și de cele mai multe ori învingându-i pe aceștia din urmă. Odată au luat chivotul Domnului din Silo și au nimicit cetatea. Rapoartele egiptene îi arată pe filistenii ca fiind negustori, corăbiile lor putând fi găsite peste tot. De aceea au fost numiți și "Poporul Mării". S-a găsit o istorisire a unui Wev-Amon care a fost trimis de faraon să cumpere cherestea din Fenicia. Prin urmare aveau relații comerciale și cu Egiptul. În Egipt s-a găsit la Medinet Habu o pictură în care sunt înfățișate căruțe și corăbii folosite de filistenii. Sunt

pictați și luptători filisten, purtând fuste de tip Egeean. Casa e împodobită cu curele de piele, asemănătoare cu acelea care au fost găsite la Faestos Disk din Creta.

ARAMEII SI GRUPELE NOMADE

Arameii sunt rar amintiți în cartea Judecători, dar ei vor deveni mai târziu un grup important. Cunoscuți sub numele de "sierieni", pe vremea lui David, au fost o amenințare pentru Israel. În ceea ce privește originea lor, se știe că prin sec.al 19-lea a.H. se aflau în Mesopotamia și de acolo au emigrat până au ajuns în spațiul din Canaan, cunoscut ca Siria. S-au găsit tablete care vorbesc despre ei ca fiind deja așezați în Siria în sec.al 13-lea, când au venit evreii în Palestina. În (Gen.28:5), Laban e privit ca arameu.

Există referințe arheologice și cu privire la alte grupe nomade din Palestina ca : madianiți, amaleciți și copiii Răsăritului, care au folosit cămile în raidurile ce le întreprindeau în cetățile israeliților, de unde luau grâu și oi.

Așa cum ne descrie Biblia, perioada Judecătorilor a reprezentat un timp foarte tulbure în viața poporului Israel. Cartea Judecători ne descrie pe larg evenimentele care au avut loc, dar noi ne vom limita să notăm doar datele arheologice din acea perioadă.

Arheologia ne arată că în perioada 1200-1000 s-au ridicat multe cetăți în partea muntoasă a Canaanului. Escavându-se aceste cetăți, s-a dovedit că ele au fost construite de israeliți. Dar în general, cetățile au fost mult mai săracioase ca cele cananite, fortificațiile erau mult mai slabe, și nu aveau canalizare. Aceste date pe care ni le furnizează arheologia corespund istoriei biblice din perioada Judecătorilor, când israeliții s-au așezat în părțile muntoase ale Canaanului.

În cetățile din partea muntoasă s-au descoperit cisterne pentru colectarea apelor din sezonul ploios (Ier.2:13). Aceste cisterne aveau gâtul mai îngust și corpul mai larg, ca un bulb. Ele erau așezate la colțurile cetăților. În călătoria de studii pe care am făcut-o în Israel, în 1986, am văzut asemenea bazine la ruinele cetăților, Betel, Meghido și Massada. E o minune pentru noi cei de astăzi să vedem cum au fost construite aceste bazine săpate în stânci și tencuite cu un material așa de rezistent, ca să nu se poată infiltra apa prin el.

S-a descoperit vechea cetate Ghibeia, ruinele ei aflându-se la numai 6 mile de Ierusalim. Această cetate a avut patru perioade de ocupație de-a lungul istoriei, fapt stabilit de arheologie în conformitate cu informațiile biblice. S-a constatat că ea a fost zidită pentru prima dată în sec.al 13-lea a.H., a fost distrusă prin foc în sec.al 12-lea și a fost rezidită de Saul în sec.al 11-lea. În cartea Judecătorilor se vorbește de un atac al israeliților din cauza tratamentului aplicat de beniaminiți fiitoarei unui levit care poposiseră peste noapte în cetate (Jud.19-20).

În timpul judecătorilor exista la Sihem un templu pentru idolul Baal-Berith. Clădirea aceasta a fost escavată de arheologi. Era o clădire mare, largă de 54 sau 65 de picioare. Biblia ne spune că acest templu a fost distrus de către Abimelec (Jud.9:45). Datele biblice cu privire la distrugerea acestui templu corespunde cu cele stabilite de arheologie.

Judecători în Israel erau comandanți militari care se ridicau în vremuri de primejdii, iar după trecerea pericolelor se întorceau la casele lor. Singurul care a îndeplinit permanent funcția de judecător a fost Samuel.

În timpul acela vremurile erau tulburi pentru israeliți. În vremea aceea, situația era destul de grea fiind divizați în triburi. Legăturile între ei erau greu de menținut pentru că drumurile erau proaste, țara era brăzdată de văi și munți și nu existau mijloace de comunicație ca în timpul nostru. Popoarele vecine erau un permanent pericol, iar filistenii și cananiții îi

atacau. Ei locuiau în câmpii, pe când israeliții erau așezați în munți. Erau mai bogați și mai civilizați decât evreii și erau o ispită pentru evrei de a le îmbrățișa religia lor, pentru că mulți din israeliți credeau că bunăstarea cananiților se datora zeilor lor. Religia cananiților era senzuală, pe când a evreilor era austeră, morală, și trebuiau să se închine unui Dumnezeu spiritual, nevăzut, care le cerea o viață sfântă, adică curată și morală. Unitatea dintre triburile lui Israel se menținea prin limbă și religie, și aveau un singur sanctuar la Silo. În aceste împrejurări s-au gândit ei să inițieze o nouă formă de guvernare a monarhiei care era mai centralizată.

ALEGEREA LUI SAUL CA REGE

Saul, fiul lui Chiș, a fost ales ca rege și uns în această funcție de Samuel. Nu intrăm în amănunte în a descrie viața lui Saul, noi notăm numai date arheologice despre el. Arheologia a stabilit că dușmanii principali ai israeliților din timpul lui Saul au fost filistenii. Când Saul a murit în împrejurările tragice de la muntele Ghilboa, filistenii găsind trupul lui Saul l-au așezat în templul lui Dagon, și apoi l-au atârnat pe zidurile Bethșanului (I Sam.31:9-10).

La Betșan în anii (1921-1923), au fost escavate de către Alan Rowe și G.M. Fitzgerald, două temple ale zeilor cananiți și sigur că în unul din acestea a fost așezat trupul lui Saul. Arheologia a descoperit și cetatea Ghibeia, care a fost distrusă prin foc (Jud.19:20), iar după un secol, pe locul cetății, Saul a zidit o fortăreață, care era cartierul său general. Exista aici un palat cu două etaje. S-au descoperit vase diferite și un plug. Arheologul W.E. Albright presupune că era o fortăreață simplă, pătrată, cu câte un turn la fiecare colț al ei, care a dăinuit între (1025-950) a.H.

David a ajuns pe tronul lui Israel după moartea lui Saul. El a realizat mari lucruri pentru poporul Domnului, a lărgit granițele țării, a mutat capitala la Ierusalim, care avea o poziție strategică bună și a făcut din acest oraș centrul vieții spirituale. David avea însușiri militare, dar în același timp era și un iscusit politician. A organizat țara din punct de vedere administrativ și religios, a introdus muzica și cântarea în cadrul închinăciunii și prin aceasta a mărit spiritualitatea închinăciunii de la Cortul Întâlnirii. Timpul lui David e privit ca arhetipul domniei lui Mesia, tocmai pentru realizările atinse de Împărăția lui Israel în vremea lui.

DATE ARHEOLOGICE DIN TIMPUL LUI DAVID

Istoria biblică ne vorbește de luptele pe care le-a dus David cu filistenii, moabiții, edomiții, arameii, amoriții (I Sam. 5,8,10). Toți aceștia au fost înfrânți și arheologia confirmă aceste date ale Bibliei. Săpăturile arheologice au descoperit cetăți cu un anume tip de fortificații, ziduri legate transversal, care păreau a fi fost foarte solide datând din timpul lui David și Solomon, iar poziția fortificațiilor era strategică în legătură cu filistenii.

În (I Cronici 25), ni se prezintă organizarea muzicală de la templu. Se știe că Palestina era o țară în care muzica era foarte răspândită. Încă înainte de 1900 a.H. artiștii egipteni au pictat nomazi palestinieni care au vizitat țara lor, cu asini și bunuri pentru vânzare, unii din acești călători ducând cu ei instrumente cu coarde și harfe. Monumentele Egiptului din jurul anilor 1550 a.H. vorbesc despre texte muzicale din Canaan. Textele de la Rash-Shamra din Ugarit care era o faimoasă cetate cananită, așezată față în față cu Cipru, ne-a dăruit multe poezii religioase. Deasemenea găsim în aceste documente și nume de persoane care slujeau la templu ca "sarim" care e sinonim cu evreescul "cântăreț" din timpul lui David.

În (I Împ.4:31, I Cron.2:6), găsim numirea "ezrahitul" care înseamnă băștinașul. Prin urmare, David a angajat băștinași cananiți, fie ca și cântăreți, fie în muncile administrative. Există o referire în (II Sam.5:6-8) cu privire la ocuparea Ierusalimului de către soldații lui David. Se vorbește aici de ordinul dat de David și ar.ume, de a arunca în canal șchiopii și orbii din cetate. Dar cuvântul "canal" în evreește are mai multe sensuri; dacă se referă la "canal" ca un tunel prin care pătrunde apa în oraș atunci lucrurile sunt clare, deoarece cananiții aveau un sistem de canalizare foarte dezvoltat și o asemenea canalizare a existat și la Ierusalim. Astfel s-a descoperit la Ierusalim o fântână numită "Fântâna Fecioarei Maria". În Vechiul Testament a fost numită Ghihon-"Izvorul Apei", această fântână fiind principala sursă de apă a locuitorilor. În 1867 căpitanul Warren, vizitând această fântână, a descoperit un

coridor săpat prin stâncă prin care se aducea apa în cetate în caz de asediu. Și probabil că David a cunoscut această trecere secretă și a pus soldați la pândă să-i prindă pe Iebusiții care veneau după apă, de aceea a dat porunca din (II Sam.5:8). Un asemenea tunel a fost descoperit și la Meghido.

W.F.Albright traduce cuvântul "canal" cu cârlig, care putea fi un aparat de cățărăt pentru escaladarea zidurilor. Fraza s-ar putea traduce cu : "prindeți cârlige și loviți pe iebusiți". Oricum se vede că rezistența iebusiților a fost mare, dar că au fost înfrânți. O altă inscripție de pe vremea lui David o găsim la Gabaon. S-au făcut aici săpături în 1956 de către I.B. Pritchard care a găsit pe mânerulele unor vase inscripția "GBN", semnificând numele locului Gabaon. Aceste vase s-au găsit într-o fântână având 11 m. diametru și 10 m. adâncime, fiind folosită după anul 1200 a.H. Săpătura a arătat că aceasta ar fi fântâna la care se referă (II Sam.2:12-17), unde s-au întâlnit slujitorii lui David cu slujitorii lui Ișboșet și s-au bătut. Tot la gabaon s-au descoperit pivnițe de vinuri, 66 cavități aproape circulare cu diametru și adâncime de 2 m. săpate în stâncă și astupate cu cepuri de piatră. Acestea au fost folosite la stoarcerea strugurilor, așadar, aici era o industrie a vinului.

Despre descoperirile arheologice din timpul lui Solomon, arheologul W F Albright spune: "Veacul lui Solomon a fost fără îndoială unul din cele mai înfloritoare timpuri din istoria Palestinei". În timpul domniei lui Solomon, Fenicia era una din țările cele mai puternice din răsărit, iar fenicienii erau partea de nord a cananiților. Ei nu erau războinici, dar erau mari negustori și buni meseriași. Biblia ne arată că Solomon a folosit meșteri fenicieni la facerea construcțiilor sale, inclusiv a templului și arheologia a dovedit marea influență feniciană în construcțiile lui Solomon (I Regi 5:10; 6:9,29; 7:18,26,29,30). S-au găsit cedri din Liban în construcțiile lui Solomon, s-a găsit bronz și cupru. În apropierea mării Roșii la Esion Gheber, arheologia a descoperit un atelier de prelucrat cupru. Nelson Glueck, în cartea sa "Râul Iordan", spune că în aceste săpături s-au găsit fragmente de zgură pe câteva talazuri în nord de Adamah și în special pe partea vechiului Sucot. În timpul lui Solomon, în întreaga regiune a văii Iordanului, era o activitate intensă industrială, pentru turnarea și finisarea articolelor din metal pentru ornamentarea templului.

Biblia ne spune că Solomon a folosit aur la capitonarea pereților de la templu. S-au descoperit clădiri în Asiria și Babilon, în care pereții au fost capitonati cu aur. Aceleași descoperiri s-au făcut și în Egipt și avem ca exemplu templul egiptean de la Karnack construit de Thutmoses II, în care s-au găsit în el stâlpi capitonati cu aur.

În Biblie se spune că Solomon a folosit aur de Ofir. Localitatea aceasta e necunoscută, dar s-au descoperit la Tel-Aviv vase sparte pe care se găsește inscripția "Aur de Ofir pentru Beth-Horen 30 șekeli". Cu privire la Ofir s-au făcut diferite presupuneri, unii spun că această localitate ar fi în Rodezia sau Mozambic, alții o localizează în Africa de Sud, pentru că în aceste regiuni s-ar afla produsele aduse de corăbiile din Ofir (I Regi 10:22,11). W.F. Albright susține că s-ar afla în Somalia. El face această presupunere pe baza (I Regi 10:22), unde sunt prezentate mărfurile pe care le duceau corăbiile din Ofir și care soseau din trei în trei ani, socotind că acesta era timpul în care se putea parcurge distanța din Somalia până la Ezion-Gheber. Corăbiile plecau din Ezion-Gheber în noiembrie-decembrie și se întorceau în al treilea an ca să evite pe cât posibil timpul căldurilor mari, dar călătoria propriu-zis dura 18 luni. Documentele arheologice egiptene vorbesc despre regina Puntului, căreia egiptenii îi duceau produse ca: aur, lemn de santal, smimă, fildeș, pietre prețioase, piei de panteră (I Regi 10:22).

Se vorbește în Biblie despre legăturile lui Solomon cu Fenicia și Liban. Arheologia a confirmat aceste legături, descoperind la Ezion-Gheber, relicve navale și articole din Egipt și Arabia. Acestea erau descrise cu litere evreiești, traducând cuvinte vechi din limba tamilă. Acestea arată și legăturile lui Solomon cu India de Sud. Deasemenea și istoria biblică a lui

Solomon cu regina din Teba a fost confirmată de arheologie. După sec.al 9-lea a.H. s-au descoperit inscripții mai ales în nordul Arabiei despre confederații tribale guvernate de regine.

O piesă document descoperită de arheologi datând din veacul acela, reprezenta o scrisoare scrisă în vechea feniciană pe o tabletă de calcar. Scrisoarea conține un calendar al lucrărilor agricole ale țării din timpul acela. Documentul a fost tradus de W.F. Albright.

În teritoriul cetății Arad au fost scoase la iveală obiecte din timpul lui Solomon; s-a descoperit un altar, deci un loc de închinăciune. Orașul a existat înainte de timpul lui Solomon, Solomon a zidit aici o fortăreață împrejmuită cu ziduri. Locașul de închinăciune descoperit aici era lung de 60 de picioare și larg de 90, era alcătuit dintr-un antreu prin care se intra în camera unde se afla altarul. Camera avea o structură patrată, construită din pământ și piatră (Ex.20:25). Altarul era acoperit cu o piatră ca lespede, înconjurat de două șanțuri tencuite. Așadar, aici se colecta sângele de la jertfe. Dincolo de altar se afla o cameră în care se intra urcând trei trepte flancate de altare construite din pietre, pe suprafața cărora s-au găsit jertfe carbonizate. În interiorul camerei se afla un "loc înalt" pătrat. E interesant că această structură a existat și în timpul lui Iosia (II Regi 23:6-9). Deci în timpul lui Solomon existau temple rivale cu templul lui Solomon, în care se practica o închinăciune păgână și aceasta coincide cu descrierea biblică a vieții lui Solomon (I Regi 11), mai ales în perioada din urmă a vieții lui.

Astfel se știe că în lumea antică Arabia Saudită era cea mai mare exportatoare de mirodenii. Partea aceasta a lumii a fost cercetată pentru prima dată de Carsten Niebuhr în sec.al 18-lea. Conducând o echipă de cercetători danezi, aceștia au ajuns la ruinele Maribului. După ei J.Halevy și dr.Eduard Glaser au atins acest punct și cu mari greutate au reușit să facă copii de pe inscripțiile ce le-au descoperit în ruinele de aici. Cu aceste inscripții au dovedit existența Maribului. Mai târziu au adus din părțile acestea inscripții și negustorii, aproximativ 4000 de bucăți, care, studiate de arheologi, au arătat că au existat 4 țări supranumite "Regatele Mirodeniilor". Acestea erau: Minaea, Kataban, Hadhramat și Seba. Documentele asiriene din sec al VIII-lea a.H. amintesc deasemenea despre Seba.

S-a descoperit în Seba un dig uriaș care oprea râul Adhanat, adunând apa de pe o largă regiune conducând-o pe canale de irigație și asigurând astfel rodirea pământului. Sistemul acesta de irigație a fost o minune; avea ziduri înalte de 18 m. ridicate în dunele de nisip. Acest sistem de irigare a făcut din Seba o țară a mirodeniilor. Sistemul acesta de irigații s-a prăbușit la 542 a.H. și din nou a venit deșertul. Despre Seba avem o notare și în Coran. Iată ce scrie Coranul: "Oamenii din Seba aveau grădini frumoase în care înfloreau cele mai de preț fructe. Dar oamenii au întors spatele lui Dumnezeu. El i-a pedepsit distrugându-le zidul. După asta n-au mai crescut acolo decât fructe amare".

După moartea lui Solomon, regatul lui s-a împărțit în două: cele zece triburi din partea de nord, cunoscute sub denumirea de regatul lui Israel, care a dăinuit 200 de ani și regatul lui Iuda, care a durat până în 586 a.H. distrus, fiind de loviturile lui Nebucadnețar.

Perioada după Solomon a fost dominată de ridicarea Imperiului Asirian, care era o națiune așezată între Tigru și Eufrat. În vremea aceea Asiria a dat tonul în viața politică a lumii, iar soarta celor două regate ale lui Israel a fost determinată de interesele politice ale Asiriei. Pe asirieni îi găsim și în timpul patriarhilor, iar în zilele când evreii ocupau Canaanul ei își consolidau imperiul, având un împărat puternic cu numele Adad-Nirari (1304-1273). Dar împăratul care a dat forță de expansiune imperiului Asiriei a fost Asur-Azirpal (883-859). El a mutat capitala la Nimrod, a organizat o armată puternică formată din arcași, lăncieri, aruncători cu praștia, cavalerie, căruțași formând una din cele mai înspăimântătoare unități ale armatei asiriene (Num.2:3-4). Aveau și berbeci pentru spargeri de ziduri, scări de urcat și aruncătoare puternice, alte unități erau pregătite pentru trecerea râurilor, pentru cățăratul pe munți, iar altele pentru transportul armatei.

În Asiria era foarte dezvoltată arta. S-au descoperit lucrări de fildeș executate de asirieni, lei uriași, tauri cu cap de om, care erau așezați ca ornamente la intrarea palatelor și a templelor. S-au descoperit ziduri căptușite cu lespezi de alabastru, pe ele s-au găsit diferite picturi luate din viața lor de fiecare zi, s-au descoperit basoreliefuli cu scene de luptă, în care se poate distinge armamentul lor. Tot în Asiria s-au descoperit diferite istorisiri cu privire la crearea lumii și potop. Acestea au fost scrise pe tablete arse.

Religia asirienilor era politeistă, s-au găsit forme de rugăciuni, zeii lor erau: Tamuz, Istar, Nebo, Nesran. Era o practică la ei ca să așeze în templul lor obiecte religioase din țările pe care le ocupau.

Asirienii erau foarte cruzi, de fiecare dată după cucerirea unei cetăți locuitorii ei erau duși în robie în Asiria. Mulți învinși erau supuși torturii, li se tăia capul, mâinile, urechile, limba, li se scoteau ochii, erau tăiați în bucăți și atârnați pe zidurile cetăților ca să semene frica în ceilalți. În rapoartele lor se descriu astfel de atrocități. Citim aici dintr-un document al lui Ashur-Nasir-Pal, în care descrie tratamentul barbar ce l-a aplicat locuitorilor dintr-un oraș.

"Șase sute din războinicii lui i-am trecut prin sabie, trei mii de captivi i-am trecut prin foc. N-am lăsat pe nici unul dintre ei viu ca să slujească de ostatic. Pe guvernatorul lui Khulai l-am prins viu. Am strâns grămezi cu trupurile lor, tinerii și fecioarele le-am ars pe foc. Am jupuit pielea fetelor

guvernatorilor și am aruncat-o pe zidurile cetății Dandemusa. Am distrus cetatea, am răvășit-o și am ars-o".

Aceste fapte ne arată o națiune cu un înalt grad de civilizație și cultură, cu o religie formală foarte dezvoltată, căreia i-a lipsit mila și moralitatea. Asemenea exemple le-am avut și în zilele noastre, în Rusia comunistă și Germania fascistă, le vedem și în Iugoslavia și în atâtea țări Africane, sfâșiate crud de luptele interne dintre partidele rivale. Se vede clar că numai frica de Domnul e începutul înțelepciunii și numai credința în Dumnezeu cel adevărat poate ridica omul și chiar o națiune la standardul moral uman. Fără credința în Dumnezeu omul este lup pentru semenul său.

După Solomon a venit la domnie Ieroboam I (922-901), care a devenit rege în Israel. Pentru că Ierusalimul era centru religios al tuturor evreilor, Ieroboam a făcut două sanctuare pentru partea de nord a Israelului, adică pentru regatul lui, ca să oprească poporul să meargă la Ierusalim pentru închinare. Dar această lucrare a încurajat idolatria și închinăciunea israeliților din nord a degenerat. Primul dintre centrele cu sanctuar ale lui Ieroboam a fost la Dan, și al doilea la Betel. În aceste sanctuare el a așezat doi viței pentru chipul lui Dumnezeu.

În (II Cron.12:2-12) se vorbește de atacul lui Sisak, faraonul Egiptului împotriva lui Roboam, regele lui Iuda, și asupra Ierusalimului, dar cu acea ocazie au fost atacate și cetăți din Israel. S-a găsit o scrisoare pe zidurile templului din Karnak din Egipt, în care sunt notate cetăți din Israel, care au fost ocupate de Sisak, printre ele figurând și Meghido. Aici s-a descoperit o lespede de piatră purtând numele lui Sisak, aceasta era o inscripție comemorativă din timpul lui Sisak. Sisak a atacat și templul din Ierusalim și a dus în Egipt tezaurul de aur de la templu. Tot la Meghido s-a descoperit și un sigiliu cu inscripția: "Aparține lui Sema, slujitorul lui Ieroboam, Sisak a domnit între anii (954-924).

ASHHURNASIRPAL

Ashurnasirpal a fost regele Asiriei între (884-860) a.H. De la el ne-a rămas un raport în care sunt descrise expedițiile lui militare, și faptul că a primit lemne de cedru, pin, ienupăr și alte lucruri ca tribut de la popoarele pe care le-a subjugat. Aceste materiale au fost oferite zeilor, adică le-a folosit la construcția de temple. Din acest raport se vede că regele Asiriei s-a oprit la granițele israeliților și nu i-a atacat. El a luat tribut numai de la vecinii lui Israel.

SALMANASER III (859-825)

Salmanaser, fiul lui Asumasirpal, a reușit să învingă cetățile din Palestina și să le ceară tribut. S-a descoperit un raport care cuprinde cuvintele lui și în care se arată forțele militare care au luptat împotriva lui Qarkar. În acest înscris e notat și regele Ahab care a dat regelui Qarkarului 2000 de căruțe și 10.000 de soldați. În urma acestei lupte despre care Salmanaser spune că a câștigat-o, Hahab a slăbit mult și de aceea Moabul a prins curaj și nu i-a mai plătit tribut.

Tot de la Salmanaser ne-a rămas o scriere în care sunt precizate distrugerile și devastările unor orașe și e numit și Iehu fiul lui Omri de la care primește tribut. S-a găsit la

Nimrod un obelisc din marmură neagră, pe care e pictat Iehu aducând omagiu lui Salmanaser și oferindu-i: aur, argint, o cupă cu pahare de aur, oale de aur, bastoane, sulite.

PIATRA MOABITĂ

În II Regi 3:4 ni se spune că Meşa, împăratul Moabului plătea bir împăratului lui Israel. S-a descoperit un monument care a fost ridicat de Meşa regele Moabului, contemporan cu Ahab. Monumentul a fost ridicat la Dibon. El a fost descoperit de preotul german F.A. Klein în 1868 și pe monument e următoarea scriere: "Eu sunt Meşa fiul lui Chemoş, regele Moabului Dibohitul. Omri, regele lui Israel, a făcut opresiuni asupra Moabului multe zile pentru că Chemoş s-a supărat pe țara lui. Și fiul său l-a succedat și i-a spus: "Eu voi umili Moabul, în timpul meu el a vorbit însă eu am triumfat asupra lui și peste casa lui. Israel a pierit pe vecie, acum Israelul a ocupat țara lui Medeba....". Piatra aceasta se află acum în muzeul Louvru din Franța, ea completând istoria biblică cu fapte care nu sunt notate în Biblie. Menționează locuri care se găsesc și în Biblie, menționează pe Omri ca rege în Israel (876-869).

Omri a ales Samaria ca și capitală pentru că avea o poziție strategică. Arheologia a dezgropat aici ziduri masive și cisterne mari de apă, era o cetate care putea rezista asediilor lungi (II Regi 6:24-30). De la Adadnirari IV, împăratul Asiriei (810-782) ne-a rămas o inscripție în care regatul lui Israel e numit "Țara lui Omri", tocmai pentru impresia ce a făcut-o în Orient regele Omri. El era mare diplomat, a întreținut relații bune cu Fenicia și a fost aspru cu Moabul. Chiar și Tiglathpileser III cu un secol mai târziu s-a referit la țara lui Israel ca și Bit-Humria, Casa lui Omri.

AHAB

Viața lui Ahab e importantă din punct de vedere religios. El a fost implicat în conflictul cu Ilie pentru că a permis să se practice cultul lui Baal. A domnit între (869-850) și a continuat politica tatălui său Omri. A întărit regatul mai ales capitala Samaria, făcând din ea un bastion fortificat; a fortificat și Ierihonul (I Regi 16:34; 22:39). A stabilit relații diplomatice cu Tirul, a păstrat relații prietenești cu regatul lui Iuda prin căsătoria fiicei sale Atalia cu Ioram prințul din Iuda (II Regi 8:18).

Făcându-se săpături la Samaria între 1931-1935 de către J.W. Crawford, s-au dezgropat fundații mari cu ziduri de 5 m. grosime. Pot fi văzute acolo și ruinele palatului regal. S-au

descoperit în ruine numeroase aşchii de fildeş şi în (I Împ.22:39), se vorbeşte de casa de fildeş şi de alte cetăţi. Cu siguranţă că pereţii palatului regal au fost capitonaţi cu fildeş.

TIGALTH-PILESER III (745-722) a.H.

A fost un mare cuceritor asirian, cunoscut sub numele de Pulu, aşa l-au cunoscut şi israeliţii (I Regi 15:19). În 743 Tigalthpileser a atacat Israelul, dar regele Menahem a reuşit să obţină bunăvoinţa lui plătind câte 50 de sicli de argint, preţ de răscumpărare, ca să nu fie duşi locuitorii ţării în robie (II Împ.15:20-22; 16:5).

El notează în cronicile lui: "Eu am primit tribut de la Menahem al Samariei 10.000 talanţi, probabil că erau acolo 60.000 de oameni înstăriţi". Tot în cronica sa mai scrie: "Cât despre Menahem l-am copleşit ca o furtună de zăpadă şi el ca o pasăre singuratică s-a aplecat la picioarele mele. L-am readus la locul lui şi i-am impus tribut".

După moartea lui Menahem o căpetenie a armatei Puha l-a ucis pe Pecha fiul lui Menahem, Pechaia a ocupat tronul şi s-a unit cu Razin al Damascului, împreună atacând regatul lui Iuda, pentru că doreau să pună ca rege în locul lui Ahaz pe un oarecare Tab-Al (Is.7:6). Numele acesta a fost descoperit în timpul nostru pe o tabletă la Nimrod, el poate fi fiul lui Ahaz şi al prinţesei Tab-Al. În această situaţie, regele Ahaz a cerut ajutor de la împăratul Siriei Tiglat-Pileser. Acesta a venit şi a impus tribut lui Iuda, iar Ahaz i-a dăruit din visteria templului aurul (II Regi 16:7-8).

Damascul şi Israelul au fost distruse, rămânând doar capitala Samaria cu un teritoriu mic în munţii Efraim. Pecha a fost ucis de o revoltă pro-asiriană şi în locul lui a domnit Osia cu consimţământul asirienilor. Iată cum scrie în cronica lui Tiglat-Pileser despre acest eveniment: "Eu l-am alungat pe Pecha (Paqaha) şi l-am aşezat pe Osea".

S-a găsit o scriere cuneiformă a lui Tiglat-Pileser în care sunt descrise atrocităţile săvârşite de el în aceste campanii militare, iată ce scrie: "Pe curtenii lui i-am tras în teapă de vii şi am arătat acest spectacol ţării sale. Am nimicit la pământ grădinile şi livezile lui fără număr de pomi, roditori. Reşedinţa lui Rezon din ţara Damascului am asediat-o. Pe 800 de oameni i-am dus în robie împreună cu averea lor. Oraşele din 16 districte ale Damascului le-a distrus, aşa cum a distrus potopul dealurile". "Bet-Omri (Israel) ale cărui cetăţi le-am anexat pe toate în campaniile mele trecute şi am lăsat numai cetatea Samariei. De asemenea ţara întinată a lui Neftali eu am anexat-o la teritoriul ţării Asiriei. Pe slujbaşii mei i-am pus guvernatori acolo. Toată ţara lui Bet-Omri, totalitatea locuitorilor lui, cu toată averea lor i-am dus în robie în Asiria. Pe Pecha regele lor eu l-am detronat şi pe Osea eu l-am pus ca să domnească ca rege peste ei".

Tiglat-Pileser a murit în 727 a.H., iar în locul lui a venit la domnie fiul său Salamaneser V (726-722). Despre acest rege se vorbește și în Vechiul Testament (II Regi 17:3-6) și într-un fragment dintr-un cilindru memorial, plasat în templul din Borssipa, în Babilon, se vorbește despre repararea unui edificiu de către Salamaneser. Datorită acestor schimbări și a tributului greu care trebuia plătit asirienilor, Osea, în alianță cu Egiptul, s-a răscolat împotriva Asiriei, Salamaneser a venit în fruntea unei armate, a înconjurat Samaria și asediul cetății a durat 3 ani. În timpul acesta în anul 722, Salamaneser a murit, dar lupta a continuat-o fiul său Sargon (722-705). El a reușit să ocupe cetatea Samariei.

Sargon notează această victorie într-o cronică în care scrie: "La începutul domniei mele, în primul an Samaria a fost capturată și 27.290 de locuitori i-am adus în robie și am luat și 50 de căruțe ca adaus la forțele regale... Am permis celorlalți să-și păstreze posesiunile. Am așezat guvernatorii mei peste ei, și le-am impus tribut".

Astfel a căzut Samaria în 721, iar în urmă au rămas ruine și populație puțină, care s-a amestecat cu coloniștii aduși aici de asirieni și s-au format samaritenii pe care îi găsim și în timpul Domnului Isus.

După Sargon, pe tronul Asiriei a ajuns fiul său Sanherib (704-681) a.H. Acesta a făcut lucrări uriașe de întărire a capitalei Ninive. În timpul acesta în regatul lui Iuda domnea Ezechia (725-697) a.H. Despre el se vorbește în (II Regi 18:1-3). El a umblat în căile Domnului, iar față de asirieni a dus o politică de supunere, care o practicase și tatăl său Ahaz, dar în același timp s-a și pregătit să înfrunte atacul asirienilor.

În primul rând a restabilit viața religioasă, a înlăturat idolii și a făcut ce este plăcut înaintea Domnului (II Regi 18:3-4). A dus o politică înțeleaptă care a avantajat poporul (II Cronici 32.:27-29). A construit și ziduri de apărare (II Cron.32:5-8). A stabilit controlul asupra cetăților ocupate de filistenii (II Regi 18:8). A pregătit Ierusalimul pentru un asediu îndelungat. În scopul acesta a astupat gura apelor Ghihonului și le-a introdus în cetate, a săpat un canal în stâncile de calcar, lat de 60 cm. și înalt de 1,50 m. Canalul e lung de 500 m. și el duce apa de la izvorul Ghihon în cetate la "Fântâna Mariei"; se numește canalul Siloam (II Cron.22:30).

În vizita ce am făcut-o în Israel în 1986, am parcurs acest canal și în prezent are în el apă cam jumătate de metru înălțime.

Canalul a fost construit cu ciocane și spișuri de fier ascuțite. E interesant că s-a lucrat din două părți și echipele s-au întâlnit exact la mijloc, doar cu 5 cm. deviație. Și astăzi se văd urmele loviturilor în calcar. S-a găsit în interiorul canalului o inscripție gravată în stânci în limba ebraică și sună astfel: "Iată că străpungerea a ajuns la capătul ei. Și aceasta este și istoria acestei străpungeri. Când lucrătorii au ridicat încă o dată târnăcoapele, și când mai era necesară o străpungere de trei coți, atunci s-a auzit cum au strigat unul către celălalt că în stâncă s-a făcut o gaură care dă în dreapta și în stânga. În ziua aceea a străpungerii, locuitorii din tunel s-au întâlnit lovind în stâncă unii în fața celorlalți, un târnăcop în fața celui alt târnăcop. Și acolo au început să curgă apele din izvor spre lac pe o distanță de 1200 de coți, iar înălțimea stâncii care era deasupra capetelor lucrătorilor tunelului era de 100 de coți".

În timpul acesta s-a făcut o alianță împotriva Asiriei condusă de Egipt. La această alianță s-a atașat și Ezechia dar în secret. Sanherib a aflat despre această uneltire și a pornit împotriva Egiptului în 702 a.H. Armata egipteană se împotrivesc sub comanda lui Târhaca nepoțul faronului Saboce (II Regi 19:9, Is.37:9).

Armatele lui Sanherim au intrat în Iudeia, cetățile au căzut una după alta, iar deosebită cetatea Lachiș a opus o deosebită rezistență. James Lesley Starkey, arheolog englez, a dezgropat zidurile cetății Lachiș. În aceste ziduri pot fi văzute găurile și spărturile făcute de tunurile Asiriei. De aici armatele asiriene au pornit spre Ierusalim. Cronicarul regelui Asiei a scris despre aceste evenimente: "Și Ezechia din Iuda care nu s-a supus stăpânirii mele..... pe el

însuși l-am închis în Ierusalim ca o pasăre în colivie, în reședința sa. Am săpat șanțuri împotriva lui și cine a ieșit pe poarta cetății afară, aceluia i-am răsplătit nelegiuirea, iar orașele lui le-am jefuit și le-am despărțit de țara lui.

Pe Ezechia frica de strălucirea mea l-a trântit la pământ..... 30 de talanți de aur, o comoară grea, precum și fiicele sale, femeile sale de la curte, cântăreți și cântărețele sale le-a adus în urma mea la Ninive ca să-mi dea tributul său și să mă omagieze, a trimis pe ambasadorul său".

Textul biblic spune că împăratul Asiriei a cerut 300 de talanți de argint și 30 de talanți de argint și 30 de talanți de aur (II Regi 18:14).

Dar după ce s-a dat acest tribut urmează asedierea Ierusalimului și cum se explică aceasta? Unii spun că Ezechia n-a dat acest tribut și că Sanherib numai s-a lăudat, alții presupun că Sanherib a cerut acest tribut când armatele erau la Lachiș și că după ce s-a dat tributul a urmat o altă expediție care s-a soldat cu împresurarea Ierusalimului. Ierusalimul a rezistat, dar când era pe punctul să cadă, cronică asiriană nu a mai relatat nimic despre luptele din jurul Ierusalimului, nici de ocuparea lui. Textul biblic relatează "că în noaptea aceea a ieșit îngerul Domnului și a ucis tabăra și a plecat" (II Împ.19:35-36). Istoricii presupun că în tabăra lui Sanherib a apărut o epidemie de ciumă care a făcut mii de victime. Presupunerea se bazează pe două fapte: prima este o povestire redată de istoricul Herodot. Acesta spune că în timp ce armatele asiriene urmăreau armata Egiptului, noaptea, în trecătorile țării s-au revărsat peste vrășmașii țării lor o mulțime de șoareci de câmp care au ros tolbele și arcurile, astfel că au fugit despuiți de arme, iar o mulțime din ei au căzut. Și de aceea spune Herodot în templul lui Hefestos: "e statuia acestui rege cu un șoarece în mână, care spune : "uită-te la mine și vei rămâne nevătămat". În antichitate și chiar în evul mediu, șoarecele era simbolul ciumei. Al doilea argument e faptul că la marginea orașului Lachiș, arheologul Starkey a găsit în 1938 o groapă comună cu 2000 de schelete umane, aceștia au murit deodată și în grabă au fost aruncați în groapă. Se vede că epidemia a făcut ravagii în armata asiriană și cronicarul biblic a văzut în aceasta intervenția miraculoasă a Domnului. Pentru atingerea scopurilor Sale, de cele mai multe ori Dumnezeu folosește mijloace naturale. Așa a scăpat Ierusalimul din asediul asirienilor fără să fie ocupat, armatele s-au retras și Sanherib, nu la multă vreme, a fost ucis de fii săi (II Regi 19:37).

Iată cum descrie unul din fii lui Sanherib, Esar-Hadon care l-a urmat la tron pe Sanherib (681-668). "O aspirație nedereaptă a pus stăpânire pe frații mei... și ei s-au răsculat și ca să'exercite domnia l-au ucis pe Sanherib, iar eu m-am înfuriat ca un leu și sufletul meu s-a agitat".

După moartea lui Sanherib pe tronul Asiriei a ajuns fiul său Esar-Hadon (680-669), iar în regatul lui Iuda după moartea lui Ezechia a urmat la tron fiul său Manase (687-642) (II Regi 21:1-18).

Domnia lui Manase e cunoscută și din analele lui Esar-Hadon în care scrie: "Eu am chemat regii din țara Hatti și din regiunea de cealaltă parte a râului, pe Ba'Lu regele Tirului, pe Manasi (Manase) regele lui Ia-u-di (Iuda)....

Esar-Hadon a fost acela care a biruit pe Taharka regele Egiptului, el a purtat titlul de "rege, regilor Egiptului". În (Ezra 4:2), se arată că el a colonizat Samaria. Manase a fost un rege idolatru, a avut o domnie lungă. Săpăturile din Palestina au descoperit rămășițe de schelete de copii în cimitirele din jurul altarelor idolești. Aceasta arată că pe timpul lui Manase era larg răspândit cultul lui Molah, în cinstea căruia erau jertfiți copiii. Deasemenea s-au găsit tablete arse care cuprindeau ziceri de pronosticare și ritualuri exorciste, de practici și lucruri oculte care s-au găsit și la vechii babilonieni. S-au găsit inscripții de-a lui Esar-Hadon, în care se spunea că regele Manase a fost dus captiv în Ninive, dar în urma pocăinței lui a fost reșezat pe tron probabil în anul 678 (II Cron.33:11:13).

Esar-Hadon a murit în 669 a.H. fiind urmat la tron de fiul său Assurbanipal (669-627). El a ridicat prestigiul Asiriei dar preocupările lui principale au fost de ordin cultural. A organizat o bibliotecă mare în care a adunat scrierile vechi din Asiria și Babilon. Biblioteca aceasta a fost dezgropată în 1853 și scrierile din ea au fost descifrate de George Smith în 1872. Între aceste scripturi s-au descoperit tablete care cuprind istorisiri despre creație, potop, etc. S-au descoperit baso-reliefuri din viața regilor din palatul Ninivei. Aceasta este vestita bibliotecă din Ninive.

Assurbanipal a consolidat realizările lui Esar-hadon. În anul 663 a avut o mare biruință asupra Egiptului, cucerind cetatea No-Amon sau Teba. Într-o cronică scrisă Assurbanipal descrie bogățiile pe care le-a luat din Teba: "Tot orașul l-am cucerit eu, argint, aur, pietre scumpe, tot avutul din palatul său, stofe colorate, pânzeturi, cai minunați, robi și roabe, două obeliscuri mari de bronz, în greutate de 2.500 talanți, la fel porțile templului le-am luat de la locul lor și le-am adus în Asiria pe care am luat-o cu mine la Teba".

Assurbanipal a murit la 633, iar după moartea lui, imperiul Asiriei a căzut. Împotriva lui s-au ridicat: o cualiție formată din babilonieni, mezi și schiți. Ninive a căzut, a mai rămas o rămășiță din imperiu cu capitala Haran. În aceste frământări Neco, faraonul Egiptului, a pornit să-i ajute pe asirieni. Împotriva lui Neco a ieșit înaintea Iosia, regele lui Iuda, dar a fost ucis de egipteni la Meghido. Armatele Egiptului s-au ciocnit cu armatele din Babilon a lui Nebucadnețar la Carchemiș, și în urma acestei lupte Asiria a căzut pentru totdeauna. Egiptul a ieșit și el slăbit, iar faraonul Carchemiș a fost distrus.

În urma acestui război Iuda ajunge sub influența Egiptului, după 609 când a murit Iosia. După moartea lui Iosia poporul l-a făcut împărat pe Iohaz (I Regi 23:31-35), dar Neco faraonul Egiptului l-a demis din funcție și în locul lui l-a pus pe fiul său Ioiachim. Iohaz a fost dus în Egipt unde a murit. Acum țara lui Iuda e tributară Egiptului. Nu mult după aceea Egiptul fiind înfrânt, iar armatele babiloniene au intrat în Palestina, Ioiachim a devenit tributar lui Nebucadnețar (II Regi 24:1), dar a complotat din nou cu Egiptul și a fost asasinat la 598. La tron a urmat fiul său Ioiachin, care după trei luni a fost dus în robie în Babilon de către Nebucadnețar, iar după 37 de ani a fost eliberat de către Evil Merodach. Odată cu Ioiachin au fost duși în Babilon mulți oameni capabili din Iuda (II Regi 24:12-17).

Arheologul german Kaldewey a dezgropat în Babilon sute de chitanțe pentru alimentele (ulei) ce au fost distribuite captivilor duși în Babilon din țara lui Iuda. În acele chitanțe se găsesc numele celor cinci copii ai săi. Chitanțele datează din jurul anului 592 a.H. Aceste chitanțe sunt dovezi ale prezenței lui Ioiachin și ale familiei sale în Babilon.

Ierusalimul a fost cucerit pentru prima dată în 597 a.H. Împăratul Nebucadnețar a hotărât ca statul să rămână lui Iuda, cu condiția ca Iuda să-i fie vasal. Zedechia, unchiul lui Ioiachim, a fost ales rege. Dar statul acesta era mult mai mic ca suprafață. După 588 datorită mașinațiilor Egiptului, Zedechia s-a răsculat împotriva Babilonului, dar în luna a 10-a a acelui an, armata lui Nebucadnețar intră din nou în Palestina. Trei cetăți din Iuda: Lachiș, Azeca și Ierusalimul au rezistat eroic, până la urmă cele două cetăți cad și mai rezistă doar Ierusalimul. Armatele lui Nebucadnețar l-au asediat 18 luni (II Regi 25:2), după aceea l-a ocupat. Au distrus palatul regal împreună cu templul, apoi a urmat o foamete mare și o epidemie, Zedechia a fost prins, copiii lui au fost omorâți în fața lui, iar lui i-au scos ochii, aceasta fiind pedeapsa babiloniană pentru trădători și e dus în robie. Astfel cade Ierusalimul în august 587, toate valorile lui sunt sechestrate împreună cu vasele de aur de la templu și duse în Babilon. Marea majoritate a populației a fost transportată în Babilon. Astfel statul lui Israel a fost desființat după 400 de ani de existență și se reface în independență absolută numai în 1948 H.

Cercetările arheologice au dovedit că babilonienii au distrus definitiv statul Israel, toate cetățile din Iuda au fost dărâmate și n-au mai fost locuite până după exil, pentru că țara a fost depopulată.

În 1935 arheologul I.L. Starkey împreună cu expediția britanică "Welcome-Marsham" au găsit în cenușa cetății Lachiș 18 bucăți de tablete arse pe care le-au numit "Ostraca". Acestea sunt niște cioburi cu inscripții pe ele care cuprind relatările garnizoanei din Lachiș către forurile ei exterioare din timpul acestor lupte. Lachișul s-a aflat la 30 km. depărtare de Ierusalim, iar Azec se afla la 20 km. de Lachiș.

Israelul a căzut în 722 sub loviturile asirienilor, iar Iuda a căzut în 586 în fața lui Nebucadnețar, împăratul Babilonului. Strămutați din țara lor în mai multe serii, știm din cartea profetului Ezechiel că o grupare de israeliți s-au așezat la râul Chebar (Eze. 1:1-2). Râul Chebar e cunoscut astăzi din niște tablete scrise în limba akadiană. Râul acesta ar fi canalul Jabar, care era o cale de apă între orașul Babilon și orașul Nipur, ce se află la 60 de mile sud-est.

În orașul Nipur o echipă americană sub conducerea lui Peters Hayers și Hilprechy (1888-1900), a făcut săpături arheologice și au găsit aici câteva mii de tablete, între care și o descriere sumeriană a potopului în Babilon. Împreună cu exilați se afla și proorocul Ezechiel, el locuia la Tel-Abib (Ezec. 3:15). Localitatea aceasta e cunoscută astăzi sub numele de Tel-Abubi, care înseamnă muntele Potopului. Exilații s-au bucurat aici de anumite privilegii: nu erau sclavi ca în Egipt, ei s-au implicat în diferite activități comerciale și unii au ajuns foarte bogați. Astfel arheologii au descoperit la Nipur actele comerciale ale firmei "Murashu și Fii", și s-a constatat că această firmă a dăinuit peste 150 de ani și aparținea evreilor.

Redăm câteva din actele de afaceri descoperite aici. E vorba în înscrisul de mai jos, de garanția pentru un giuvaer: "Elil-Aha-Iddina" și Belșunu și Hatin au vorbit astfel: către Elil-Nadin-Sum, fiul lui Murashu, în ce privește inelul cu piatră de smarald, care este făcut din aur, noi garantăm pentru perioada de 20 de ani că piatra de smarald nu va cădea afară din inel. Iar în ziua când smaraldul va ieși totuși din inel încă înainte de scurgerea celor 20 de ani, cei trei Elil-Aha-Iddina, Belșunu și Hatin îi vor plăti lui Elil -Nadin -Sum o despăgubire de la 10 talanți de argint". Documentul e semnat de șapte persoane.

Avem și un document de arendă încheiat între un evreu și un babilonian cu privire la niște animale: "13 berbeci bătrâni, 27 berbeci de doi ani, 152 de oi mari și gestante, 40 de berbeci de un an, 40 de miei de un an, un țap bătrân, un țap de 2 ani.... în total 276 albe și negre animale mari și mici.... contra unei plăți pentru pășunat, îngrijire și pază a susnumitelor animale mici, garantează Mannudannijama ... Nipur la 25 Ulul", semnat cu amprenta degetului lui Mannudannijama.

Se vede că în Babilon evreii s-au ocupat mai mult de afaceri comerciale, de aceea proorocii Osea 12:7, și Amos 8:5-6, au scris împotriva negustorilor evrei care au făcut abuzuri. Mulți evrei au lucrat și la irigații. Arheologia a descoperit că Babilonul (țara) era străbătut de o mulțime de canale folosite ca și căi de apă, dar și la irigații.

Departate fiind ei de Ierusalim și de templu care era dărâmat, s-au dedat studiului Legii Domnului și au zidit case în care s-au întrunit pentru a studia Legea Domnului. Așa au apărut sinagogile care au avut un rol foarte important în menținerea vieții religioase și a identității lor

naționale. Conducătorii sinagogilor aveau "bătrâni" și în locul preoților a apărut o nouă clasă de slujitori, rabinii sau învățătorii.

Gloria Babilonului este legată de împăratul Nebucadnețar care a făcut mari lucrări de construcții și temple. Daniel pune în gura lui Nebucadnețar cuvintele: "Oare nu este acesta Babilonul cel Mare, pe care mi l-am zidit eu ca loc de ședere împărătească?"

Între (1899-1917) o echipă a "Societății de Studii Orientale Germane" sub conducerea lui Robert Kaldewy a lucrat la dezgroparea orașului Babilon și în adevăr ruinele dezgropate vorbesc de gloria acestui oraș. Nebucadnețar a construit un vast sistem de fortificații cu ziduri puternice duble și înalte, majoritatea cărămizilor dezgropate de arheologi purtând pe ele inscripția: "Nebucadnețar regele Babilonului, suporterul lui Esagila și Ezida, e înălțat întâiul născut a lui Nabopolassar, rege al Babilonului". Esagila era numirea pentru templul lui Marduk, zeul Babilonului, Ezida era templul lui Nebo, zeul patron al culturii la Borsippa.

O intrare în Babilon se numea Poarta Istah Poarta era ornamentată cu cărămizi smălțuite, cu flori și figurine geometrice săpate în ziduri, de asemenea zidurile erau ornamentate și cu figuri de animale în mărime naturală, tauri, lei și dragoni. De la această poartă ducea drumul de procesiune care ducea până în inima orașului. În dreapta drumului procesiunii se afla palatul regal, având și el ziduri smălțuite și ornamentate cu fel de fel de figurine. Aici se află o cameră frumoasă cu cărămizi auri, se pare că aceasta a fost sala tronului și pe pereții acestei săli a scris degetul care l-a speriat pe Belșatar.

S-a mai descoperit o structură mai deosebită despre care se crede că pe ea au fost "grădinile suspendate" și care au fost una din cele 7 minuni ale lumii. Acestea au fost niște grădini susținute de terase, ele au fost construite pentru soția regelui care fiind din regiune muntoasă dorea o climă mai rece și probabil prin curentul de aer ce trecea printre aceste terase se asigura o temperatură mai joasă. Mai jos, tot pe drumul Procesiunii, se afla cartierul preoțesc și templul zeului Marduk, numit "Esagila", care înseamnă: "Casa a cărui acoperiș e mare". Această construcție e descrisă de Herodot ca fiind cea mai măreață, având 8 etaje.

S-au descoperit mai multe înscrisuri care vorbesc despre mândria lui Nebucadnețar. Prezentăm un document descoperit de arheologul Koldewy în ruinele orașului: "Marele zid care ca un munte nu poate fi mutat, eu l-am făcut din mortar și cărămidă. Fundațiile lui pe pieptul adâncului le-am așezat, vârful lui eu l-am ridicat la înălțimea muntelui. Am triplat zidurile orașului cu scopul de al întări. Am făcut un mare perete protector din cărămidă arsă.

Când Marduk m-a numit pe mine fiul legitim ca să conduc afacerile țării ... Babilonul orașul puternic, zidurile lui puternice eu le-am completat. Deasupra pragurilor de la porțile lui mari am așezat tauri de bronz și șerpi teribili, gata să lovească. Ceea ce n-a făcut nici un rege a

făcut tatăl meu, el a înconjurat orașul cu două ziduri de fortificații, cu un șanț de apă, din mortar și cărămidă.

În ce mă privește pe mine eu am zidit al treilea zid de fortificații sprijinit pe al doilea, le-am apropiat și le-am unit cu zidul fortificat".

În alt înscris vorbește despre modul cum a construit temple, iată ce scrie: "Cedri cei mari din Liban i-am tăiat din păduri cu mâinile mele curate, cu aur i-am acoperit, cu rubine i-am împodobit, laturele capelor strălucitorului Nebo, grinzile de cedru, acoperișurile lor le-am ornamentat cu argon strălucitor, am făcut tauri giganti, i-am îmbrăcat în marmură albă, i-am împodobit cu rubine și i-am așezat pe pragul porții altarului". Aceste cuvinte rostite cândva de Nebucadnețar se aseamănă cu descrierea Babilonului de către proorocul (Isaia 13:19-2, care-l numește podoaba împăraților, falnica mândrie a haldeilor.

Babilonul a fost un oraș comercial, cultural și religios, în acest oraș au existat: 53 temple ale zeilor mari, 55 capele pentru Marduk, 300 capele ale zeilor pământeni, 600 pentru zeii cerului, 180 altare pentru zeița Istar, 180 pentru zeii Nergal și Adad și alte 12 altare pentru diverși zei. În Babilon s-a practicat și o închinăciune bazată pe practicarea prostituției cultice de care istoricul Herodot, a fost scandalizat și pe care o descrie în cartea sa: "Fiecare femeie a țării trebuie să se expună o dată în viața ei în templul zeiței Afrodita, pentru ca o dată în viața ei să se împreune cu un străin și abia după ce s-a împreunat și i-a slujit în felul acesta zeiței să se poate întoarce acasă, și de atunci încolo nici un dar nu era destul de mare ca să le mai tenteze. Femeile înzestrate cu frumusețe și cu un trup înalt, scăpau ușor de acolo, cele lipsite însă de grații trebuiau să aștepte multă vreme înainte de a putea împlini cerința legii, dar și unele și altele dintre ele trebuiau să aștepte un timp de trei sau chiar patru ani".

Pentru aceste practici imorale Babilonul cel Mare a rămas în istorie ca simbolul desfrâului și al spurcăciunilor de tot felul și sub acest nume apare și Roma în cartea Apocalipsei, tocmai pentru spurcăciunile idolatre ce se practicau în ea prin cultul Cezarului.

Nebucadnețar a murit la 562 a.H. după o domnie de 42 de ani. După el la domnie a urmat fiul său Amel Marduk (562-560), acesta e numit în (II Regi 25:27) Evil Merodach. La Susa s-a găsit un vas cu inscripția numelui lui Amil-Marduk, ea sună astfel: "Palatul lui Amil-Marduk, regele Babilonului". Amil-Marduk a fost ucis de cumnatul său Neriglisar care l-a urmat la tron și a domnit între (560-556) a.H., apoi a urmat fiul său Labashī Marduk, care a domnit numai câteva luni fiind ucis.

Ucigașul lui Labashi, Nabonidus, a domnit între (556-539). El a fost foarte religios și iubitor de trecut, a fost recunoscut ca și constructor și restaurator de temple, a colectat inscripții vechi, a compus lista regilor care a fost folosită de istoricii de mai târziu. Mama lui era preoteasă în templul zeiței Luna, din Haran, iar fiica lui a dedicat-o templului Sin din Ur. S-a produs o neînțelegere între el și preoții templului lui Marduk, deoarece el a dat prea multă atenție zeiței Luna neglijând pe Marduk. Între timp el s-a mutat la Teima, în Arabia care era o regiune bogată și bine organizată din punct de vedere militar, în Babilon l-a lăsat ca și corigent pe Belșatar, fiul său cel mai mare. După rapoartele babiloniene, Belșatar a devenit corigent la anul 553, adică în al treilea an al domniei lui Nabonidus și a funcționat în această calitate până la căderea Babilonului la 539. Cronica lui Nabonidus descrie cum l-a încredințat pe Belșatar ca și corigent și că în acel timp regele era la Teima. deci nu e o greșală dacă Daniel l-a prezentat pe Belșatar ca ultimul rege al Babilonului (Dan.5:1).

S-a găsit o mare stea de bazalt, care se află în muzeul din Istanbul, purtând pe ea o inscripție pentru a-și justifica Nabonidus domnia. El spune: "Eu sunt executorul real al voinței lui Nebucadnețar și Neriglisar, regii mei predecesori, armatele lor mi-au fost încredințate mie și eu nu am tratat fără grije ordinele lor". Referindu-se la Labashi pe care l-a ucis spune: "Labash Marduk un minor care n-a învățat cum să se poarte, s-a așezat pe tronul regelșc împotriva intenției zeilor". Tot în această inscripție mai spune că i s-a arătat în vis Nebucadnețar și l-a înștiințat că va avea o domnie lungă. Se vede clar că el dorea prin aceste mărturisiri să obțină aprobarea poporului pentru domnia sa, asigurându-i că are aprobarea zeului Marduk, care era zeul suprem al Babilonului.

Între Nabonidus și preoții din Babilon a mai intervenit o neînțelegere pentru faptul că ei aveau o sărbătoare cu pelerinaj de fiecare an nou și care se putea ține numai cu prezența regelui, ori regele n-a venit de la Teima în câțiva ani la această ceremonie Procesiunea nu s-a ținut dar preoții au pierdut mulți bani deoarece, cu acea ocazie, mii de pelerini veneau în Babilon și visteriile templelor se umpleau de daruri din partea pelerinilor. S-a găsit o cronică în care se arăta că în anul acela regele a fost la procesiunea din Babilon.

În preajma atacului lui Cyrus asupra Babilonului, Nabonidus a adus pe toți zeii din cetățile învecinate în Babilon, așteptând ca idoli să apere Babilonul, dar împăratul s-a înșelat, zeii nu l-au apărat. În timpul acesta, în răsărit, puterea militară a lui Cyrus creștea tot mai mult. El l-a urmat la tron pe tatăl său Cambyzes I în Anshan la anul 559, a cucerit Media, în 546 a ocupat Lydia și deci s-a apropiat de granițele imperiului Babilonian.

Cronica lui Nabonidus scrie că armatele persane au luat cu forța Sipparul și la scurt timp după aceea în 539 au intrat în Babilon în luna octombrie.

În cronică lui Nabonidus se vorbește și de căderea Babilonului (această cronică se crede că a fost scrisă sub direcția lui Cyrus). Iată cum e descris acest fapt:

"În luna Tashritu, când Cyrus a atacat armatele Akadului (Babilonului) în Opis pe Tigru locuitorii Akadului s-au răscolit și Nabonidus i-a masacrat în ziua a 15-a. Sippar a fost ocupat fără lupte, Nabonidus a fugit. În a 16-a zi Gobryas guvernatorul Gutiumului și armata lui Cyrus au intrat în Babilon fără lupte. După aceea a fost arestat Nabonidus care s-a reîntors aici... În luna Arashamu, în ziua a treia a intrat Cyrus în Babilon, cununi verzi au fost așternute în fața lui, iar în oraș s-a așezat o stare de pace. Cyrus a trimis salutări întregului Babilon. Gubrias guvernatorul lui a instalat subguvernatori în Babilon. În luna Arhashamu în noaptea de 11, Gubrias a murit. În luna Arashamu ... ziua ... soția regelui a murit. Din ziua a 27-a a lui Arashamu până în 3 a lui Nisan, a fost o plângere oficială în Akkad, tot poporul a umblat cu capetele descoperite".

Cronica a relatat despre bucuria cu care au fost primite în Babilon armatele lui Cyrus și însuși Cyrus, dar această bucurie a fost urmată de moartea unui personaj regal proeminent. Nu se știe dacă n-a fost soția regelui sau fiul regelui, textul este mutilat în partea aceasta. Unii spun că e vorba de soția lui Nabonidus, mama lui Belșatar. Daniel în cap.5 și Xenofon susțin că Belșatar a murit cu ocazia ocupării Babilonului.

În săpăturile făcute între 1879-1932, în Babilon, arheologul Harmusu Rassam a descoperit tablete arse cu inscripții în care Cyrus își descrie și își justifică politica sa, cu privire la cucerirea Babilonului. Cyrus spune: "Marduk a privit peste toate țările căutând un guvernator drept. El a pronunțat numele lui Cyrus, regele Anshanului spunându-i să fie guvernatorul întregii lumi. El l-a făcut să meargă pe drum spre Babilon, ducându-se ca un prieten real, trupele lui multe ca apa râului s-au revărsat înainte și Marduk a făcut pe Cyrus să intre fără lupte în orașul lui Marduk, apărând Babilonul de nenorociri. El l-a dat în mâinile lui Cyrus pe regele care n-a vrut să i se închine lui".

Armatele lui Cyrus au fost primite de locuitorii Babilonului cu flori, iată cum se descrie în cronică Nahonidă intrarea în Babilon a soldaților persani: "În luna lui Tashritu când Cyrus a atacat armata Akadului (Babilon), în Opis pe Tigru locuitorii Akadului s-au revoltat însă Nabonidus i-a masacrat. În a 15-a zi Sippar a fost ocupat fără lupte, Nabonidus a fugit. În a 16-a zi au intrat în Babilon fără luptă, guvernatorul Gutiumului și armata lui Cyrus. După aceea Nabonidus a fost arestat în Babilon când s-a întors aici. În luna Arhashamu, în ziua a treia Cyrus a intrat în Babilon, în fața lui au fost aruncate coroane verzi, o stare de pace s-a impus în oraș, Cyrus a trimis salutări tuturor locuitorilor din Babilon. Gobyas guvernatorul lui a instalat subguverantori în Babilon ... În luna Arhashamu ... ziua soția regelui a murit, în noaptea zilei de 11 a murit și Gobryas. Din 27 a zilei din luna Arashamu până în ziua a treia Nisan s-a introdus un doliu oficial în Akkad, toți oamenii au umblat cu capetele descoperite". Deci zilele de bucurie au fost urmate de zile de întristare, dar textul descoperit e grav avariat și nu se știe dacă soția regelui nu a fost mama lui Belșatar, adică soția lui Nebucadnețar, sau că s-ar referi la moartea lui Belșatar. Daniel în (cap.5) și Xenofon sunt de acord că moartea lui Belșatar s-a produs în timpul ocupării orașului de armatele lui Cyrus.

În contrast cu regii Asiriei și ai Babilonului, Cyrus a fost un rege umanitar. Primul act pe care l-a făcut Cyrus a fost să repare nedreptatea ce a făcut-o Nabonidus dând un decret ca să fie returnate în cetățile lor toate zeitățile care au fost duse în Babilon.

Deasemenea s-a dat un decret prin care popoarele care au fost aduse în Babilon ca prinși de război, în decursul timpului să se întoarcă în țările lor de origine. S-au dat dispoziții ca templele zeilor locali să fie reparate și să se respecte închinăciunea către Marduk. Pe un cilindru de lut descoperit în ruinele Babilonului s-a găsit o inscripție care cuprinde cuvintele lui Cyrus în care spune: "Sin, cel ce luminează cerul și pământul mi-a dat în mâinile mele cu semnul lui de bunăvoință cele patru părți ale lumii. Eu i-am adus înapoi pe zei cu sanctuarele lor".

Cyrus a avut și activitate socială de ajutorare a celor năpăstuiți, care au fost nedreptățiți, iată o asemenea măsură: "Tot așa locuitorilor Babilonului care împotriva voinței zeilor Eu am desființat jugul care era împotriva poziției lor sociale. Le-am dat ajutor pentru casele lor stricate punând capăt principalelor plângeri. Eu apoi am adunat pe toți locuitorii și i-am întors la locurile lor".

La porunca lui Marduk marele Dumnezeu, am reinstalat pe toți zeii Sumerului, a Akadului pe care Nabonides i-a adus în Babilon".

Deci cunoscând toate aceste decrete și măsuri pe care le-a emis Cyrus nu-i greu să acceptăm și decretul pe care îl găsim în (Ezra 1:2-5), care se referea la copiii lui Israel și care începea cu "Domnul Dumnezeul Cerurilor".

Decretul citat de Ezra e în limba ebraică deoarece conținutul lui se referea la un teritoriu național evreu și era o practică atunci ca proclamațiile regești să se publice în limbile naționale ale supușilor lor.

În 530 marele Cyrus a fost ucis într-o bătălie dusă împotriva unor triburi din nord-estul țării sale. A fost înmormântat în cripta pregătită mai înainte și care există și astăzi, dar care e grav avariata. Sicriul lui a fost din aur. Monumentul acesta se află la reședința sa la Passargade de lângă Perssepolis, în Iranul de astăzi. Se spune că pe acest monument s-ar găsi inscripția: "O omule, oricine ai fi tu, și oricând vei veni pe aici, căci eu știu că vei veni, eu sunt Cyrus și eu l-am cucerit perșilor împărăția mondială, să nu mă pismuiești pentru această palmă de pământ care-mi acoperă trupul meu".

După moartea lui Cyrus a venit la domnie fiul său Cambisses care a domnit între (530-522) a.H. Se pare că acest rege în (Ezra 4:6) e numit Asuerus. Și în 4:11 e numit Artaxerxe. El a dus mai departe lupta pentru desăvârșirea imperiului persan și în timpul lui, imperiul acesta s-a întins de la Nil până la India.

Scrisorile redade în (Ezra 4:11), reprezentând corespondența dintre adversarii iudeilor și împăratul persan, sunt scrise în aramaică și unii cercetători ai Bibliei au negat autenticitatea lor tocmai pentru că sunt scrise în aramaică, dar această afirmație a lor a fost infirmată de arheologie pentru că s-au descoperit în 1903 scrisorile Elefantine care au fost scrise în perioada (500-400) a.H. au fost redactate în limba aramaică. Aceasta dovedește că aramaica se folosea în timpul acela în redactarea înscrisurilor, în imperiul persan și limbajul din aceste scrisori este asemănător cu cel al scrisorilor lui Ezra.

Elefantine sau Yebe era o insulă în delta Nilului unde locuia în vremea aceea o colonie evreiască, care construia un templu. Se știe că atunci când Cambisses a ocupat Egiptul, a distrus templele egiptene, dar a ocrotit pe cele din Yebe ale evreilor.

Știm din înscrisurile ce au rămas de la Cyrus că el a dus o politică de îndreptare a nedreptăților pe care le-au făcut regii Babilonului, prin urmare dreptul israeliților de a se reîntoarce în patria lor făcea parte din politica generală a lui Cyrus. Deasemenea și rezidirea templului din Ierusalim e cuprinsă în această politică, pentru că el a dat decrete să se rezidească templele tuturor zeilor care au fost duși în Babilon și care au fost returnați spre țările lor de origine. Deci nu avem dreptul să negăm existența decretului lui Cyrus din (Ezra 1:1-5), și nici scrisorile pe care le-a dat Artaxerxe lui (Neemia 2:4-8), când a plecat spre Ierusalim pentru că ele sunt în concordanță cu politica generală a împăraților persani.

Pentru această politică de bunăvoință față de toți zeii, Cyrus avea și o motivație religioasă pe care o găsim într-un înscris din așa numitul "Cilindru al lui Cyrus" și sună astfel: "Poate că toți zeii pe care i-am instalat în orașele lor vor ruga zilnic pe Bel și Nebo ca să-mi dea o viață lungă". Cu siguranță că guvernatorii provinciilor încadrate în imperiul persan trebuiau să țină seama de această politică generală a împăraților Persiei. Toate cele scrise în cărțile lui Ezra și Neemia sunt lucruri adevărate, pentru că ele se înscriu în politica împăraților Persiei.

Reîntoarcerea copiilor lui Israel și lucrările de reconstrucție ale templului, ale orașului Ierusalim și ale zidurilor lui, precum și rezidirea celorlalte cetăți sunt descrise în cărțile biblice: Ezra, Neemia, Hagai, Zaharia. După cele scrise în aceste cărți știm că israeliții, în număr de 42.360, au plecat spre țara lor în primăvara anului 537 a.H. Caravana aceasta a parcurs 1.300 km. din Babilon până în Ierusalim sub conducerea lui Sesbațar. Palestina era pustuită în vremea aceea și pe evrei i-a așteptat aici o muncă grea: să-și rezidească cetățile, templul, orașul Ierusalim, zidurile de apărare, și le-a trebuit credință tare ca să facă față acestei lucrări pentru că așa cum spunea arheologul W.F. Albright: "Nebucadnețar a răvășit totul în această țară".

Biblia ne arată că grupul care s-a reîntors din Babilon avea trei personalități de conducere, pe Sesbațar, pe Zerubabel care era fiul lui Selatiel, bunicul lui fiind fiul cel mai mare a lui Ioiachim. Al treilea personaj a fost Ioțadac care era mare preot. Acesta împreună cu Zerubabel au pornit lucrările de zidire a templului. Nu se știe nimic ce s-a întâmplat cu Sesbațar și nu știm nici când a murit Zerubabel.

Cambisses a fost ucis într-o luptă cu un uzurpator în Persia, în anul 522. De îndată o rudă a lui Cambisses cu numele de Darius, care conducea o armată în Palestina, s-a întors în Persia ca să alunge pe uzurpator. Între timp el a murit, dar au izbucnit diferite războaie în imperiu și lui Darius i-a trebuit doi ani ca să restabilească pacea și liniștea. El a avut o domnie lungă până în 486 a.H. În timpul acesta a reformulat legile Persiei, a extins imperiul și a

construit canalul care a legat marea Mediterană de marea Roșie. S-a luptat și cu grecii dar a fost înfrânt la Maraton, în 490 a.H.

Darius a dus o politică de bunăvoință față de evrei, a încurajat lucrările de reconstrucție ale templului de la Ierusalim (Ezra 6:9), dând chiar ajutoare din partea statului. Darius a murit în 486, iar după el a urmat la tron fiul său Xerxe (486-465). În timpul domniei lui Xerxe puterea militară a Persiei era încă în floare. S-a descoperit la Persepolis o inscripție în care se descrie vigoarea domniei lui Xerxe. Se vorbește în acest document despre închinăciunea persilor către zeița Ahuramazda.

Xerxe a încercat să ocupe Grecia dar a fost înfrânt în bătălia navală de la Salamanis și la Platea, în anul 479 a.H. În timpul lui a apărut regina Estera. Despre el Herodot ne relatează că după ce s-a întors din Grecia a dat atenție haremului lui (479 a.H.). În cartea Estera el e numit Ahașveroș.

Săpăturile arheologice făcute între (1880-1890) au dezgropat orașul Susa care a fost capitala imperiului, în timpul lui Xerxe. Deasemenea, a dezgropat palatul regal și toate tezaurile descoperite aici pot fi văzute acum în muzeul Louvre din Paris. Așadar nu se poate nega existența istorică a Esterei, pentru că povestea ei se încadrează bine în viața regilor din Susa.

După Xerxe, pe tronul Persiei a ajuns Artaxerxe I Longimanus (465-423). Capitala imperiului era tot la Susa, iar Neemia israelitul era paharnicul acestui împărat. Fiind favoritul împăratului, el a primit funcția de guvernator al lui Iuda în 444 a.H. (lucrarea ce a făcut-o Neemia în Iuda este descrisă în cartea lui). Despre Neemia găsim date și în scrisorile Elefantine, care au fost scrise între (408-407), cu puțin timp după vremea lui Neemia. În aceste scrisori sunt menționate niște nume care le găsim și în cartea lui Neemia ca: Hanania, fratele lui Neemia, (Nem.7:2), Sanbalat și Iohanan (mare preot Neemia 12:22). Deasemenea s-a găsit la Gerza, în Faiyum, papirusul Zeno care derivă din arhivele unui funcționar egiptean din timpul lui Ptolomeu II Filadelfus (285-246). În acest document îl găsim pe "Tobias guvernatorul din Amon", care fără îndoială e un descendent al lui Tobie, dușmanul lui Neemia. În Transiordania la Aman (Iordania), se găsesc ruinele unui palat aparținând unei dinastii amonite și în apropiere se găsește mormântul familiei Tobie. Numele lui Tobiah s-a găsit săpat în stâncă în limba aramaică. Deasemenea s-a găsit și numele Gașem (Neemia 6:1), într-o inscripție în care e arătat ca și guvernator persan în nord-vestul Arabiei.

Odată cu venirea lui Neemia la Ierusalim s-a produs un mare entuziasm și învioreare printre evrei iar lucrările de reconstrucție au progresat. Deasemenea s-a produs și o reformă în viața religioasă a evreilor, iar separarea dintre evrei și samariteni s-a mărit și mai mult. Iosif-Flavius, în cartea sa "Antichități Iudaice", povestește că, pe timpul lui Alexandru cel Mare,

preotul Manase a fost expulzat și a luat cu sine o copie după Tora. A fugit la samariteni și acolo a condus o închinăciune ostilă templului din Ierusalim zidind templul de pe muntele Gazirim.

Scrisorile Elefantine provin de la o colonie evreiască din Yebe, o localitate care se afla într-o insulă din delta Nilului, scrisorile au fost scrise în limba aramaică, dovedind că în timpul acela ea era o limbă de circulație mondială; limbajul din aceste scrisori se aseamănă cu cel al lui Ezra, și el scriind tot în aramaică. Una din scrisorile Elefantine e scrisă în limba aramaică, în anul 419 a.H., și în ea, regele Darius II dă ordin să fie celebrată sărbătoarea Pessah. Ca expeditor semnează Hanania, "referent cu probeleme evreiești la curtea guvernatorului persan din Egipt". S-a mai găsit o scrisoare prin care evreii din Elefantine cer ajutor pentru reconstruirea templului lui Iahve, care a fost distrus de egipteni în jurul anului 411 a.H. Iată o parte din conținutul acestei scrisori: "Străbunii noștri au zidit acest templu în fortăreața Elefantine, în urmă, în zilele împărăției Egiptului și când Cambisses a venit în Egipt el l-a găsit zidit. El a dărâmat toate templele zeilor Egiptului, dar nimeni n-a provocat nici o pagubă acestui templu". Dar, în timpul tulburărilor lui Darius, templul a fost dărâmat de egipteni, probabil pentru că evreii de aici erau aliați cu persanii. Se arată și împrejurările în care a fost distrus templul: "În luna Tamuz, în al 15-lea an al regelui Darius, când Arsames a plecat la rege, preoții zeului Kurub, care se afla în fortăreața Elefantine, au conspirat cu Vidarang, care era comandantul șef aici, pentru a nimicii templul marelui Yahoo din fortăreața Elefantine. Așa că acest nenorocit Vidrang a trimis pe fiul său, comandantul garnizoanei Siene, cu acest ordin: "templul zeului Yahoo din fortăreața Yebe să fie distrus".

Religia evreilor din Elefantine nu era curat evreiască, ei practicau și jertfe la templul lor, ori jertfele puteau fi aduse numai la templul din Ierusalim. Prin urmare, era un amestec de religii în care predomină elementul evreesc și probabil că cei din Ierusalim priveau spre ei ca spre schismatici.

Imperiul Persan a căzut definitiv în anul 333 a.H., când pe scena politică a apărut Alexandru cel Mare. Acum începe perioada helenistică, iar în istoria biblică avem perioada interbelică când nu mai avem profeți inspirați. În timpul acesta a apărut așa numita literatură apocaliptică, apocriță. Din punct de vedere al istoriei creștine perioada aceasta a ținut până la nașterea lui Isus Hristos și venirea lui Ioan Botezătorul.

Odată cu ridicarea lui Alexandru cel mare (336-323), imperiul Persan s-a destrămat, ultimul împărat persan fiind Darius III (336-331). Alexandru cel Mare a întemeiat un imperiu care se întindea din Grecia, Palestina, Egipt până în Persia la râul Indus, care forma granița cu India. În teritoriile pe care le-a ocupat, Alexandru cel Mare a dus cu sine nu numai tehnica militară ci și cultura și civilizația greacă. Era epoca de aur a filosofiei grecești și cei 13 ani de domnie au fost un bun prilej pentru ca filosofia greacă să se răspândească. De fapt și înainte de Alexandru cel Mare cultura greacă s-a răspândit în lumea de atunci; grecii au servit ca mercenari și în armatele persane și în cele egiptene și aceștia au dus cu ei și cultura greacă.

Se știe că Iudea a căzut sub stăpânirea lui Alexandru cel Mare fără a se împotrivi. Iosif-Flavius povestește că atunci când Alexandru cel Mare se afla cu armata lui în apropierea Ierusalimului i-a ieșit înaintea marelui preot Iaddus cu un sobor de preoți și i-au primit cu mari onoruri, după ceremonialul iudaic. Împăratul a fost foarte impresionat de această primire, a oferit o jertfă pentru sine la altarul de la Templu, iar israeliții le-au acordat protecție.

Alexandru cel Mare a fondat orașul Alexandria, care a devenit unul din cele mai mari centre ale lumii de atunci. El a acordat privilegii tuturor evreilor care s-au mutat în oraș, în urma acestor înlesniri mulți evrei, din tot imperiul, chiar și din Palestina, mutându-se în Alexandria. Aici s-a format o puternică colonie iudaică. În decursul anilor aici s-a format o puternică școală de filosofie grecească și una iudaică. Aici a activat Filo de Alexandria un învățat evreu, care dorea să împacă filosofia greacă cu religia mozaică. Aceasta este în acord cu istoria biblică, deoarece în (Fapt. Ap. 18:24) e amintit Apolo din Alexandria", om învățat în Scripturi".

Alexandru cel Mare a murit la vârsta de 33 de ani, în 323, de febră tifoidă, iar generalii lui au ucis pe fratele său vitreg Filip Arhideus, pe mama lui Olimpia, pe soția lui Roxana și copilul lui de curând născut. Împărăția sa au împărțit-o generalii săi în trei părți: Regatul Macedoniei, partea de nord a Greciei, Împărăția Seleucizilor care se întindea din Tracia prin Asia până la frontiera Indiei, cu capitala Antiohia, de pe râul Orontes, și Împărăția Ptolomeilor din regiunea Nilului cu capitala în Alexandria.

Pentru studiul nostru este importantă împărăția Ptolomeilor, pentru că această împărăție a dominat și asupra Palestinei. Primul împărat al ei a fost Ptolomeu I Soter (323-283) general în armata lui Alexandru cel Mare. El a întemeiat o dinastie care a condus Palestina până în 198 a.H., iar Egiptul până la 31 a.H. Ptolomeu a adoptat o politică liberală față de evrei, sub cârmuirea lui mii de evrei din Palestina așezându-se în Alexandria. Ptolomeu I a organizat o mare bibliotecă la Alexandria și un muzeu. După el a venit la cârma împărăției Ptolomeu II

Filadelfus (285-247). El a continuat politica tatălui său în ce privește sprijinirea culturii, artelor și a evreilor. El a dispus să se traducă în limba greacă Vechiul Testament pentru a-l introduce în biblioteca din Alexandria. La rugămintea lui, marele preot din Ierusalim a trimis 72 de învățați ca să traducă Vechiul Testament în limba greacă. Ei au lucrat în insula Faras din fața Alexandriei, traducerea aceasta fiind numită Septuaginta, după numărul celor ce au lucrat la traducerea ei. Se spune că fiecare a lucrat individual, iar când s-au întâlnit toate traducenile au corespuns.

Traducerea aceasta a fost foarte utilă evreilor care, acum, majoritatea din ei vorbeau limba greacă. Doar preoții mai cunoșteau ebraica pentru că și în spațiul Palestinei se vorbea aramaica. Septuaginta a contribuit foarte mult la pregătirea lumii de atunci pentru venirea lui Mesia, pentru că Vechiul Testament, fiind tradus în limba greacă, a putut fi citit și studiat de toate neamurile din bazinul mediteranean în care se vorbea grecește.

Tot Ptolomeu II a construit farul din fața Alexandriei, înalt de 180 de m. care a fost unul din cele 7 minuni ale lumii antice.

După Ptolomeu II Filadelfus a venit la conducerea imperiului Ptolomeu III Evergetes (247-222). El a continuat politica predecesorilor săi. Sub Ptolomeu închinăciunea de la templul din Ierusalim s-a desfășurat normal. Nu a existat conflict între iudaism și helenism, dar există o influență mutuală prin cultură și sport și foarte mulți dintre evrei, mai ales cei din clasa înaltă, s-au lăsat influențați de cultura greacă. Din timpul domniei Ptolomeilor ne-au rămas în Palestina câteva mărturii arheologice. Cele mai importante mărturii sunt mormintele de la Narișa, la nord de Eleuntropis, pe drumul spre Gaza. Ele au fost descoperite în 1902. În aceste morminte s-au găsit inscripții grecești în grafit. Ele ne dau informații despre religia unei colonii edomite din sudul Iudeii.

După biruința ce a avut-o Antiohus III Seleucus (223-187) a.H. (regii din dinastia Seleucus s-au numit Antiohus după capitala imperiului lor care era Antiohia) asupra lui Ptolomeu al V-lea, Palestina împreună cu Iudea ajunge sub stăpânirea unei noi case domnitoare a Seleucizilor. Schimbarea aceasta a produs probleme evreilor din Iudea pentru că Stăpânii Seleucizi au voit să le introducă cu forța obiceiurile păgâne și modul de viață grecesc.

Grecizarea forțată s-a făcut mai ales sub Antiohus IV Epifaniu (175-164) nepot al lui Antiohus III. El a organizat o Ligă Pan-Elenică în care a dorit să unească toate popoarele din Asia și Africa, care vorbeau grecește. Această alianță era concepută împotriva romanilor care deja începuseră să-și afirme puterea în lume. În Iudea el a încercat să distrugă credința veche a iudeilor, să-i grecezeze. A săvârșit în scopul acesta niște atrocități de neconceput, i-a înecat într-o baie de sânge pe toți împotrivitorii la grecizare, a profanat templul din Ierusalim, oferind pe altarul templului sacrificiu pentru Zeus Olimpul. Deci se vede clar că el dorea să distrugă iudaismul și să introducă închinăciunea păgână. Iată ce se scrie în cartea apocrifă a macabeilor despre acele vremuri:

"Când ... Antioh Epifan ... a stăpânit în anul 137 al domniei grecilor (I Mac. 1:11) și Iason a fost investit cu slujba de mar preot, el i-a obișnuit de îndată pe oamenii săi cu datinile păgâne. Și îngăduind regele a dobândit stăpânirea și îndată a început să învețe obiceiuri grecești pe cei din neamul său. Că fără rușine tocmai sub cetate a întemeiat școala și pe cei mai tari dintre tineri îi silca să învețe obiceiurile și jocurile elenești. Și într-acest chip se întărea elenismul și sporeau obiceiurile celor de alt neam, pentru acea prea mare necurăție a acestui Iason păgân și nu arhereu".

Tineretul a fost atras la helenism prin sport, sportul în sine nu era păcat dar la greci sportul era practicat de tineri complet dezbrăcați, ori această ținută la evrei era foarte dezonorantă. Din cauza aceasta mulți evrei refuzau să-și taie împrejur copiii, pentru că semnul acesta era văzut la sport. S-a mers și mai departe cu grecizarea forțată, s-a interzis prin lege practicarea ceremoniilor evreiești. Se interzisese ținerea sabatului, iar tăierea împrejur era pedepsită cu moartea.

Sigur aceste măsuri au provocat reacții puternice, așa că la Modina, o localitate la 30 km. de Ierusalim, locuia preotul Mattatis cu 5 feciori din familia Hasmon. Când la Modina a venit trimisul lui Antioh ca să constrângă pe locuitori să se lepede de legea lui Moise, Mattatis s-a împotrivit. Pe un concetățean care aducea jertfă pentru zeii păgâni l-au omorât, deasemenea l-au ucis și pe trimisul regelui, apoi au fugit în munți el și fii lui. De grupul lor s-au atașat și alți

evrei zeloși pentru Legea lui Moise și au organizat un război de ghenilă împotriva sirienilor care aveau o armată numeroasă și bine instruită. Se aflau în raport de unu la șase cu armata sirienilor. Totuși, luptându-se cu îndrăzneală, i-au biruit pe sirieni între (167-165), au ocupat Ierusalimul, au reînălțat templul și au restabilit închinăciunea de la templu. În amintirea rededicării templului au introdus sărbătoarea luminilor sau a dedicării, care era ținută și în timpul Domnului Isus. Luptele au continuat și, până la urmă, Ptolomeii au recunoscut libera practicare a cultului iudaic, dar l-au instalat pe Alcimus în slujba de mare preot. Însă Iuda, fiul lui Mattatias, care era conducătorul mișcării Macabeilor, nu l-a aprobat. Alcimus a fugit la Sirieni, care au venit în Iudea cu 20.000 de soldați cărora au trebuit să le țină piept oamenii lui Iuda. Aceștia erau în număr de 800. În focul luptei a căzut Iuda, iar la conducerea grupului a venit fratele său Ionatan (161-143).

Apoi, a venit la Ierusalim Alcimus, care a continuat politica de grecizare, desființând la templu despărțirea dintre curtea neamurilor și curtea evreilor. Această măsură a produs tensiune între evrei, care n-a mai durat mult deoarece Alcimus a murit în 160. Ionatan era un bun diplomat. El a profitat de unele schimbări care s-au făcut în Siria și a reocupat Ierusalimul. În Siria, a domnit Demetrius I în anul 152 a.H., reușind să obțină conducerea Iudeii ca și **vasal** al Siriei. Între timp, în Siria au izbucnit lupte pentru tron. Ionatan a murit și în locul lui a venit fratele său Simion (143-135), iar Demetrius II avea mare nevoie de loialitatea lui Simion. Acesta a fost motivul pentru care sirienii l-au recunoscut ca mare preot și au dat dreptul evreilor să practice religia lor. Evreii trebuiau însă, să plătească sirienilor tribut. Simion a condus bine, a expulzat guvernarea siriană din Ierusalim, a fortificat templul, a cucerit cetățile Gezer și Ioppe. Între timp Simion a fost ucis într-un atentat, și a urmat la conducerea Iudeii fiul său Ioan Hircan (134-106). În timpul acesta, pe tronul Siriei a venit Antiohus al VII-lea (139-129). El a atacat Iudea, a ocupat Ierusalimul și a impus un tribut greu, dar Antiohus a murit după 5 ani. Ioan Hircan a profitat de conjunctură, a cucerit Transiordania și Samaria, unde a distrus templul de pe Gazirim, mărinind ostilitatea dintre evrei și samariteni. A cucerit Edomul și a forțat pe edomiți să îmbrățișeze iudaismul. A întărit Ierusalimul, a ridicat noi fortărețe, a construit apeduct în Ierusalim. Din timpul acesta s-au găsit monede cu inscripția "**Marele Preot Ioan, Căpetenia Comunității Iudaice**". Familia lui Mattatias a fost numită de Iosif Flavius "**A Hasmoneilor**". Această familie a dus o permanentă luptă de asigurare a independenței Iudeii.

Înainte de a muri, Hircan a încercat să-l instaleze pe fiul său cel mai mare, Aristobul, (105-104) ca mare preot, iar pe soția lui s-o succedă la conducerea treburilor politice. Aristobul a arestat-o pe mama sa și a ocupat el funcția regească. Dar la scurtă vreme după el, la conducerea Iudeii a venit Alexandru Ianus (102-76) a.H., al treilea fiu a lui Hircan. Acesta, prin comportamentul lui, s-a îndepărtat de partida fariseilor. După el a urmat la conducerea

Iudeii, în 76 a.H., soția lui, Alexandra (76-67). Ea a schimbat politica soțului ei și s-a apropiat de partida fariseilor, iar Hircan cel mai bătrân fiu al Alexandrei, a fost mare preot, în timp ce la conducerea treburilor regatului lui Iuda era Alexandra. La moartea Alexandrei, Aristobul un alt fiu al Alexandrei a fost gata să ocupe tronul și să-l lase pe Hircan mare preot. A intervenit însă Antipater guvernatorul Iudeii, care l-a sfătuit pe Hircan să fugă la Petra și să-și asigure ajutorul lui Aretas regele nabatienilor, pentru a ocupa tronul din Iudeia. În situația aceasta "Partida Fariseilor" s-a plâns la Roma, cerând ca ea să preia controlul politic asupra Iudeii. Cererea lor a fost aprobată și armatele romane conduse de generalul Pompei, în anul 63, au ocupat Iudeia și s-a terminat cu casa domnitoare a hasamoneilor, iar Iudeia a devenit o provincie romană. Așa și-a pierdut independența statul iudaic și nu o va mai dobândi până în 1948 d.H., când s-a reînființat Eretz-Israel.

În anul 63 a.H. generalul Pompei a ocupat Palestina și țara lui Iuda a ajuns direct sub controlul Romei, dar faptul acesta a fost benefic pentru israeliți, Romanii au avut o administrație serioasă. Ei au menținut pacea în toate provinciile, au făcut drumuri, apeducte, iar în privința religiilor duceau o politică liberală. Orice religie putea să funcționeze în libertate, dacă nu prezenta un pericol pentru securitatea statului și nu practicau acte imorale.

Iudea a fost inclusă în provincia romană Siria, având un guvernator local, iar marii preoți se recrutau din familia hasmoneilor. Când ei au ocupat Iudea, mare preot era Hircan. Acum însă apare pe scena politică a Palestinei Antipater II, tatăl lui Irod cel Mare, în următoarele împrejurări: procuratorul Romei Scaurus a avut tulburări cu nabatienii. La pacificarea lor l-a ajutat Antipater I, pentru aceasta Antipater a fost prețuit de romani. Antipater II era idumean, fiu al lui Antipater I, pe care Alexandru Janus, mare preot la Ierusalim l-a pus ca și guvernator al Idumeii, dar mai întâi l-a convertit la iudaism, supunându-l la ceremonialul tăierii împrejur, în jurul anilor 125 a.H. A murit în anul 78 a.H. fiind urmat de fiul său Antipater II.

Antipater a profitat de niște situații politice ajungând sub Iulius Cezar procurator al Iudeii, Samariei și Galileii prin anul 47 a.H. Hircan a fost confirmat ca mare preot și etnarh al Iudeii. Antipater, ca procurator, l-a numit pe fiul său Fassael ca și prefect al Ierusalimului, iar pe al doilea fiu Irod l-a numit guvernator al Galileii. De la început Irod și-a dovedit capacitatea de guvernare, nimicind banditismul din teritoriul său. L-a executat pe Ezechia conducătorul bandiților și pe adepții lui. Între timp Irod s-a căsătorit cu nepoata lui Hircan, Miriam, devenind astfel membru în familia regală din Iudea.

În 43 a.H., Antipater II a fost asasinat pentru a fi ocupat postul. Cele două partide din Iudea au apelat la Antoniu, împăratul Romei (partida care ține cu familia hasmoneilor din care era Antigonus și partida care-i sprijinea pe fiii lui Irod). Antoniu i-a favorizat pe Fassael și Irod, dar Antigonus, fiul lui Aristobul II, din familia hasmoneilor, i-a chemat în ajutor pe Parți, care au invadat Iudea. Irod a trebuit să fugă la Roma și Antigonus a devenit rege și mare preot al iudeilor între 40-37 a.H. S-au găsit din timpul lui monede cu inscripția: "Regele Antigonus" (era scrisă în limba greacă) și cu înscrisul "Mattatias mare preot" (aceasta era scrisă în limba ebraică).

Irod a fost investit de romani ca rege al Iudeii însă i-a trebuit trei ani până a reușit să-l alunge pe Antigonus, care a fost prins și executat în anul 37 a.H. Așa s-a sfârșit cu marea preoție a hasmoneilor.

Irod, ca rege, a fost foarte servil față de romani, și se numea rege client. În această demnitate purta coroană, sceptru și haine de purpură. Avea supremația în regatul său în domeniul legislativ, administrației și fiscalității. Avea două privilegii: era scutit de tribut el și regatul său și armatele romane din Iudea erau susținute pe cheltuiala Imperiului Roman. Ca om, era așa cum ni-l descrie evanghelistul Matei: era crud, suspicios, gelos. El a ucis chiar și membrii aparținând familiei lui: soția lui Mariame și pe fiul său, Antipater. Împăratul August a spus: "Mai bine să fii câinele lui Irod decât fiu".

LUCRĂRILE EDILITARE ALE LUI IROD ÎN IERUSALIM

A rezidit și întărit zidurile Ierusalimului, iar în colțul sud-vestic a orașului, a ridicat trei turnuri de apărare numite: Hipicus, Fassael și Miriame.

A zidit un palat cunoscut sub numele de: "Palatul lui Irod". Acesta a fost construit lângă zidurile de nord-vest ale orașului, legat de turnurile Hipicus și Fassael. Era un palat mare având 100 de camere, dormitoare pentru musafiri și multe alte camere frumos împodobite. Turnurile și zidurile palatului au fost capitonate cu marmură, iar de-a lungul drumului interior, au fost construite fântâni alimentate cu apă dintr-un apeduct înalt. Când Iudea a ajuns să fie condusă de procuratorii palatului acesta a devenit pretoriu. Unii susțin că aici a fost judecat Isus de către Pilat, palatul fiind terminat în 23 a.H.

În jurul anului 25 a.H. Irod a organizat competiții sportive care se țineau din 5 în 5 ani în onoarea lui August. Pentru aceste întreceri, el a construit un teatru, despre care Iosif Flavius spunea că avea un mare amfiteatru. Ruinele acestui teatru au fost dezgropate de dr.Schick.

LUCRĂRILE DE LA TEMPLU

Templul din Ierusalim a fost reparat de diferiți mari preoți și n-a rămas chiar în forma în care el a fost construit după exil. Irod a zidit cetățile Sebaste în Samaria, la 27 a.H. și Cezarea în 22 a.H. În aceste cetăți, el a ridicat niște temple mărețe pentru zeii păgâni. Din acest motiv, el a dorit să reconstruiască templul din Ierusalim. S-a izbit, însă, de împotrivirea evreilor care nu doreau să se intervină cu modificări la "Casa Sfântă". Totuși, cu dibăcia care-l caracteriza în anii 20-19, a început lucrările la templu. Unii preoți au devenit tâmplari, alții cioplitori în piatră, pentru că Irod dorea să nu lucreze la "Casa Sfântă" mâini profane. Templul vechi a fost dărâmat și a ridicat unul nou în 18 luni respectând dimensiunile celui vechi, dar înălțându-l mult față de acesta. Au urmat apoi lucrările de împodobire, de construire a clădirilor anexe și a curților. Mobilierul din interior a rămas același. Aceste lucrări au durat până în 64 d.H. În vremea lui Isus se lucra la templu de 46 de ani. Irod a construit și un apeduct, ducând apă din abundență la templu.

Din ruinele acestui templu, arheologii au dezgropat numai un zid cunoscut în istorie ca "Zidul Plângerii". El este cel mai sfânt loc de rugăciune pentru evrei. În el se vede zidărie tipic irodiană: pietre cioplite în dimensiuni mari. În partea de nord a templului, a construit fortăreața Antonia, în care era cazată o companie militară romană care intervenea de îndată ce se producea vreo revoltă la templu, revolte ce aveau loc mai ales în timpul sărbătorilor cu

pelerinaj. Pilat a folosit fortăreața Antonia și ca loc de judecată (pretoriu). Aici s-au găsit rămășițe din pavajul sălii în care a fost judecat Isus "gabata".

Între dărâmăturile templului s-a găsit și inscripția care a fost așezată la poarta dintre curtea evreilor și curtea neamurilor prin care se interzicea ca un neevreu să intre în curtea evreilor. În caz de nerespectare a inscripției, cel vinovat era pedepsit cu moartea. Iată cum sună inscripția: "Nici un străin nu poate intra prin baricada care înconjoară și închide templul. Oricine este prins făcând așa, va fi vinovat el însuși de consecința morții sale".

IRODIUM este un alt palat reședință construit de Irod. Arheologii Edward Robinson și Frank Mountain l-au identificat ca fiind construit la sud-vest de Betleem. Muntele pe care a fost ridicat palatul seamănă cu țeasta unui cap de femeie, după cum spune Iosif Flavius, și se putea ajunge la palat urcând 200 de trepte. Palatul era fortificat cu ziduri înalte în care se aflau turnuri de apărare. În acest palat Irod avea un splendid apartament, cu un diametru de 62 m. În Irodium și-a zidit și mausoleul. El a murit în palatul din apropierea Ierihonului, dar de acolo a fost dus la Irodium, însoțit de membrii familiei lui și o gardă de soldați romani. Palatul acesta a fost distrus de romani în anul 70 d.H. pentru că aici s-a refugiat o grupare de revoluționari evrei. Ruinele au fost descoperite de E. Robinson între (1962-1967).

CONSTRUCȚII DIN AFARA IERUSALIMULUI

Irod a construit în Samaria, începând cu anul 27 a.H., un oraș nou pe care l-a numit Sebaste. L-a înconjurat cu un zid puternic și înlăuntrul zidurilor a ridicat un mare templu păgân. Orașul l-a numit Sebaste după numele grecesc al împăratului August.

CEZAREEA

E un alt oraș zidit pe malul mării Mediterane. Aici a construit un teatru, hipodrom, templu și apeduct. Orașul Cezareea a devenit reședința guvernatorilor romani din Iudea. Aici a fost închis apostolul Pavel timp de 2 ani. În ruinele orașului se mai văd și astăzi teatrul și apeductul. Aici s-a descoperit inscripția: "Tiberium Pontius Pilatus (Praefectum Iuda-ea)". Deasemenea s-a descoperit și o inscripție cu dedicație: "Eu dedic acest forum în numele lui Tiberius". Acestea sunt dovezi arheologice ale existenței lui Pilat. Despre Pilat ne relatează și Tacitus în cartea sa "Anales", în care vorbind despre atrocitățile lui Nero a scris: "Creștinii derivă de la Christ care a fost condamnat la moarte sub Tiberius de către procuratorul Pontius Pilatus".

Se află lângă marea Moartă, la sud de Enghedi. Fortăreața aceasta a fost ridicată pentru prima dată de către guvernatorul hasmonian, Ionatan. Irod cel Mare a apreciat importanța strategică a cetății, de aceea a refăcut-o și a întărit-o, făcând din ea o magazie secretă și un loc de refugiu pentru familia regală în timp de primejdie. Fortăreața era zidită pe un munte înalt despărțit de ceilalți munți printr-o vale adâncă și abruptă. Pe vârful muntelui au aranjat un teren fertil care era cultivat. La colțurile cetății erau patru rezervoare în care se colecta apa în sezonul ploios. Astfel, se putea rezista aici ani de zile, căci aveau apă și mâncare, iar accesul la poarta cetății se putea face numai pe o potecă foarte îngustă, pe unde putea trece doar o singură persoană. În interiorul cetății există un apartament la care se putea ajunge numai printr-un tunel îngust, așa că, dacă se producea o răscoală în sânul garnizoanei, locatarul din apartament putea fi apărat de puțini soldați.

Fortăreața aceasta, în războiul iudeo-roman de la (68-70) d.H., a fost ocupată de zeloți și aceștia au rezistat aici până în 73 d.H. Romanii au construit castru în jurul cetății și, numai după ce au ridicat un pod de pământ de jos până la poarta cetății, au reușit s-o ocupe. Însă, ocupanții zeloți s-au sinucis ca să nu cadă în mâinile romanilor. Soc. de Explorări din Israel împreună cu universitatea evreiască au făcut aici săpături între (1955-1956) și au găsit 12 suluri cuprinzând părți din Geneza, Levitic, și alte texte din cărțile apocrife.

Irod a mai restaurat cetățile: Alexandria, Hircania și Macheros. Acestea se aflau pe vârfurile unor munți înalți, accesul la ele fiind foarte anevoioase. Macheros se afla la răsărit de Marea Moartă. Alexandria se afla pe valea Iordanului.

Irod a construit și în alte țări (ca dar din partea lui). Astfel, la Damasc a zidit un gimnaziu și un teatru, la Sidon un teatru, biblosul l-a împrejmuit cu ziduri. În Beiruth a construit săli de întrunire, temple, coridoare boltite și o piață. În Latkia a construit un rezervor de apă, în Antiohia a construit un bulevard pavat cu marmură. Motivarea pentru aceste lucrări se pare că a fost pasiunea lui pentru artă, care în Palestina era restrictivă, pentru că, după Legea lui Moise nu putea împodobi clădirile cu chipuri de oameni sau animale. Prin aceste construcții și-a arătat bunăvoința față de prietenii săi.

Moartea lui Irod a intervenit în anul 4 a.H. În testamentul său, Irod a desemnat drept moștenitor al tronului pe fiul său Arhelau, din soția samariteancă Malthace. Însă, israeliții se săturase-ră de Irozi și nu doreau ca fiul lui să-i urmeze la tron, nu luase bine în primire funcția și deja înăbușise cu cruzime o revoltă, 3000 de oameni fiind uciși din ordinul lui Arhelau. Apoi, mai erau doi fii de ai lui Irod, care ridicaseră și ei pretenții la tron.

August, împăratul Romei, judecând aceste realități, a împărțit regatul lui Irod în trei părți: Samaria, Iudeia și nordul Idumeii au fost date lui Irod Arhelau, fiindu-i acordat titlul de etnarh-conducătorul poporului. Iosif Flavius îl descrie pe Arhelau ca fiind crud, sălbatic. Se purta rău și cu samaritenii și cu evreii, care mereu îl pârau la împăratul Romei. După 10 ani de domnie, adică în anul 6 d.H., August l-a scos din funcție și l-a trimis la Vienne, în Galia, bogățiile lui fiind depuse în tezaurul statului. El a scandalizat pe evrei cu proiectele lui extravagante de construcții și prin faptul că a divorțat de soția lui și s-a căsătorit cu una care fusese căsătorită de două ori.

În locul lui Arhelau, August a numit un procurator roman care răspundea direct împăratului Romei. Au fost 14 procuratori de la scoaterea lui Arhelau din funcție până în anul 70 d.H., când a fost distrus Ierusalimul. Dintre acești procuratori, sunt amintiți cu evenimentele din Noul Testament: Pilat din Pont (26-30) d.H. Antonius Felix (52-59), Porcius Festus (60-62).

Al doilea fiu al lui Irod, Filip II, a primit teritoriul care se afla la nord-estul Iordanului, între râul Iarmuk și muntele Hermon. Filip a fost fiul lui Irod din soția Cleopatra a Ierusalimului. Filip a guvernat până în anul 34 d.H. Supușii lui erau amestecați, majoritatea fiind greci, sirieni și puțini evrei. El a fost un conducător înțelept, conștiincios și drept, era cel mai bun conducător dintre fii lui Irod. Fiind constructor pasionat, a construit Cezarea lui Filip și Betsaida Iulia (Matei 16:13).

Prima a fost construită pe locul fostei localități, Panias, în apropierea Iordanului, ce-a de-a doua se afla pe țărmul Mării Galileii, nu departe de Betsaida, numele de Iulia, dându-l în cinstea fiicei împăratului August. Filip e amintit în Noul Testament în (Luca 3:1). După moartea lui, în anul 34, tetrarhia lui a fost trecută sub conducerea guvernatorului Sirian până în 37, când împăratul Caligula i-a încredințat-o lui Irod Agripa I, nepot de bunic al lui Irod cel Mare.

¹ Al treilea fiu al lui Irod cel Mare a fost Irod Antipa: mama lui era Maltance. El a fost numit tetrarh al Galileii și Pereii între (4 a.H.-39 d.H.). Acesta este Irod din timpul lucrării

Domnului Isus și la el se referă de multe ori Noul Testament. El a fost urât de evrei pentru că s-a căsătorit cu Irodiada, soția fratelui său, Filip, și pentru că l-a ucis pe Ioan Botezătorul. Irod Antipa a fost acela la care Pilat l-a trimis pe Isus ca să-l judece. Capitala în care a domnit Irod era Seforis, o localitate situată lângă Nazaret. Prin anul 26 d.H., el a construit Tiberiada ca și capitală care se afla la sud-vest de marea Galileii, aproape de izvoarele calde ale râului Hamat. În acest oraș s-au așezat puțini evrei pentru că a fost zidit pe locul unde înainte a fost un cimitir, ori un asemenea loc era considerat necurat de către evrei.

Unii cercetători socotesc că Ioan Botezătorul a fost închis în palatul lui Irod din Tiberiada, pe când Iosif Flavius susține că Ioan Botezătorul a fost închis în fortăreața Macheron. Din fortăreața Macheron a fugit soția lui Irod Antipa care era fiica regelui Aretas al Nabatienilor. În urma acestui divorț a devenit un dușman al lui Antipa și i-a provocat acestuia multe greutăți. Când Caligula a ajuns împărat la Roma, în anul 37 d.H., primul lui act a fost să-l numească pe Irod Agripa, fratele Irodiadei, ca rege în tetrarhia lui Filip. Irodiada, fiind geloasă pe această realizare a lui Agripa, l-a sfătuit pe Irod Antipa să ceară împăratului Caligula și pentru el titlul de rege. Niște prieteni de-ai lui Agripa l-au învinuit de trădare și Caligula în loc să-i dea titlul de rege l-a exilat în Galia, unde l-a urmat și Irodiada, iar teritoriul lui a fost dat lui Agripa. Acestea s-au întâmplat în anul 39 d.H.

IROD AGRIPA I

Irod Agripa I a fost fiul lui Aristobul, iar Aristobul era copilul lui Irod cel Mare. Agripa I a studiat la Roma și aici s-a împrietenit cu tânărul Caligula care în anul 37 a ajuns împărat pe tronul Romei în locul lui Tiberiu. De îndată ce Caligula a luat funcția de împărat, pe Agripa I l-a instalat în tetrarhia lui Filip ca și conducător, dându-i titlul de rege. După ce Antipa a fost exilat, în anul 39 d.H., Caligula i-a atașat de regatul său și Iudea. Caligula a vrut să-și așeze în templul din Ierusalim statuia sa, dar aceasta ar fi fost pentru evrei o mare blasfemie. Agripa a reușit să-l convingă pe Caligula să renunțe la acest plan. Agripa și-a mutat reședința la Ierusalim unde se închina cu regularitate la templu, a combătut tendința unora de a introduce în sinagogi icoane și obiceiuri păgâne, deci era un evreu zeles (s-au simula că e). În cartea Faptele Apostolilor ni se spune că el a luat măsuri împotriva creștinilor ca să placă iudeilor. El este acela care a dispus să fie ucis Iacov, fratele lui Ioan (Fapt.Ap. 12:2), tot el a aranjat să fie arestat Petru, iar pentru că Petru a scăpat din temniță, i-a omorât pe paznici (Fapt.Ap.12:11-19). Agripa n-a trăit mult ca să se bucure de întinsul său regat, a murit subit la Cezarea unde venise să asiste la niște jocuri date în cinstea împăratului. În timp ce se afla pe stadion îmbrăcat în haine strălucitoare, niște lingușitori i-au adus închinăciune ca unui Dumnezeu și de îndată a

murit. Aceasta se întâmpla în anul 44 (Fapt.Ap.12:20-23). Despre moartea lui Irod a scris și Iosif Flavius în cartea sa "Antichități Iudaice", arătând că ea a fost precedată de suferințe complicate.

După moartea lui Agripa I trebuia să urmeze la domnie fiul său, dar n-avea decât 17 ani și deci n-a fost acceptat să guverneze un teritoriu așa de vast. Palestina acum va fi guvernată de procuratori romani. Agripa II a locuit la unchiul său regele din Calchiș (un teritoriu la nord de Abilene). După 6 ani, în anul 50, murind regele din Calchiș a ajuns să domnească Agripa II pe teritoriul Iudeii și Calchișului.

În calitatea de rege Agripa II avea dreptul să numească pe marele preot de la Ierusalim. El a ajuns să domnească și peste teritoriul care a aparținut de Filip, la nord de Galileia, pe timpul lui Nero domeniile i-au fost lărgite (în anul 54), cu părți din Galileia și Perea și a domnit până la sfârșitul sec.I. Când a devenit Festus guvernator al Iudeii, Irod, în compania sorei sale Berenice, care i-a devenit soție, a venit la Cezareea pentru a-i ura bun venit în această slujbă. Cu acea ocazie i s-a prezentat cazul apostolului Pavel care era arestat la Cezareea (Fapt.Ap. 25:13-26:32). Agripa cunoștea bine iudaismul și îi respecta ceremoniile lui. În revoluția din anul 66 d.H. a trecut deschis de partea romanilor și s-a bucurat de biruința lui Titus asupra propriului său popor, iar teritoriul regatului lui a fost extins când a ajuns împărat Titus. În anul 75 d.H. s-a mutat la Roma și a murit în anul 100.

CEZARII ROMEI ÎN VEACUL I

Primul împărat din zilele Domnului Isus a fost Cezar August. El a domnit până în anul 14 d.H., deci copilăria lui Isus s-a derulat sub domnia acestui Cezar. El este amintit în evanghelia după (Luca 2:1). Acesta a fost urmat la domnie de fiul său adoptiv și ginere, Tiberiu, care s-a căsătorit cu fiica împăratului Iulia. El a domnit până în anul 37 d.H. și e amintit în (Luca 3:1). După Tiberius a urmat la tron Caligula între anii (37-41) d.H. În anul 41, Caligula a fost ucis și l-a urmat la tron Claudiu. El a domnit până în anul 54 d.H.

Sub domnia lui Caligula s-a creat o tensiune între el și evreii din Palestina pentru că dorea să fie introdusă statuia lui în templul din Ierusalim. Însă regele Agripa l-a convins să renunțe la acest plan. Sub Claudiu au loc călătoriile misionare ale apostolului Pavel și istoricul latin Suetoniu amintește în scrierile sale că, Claudiu a expulzat din Roma pe evrei din cauza răsmeriței provocată de un oarecare "Chrestus". Acest fapt se află în acord cu datele Noului Testament, care în (Fapt.Ap. 18:2) ne vorbesc de un iudeu numit Aquila, cu nevasta sa Priscila, veniți de curând în Corint din Roma, deoarece Claudiu poruncise să plece toți iudeii din Roma. Cei doi erau creștini iudei din Roma și se pare că în comunitatea evreiască din Roma s-a produs

o tulburare bazată pe problema lui Hristos, între evreii care au rămas lângă Lege și tradițiile lor și evreii care au îmbrățișat credința creștină. Această tulburare a ajuns la urechile împăratului care a luat măsura preventivă de a-i expulza din Roma pe toți evreii.

În anul 54 pe tronul Romei a ajuns Nero. În timpul acesta creștinismul a continuat să se dezvolte. Nero, la începutul domniei, a fost un guvernator bun. Spre sfârșitul domniei însă a luat măsuri represive împotriva creștinilor, mai ales după ce a dat foc Romei și ca să scape de furia poporului a aruncat vina pe creștini. Focul a fost provocat de Nero în anul 64. Tacitus ne relatează în scrisoarea sa despre atrocitățile ce le-a săvârșit Nero împotriva creștinilor, cum pe unii i-a condamnat la moarte prin răstignire, pe alții i-a ars de vii, chiar grădinile lui le-a oferit pentru ruguri pe care au fost arși creștinii, pe alții i-au dat circurilor pentru a se lupta cu fiarele sălbatice. Dar ce este important pentru noi e faptul că el explică de unde vine numele de creștin și scrie el: "creștin derivă de la Christ care a fost condamnat la moarte sub Tiberius de către procuratorul Pontius Pilatus". Deci aceasta e una din mențiunile despre Hristos făcută de un istoric laic din vremea aceea. Tradiția creștină menționată și de Clement romanul afirmă că apostolii Petru și Pavel au murit ca martiri la Roma în timpul domniei lui Nero, probabil în anul 67 d.H.

După moartea guvernatorului Festus, condițiile din Palestina s-au înrăutățit. Marii preoți erau avari și cruzi, iar guvernatorii erau represivi. Locuitorii dintre neamuri, mai ales din Cezareea, provocau și ei gelozia evreilor. Scânteia revoltei a provocat-o, însă, procuratorul Florus care a luat tezaurul din templu. Evreii s-au infuriat în fața acestui abuz și s-au revoltat.

Conflictul a început în anul 66 d.H., printr-o serie de revolte locale, în urma cărora au fost masacrați soldați romani din mai multe garnizoane de către rebelii evrei. În urma acestor revolte, Legatul Siriei, Cestius Gallus, a mărșăluit împotriva Ierusalimului, l-a asediat, dar nu se știe din ce considerente a ridicat asediul, iar soldații s-au retras în dezordine. Faptul acesta i-a încurajat pe evrei, convinși fiind că Dumnezeu e de partea lor și s-au unit într-un război pe viață și pe moarte. În fața acestei situații, Nero l-a trimis pe generalul Vespasian în Iudea, în anul 67 d.H. cu o armată de 60.000 de soldați. Vespasian a cucerit Galilea, Samaria și a mai rămas în stăpânirea evreilor numai zona din jurul Ierusalimului. Dar, tocmai când să asedieze Ierusalimul, a murit Nero în anul 67 și armatele l-au declarat pe Vespasian împărat. El s-a dus la Roma, iar în locul lui a rămas drept comandant al trupelor romane fiul său, Titus. Acesta a continuat lupta și în anul 70, Ierusalimul a fost ocupat și distrus, fiind dărâmat chiar și templul. În timpul acestor lupte, evreii n-au fost destul de uniți. Comandantul iudeilor din Ierusalim a fost Ioan Giscala, care nu s-a înțeles cu Iosif. Acesta a fost trimis să organizeze rezistența în Galilea, dar a fost luat prizonier de romani și a trecut de partea lor, luând numele de Flavius. El a însoțit trupele romane ca și corespondent de război. De la el ne-a rămas scrierea: "Pustiirea Ierusalimului", în care el descrie nenorocirile mari ce s-au petrecut în Ierusalim cu ocazia capturării orașului de către romani. Tot de la el ne-a rămas și scrierea: "Antichități Iudaice", din care putem cunoaște viața, cultura și întâmplările petrecute în Palestina în sec.I. d.H. După descrierea templului întocmită de el, s-a reconstituit până în zilele noastre macheta lui și chiar și a Ierusalimului.

Odată cu distrugerea templului, au încetat jertfele și organizația de la templu. Instituția marelui preot a dispărut, dar au rămas sinagogile care au menținut viața religioasă iudaică. În amintirea victoriei asupra evreilor, generalul Titus a construit la Roma un arc de triumf care există și astăzi. Pe el sunt sculptate scene cu soldați în urma cărora sunt purtate vasele sfinte ale templului aduse din Ierusalim. Se vede foarte bine și sfeșnicul cu 7 brațe. Cu acest prilej, Ierusalimul a fost distrus sistematic. Săpăturile arheologice n-au descoperit din mărețul templu decât Zidul Plângerii.

În perioada în care Iudea era stăpânită de romani, marele preot de la Ierusalim avea un rol important în rezolvarea problemelor cu privire la israeliți. El era președintele sinedrului, compus din 70 de bătrâni. Acest for rezolva toate problemele interne ale națiunii iudaice. În timpul domniei lui Irod cel Mare și a lui Arhelau oficiul marelui preot a fost desconsiderat, dar în fața guvernatorilor romani, marele preot reprezenta națiunea lui Israel chiar și înaintea împăraților Romei. Însă, timp de 35 de ani din perioada romană, când Iudea era administrată de procuratorii romani, marii preoți erau puși și schimbați din funcții de guvernatorii romani.

După anul 6 d.H., slujba de mare preot a fost ocupată de candidații câtorva familii preoțești bogate aparținând partidei Saducheilor. În timpul domniei lui Irod, veșmintele marelui preot erau păstrate în fortăreața Antonia și marele preot era autorizat să le îmbrace numai 7 zile înainte de sărbătoarea Ispășirii și a sărbătorilor cu pelerinaj. Păstrarea acestor haine în fortăreața Antonia ne arată cât de docili erau marii preoți. Deasemenea, tezaurul templului și sigiliul marelui preot erau păstrate în fortăreață. Când Iudea a ajuns să fie condusă direct de Roma, procuratorul Roman, Vitellius, în anul 36 d.H., a aprobat ca hainele marelui preot să fie păstrate de autoritățile de la Templu. Practica aceasta s-a menținut până în anul 44. După această dată, guvernatorul Cuspius Fadus a luat din nou hainele marelui preot și le-a păstrat în fortăreața Antonia.

Quirinus, care a fost guvernator în vremea când s-a născut Domnul Isus, a investit cu funcția de mare preot, pe Ana, fiul lui Eth, acesta devenind unul dintre cei mai influenți mari preoți. Din acest motiv, 5 copii de-ai lui, ginerele lui, Caiafa, și un nepot, au ocupat pe rând funcția de mare preot. Ana a avut un rol important în judecarea lui Isus (Ioan 18:13), și el s-a aflat printre demnitarii care i-au cercetat pe apostolii Petru și Ioan la Ierusalim (Fapt.Ap.4:6). Caiafa, ginerele lui Ana era mare preot în timpul procesului lui Isus. El a ocupat această funcție cu ajutorul lui Valeriu Gratus, fost guvernator în Iudea, înainte de Pilat. A fost eliberat din funcție în anul 36 de către Vitellius, guvernatorul Siriei, care, în locul lui, l-a pus pe Ionatan, fiul lui Ana. După un an a fost înlocuit cu Teofilo, fratele lui. Între 47-58, mare preot a fost Anania, fiul lui Nedebeaus. Acesta este marele preot înaintea căruia a fost cercetat apostolul Pavel, în anul 57, și pe care Pavel "l-a numit "perete vărui" (Fapt.Ap.23:1). Ultimul mare preot, înainte de distrugerea Ierusalimului și a Templului, a fost Phani, fiul lui Samuel. De origine țărănească, el a fost ales prin sorț. Iosif Flavius a socotit alegerea lui ca un sacrilegiu pentru că nu aparținea clasei înalte. Dar el și-a îndeplinit slujba cu demnitate, însă în vremea aceea, numai familiile bogate puteau spera să ocupe funcția de mare preot în Ierusalim.

După distrugerea Ierusalimului, în anul 70, nu s-a terminat cu revoluția iudaică, pentru că au urmat revoltele iudeilor din Egipt și Cirena în timpul împăratului Traian, apoi revoltele din Mesopotamia, Cipru. Toate aceste răscoale au fost înecate în sânge.

După anul 70, împăratul Vespasian a dispus ca taxa de jumătate de siclu, pe care a plătit-o fiecare evreu pentru templul din Ierusalim, să fie plătită în continuare către tezaurul lui Jupiter din Aquila Capitolina, care a fost construit pe ruinele orașului Ierusalim. S-a hotărât ca fiecare evreu de la vârsta de trei ani să plătească această taxă, această măsură a nemulțumit pe evrei. Însă, punctul culminant al tensiunii a fost atins în anul 132 d.H., când împăratul Adrian a interzis să se mai practice tăierea împrejur și a dat ordin să se zidească templul din Jupiter peste ruinele templului lui Iahve. Acum evreii s-au răsculat sub conducerea lui Bar-Kabah, care înseamnă "Fiul Stelei", socotind că el este Steaua ce răsare din Iacov (Num.24:17), dar și această revoltă a fost înfrântă.

Săpăturile arheologice au găsit mărturii despre această răscoală. S-au găsit scrisori pe care Bar-Kabah le-a scris în calitate sa de conducător al iudeilor. Alături de acestea, s-au mai descoperit și altele scrise de secretarii săi. S-a descoperit un contract scris în limba aramaică, purtând data "în al treilea an al eliberării Israelului prin mâna lui Ben-Koșeba". S-au găsit monezi purtând inscripția "anul eliberării"; revolta a durat între (132-135) d.H. Bar-Kabah a fost prins, răscoala a fost înfrântă și Ierusalimul a devenit un oraș roman. Numele acestuia era Aquila Capitolina, iar printr-un decret care prevedea pedeapsa cu moartea, evreilor li s-a interzis să intre în oraș. Astfel, ultimele rămășițe ale lui Israel au fost nimicite. Națiunea lui Israel a fost desființată din punct de vedere politic, dar a supraviețuit iudaismul. În anul 90, Ionatahn Ben Zakkai un rabin iudeu a deschis la Jamnia o școală pentru studiul Legii. Cu el s-au unit și alți rabini farisei, încetând, astfel, sacrificiile și preoția. Acestea au fost înlocuite prin studiul Legii, prin care israeliții au supraviețuit până în zilele noastre.

MANUSCRISELE DE LA MAREA MOARTĂ

Un păstor beduin, Mohamed Dib, căutându-și oaia pierdută în primăvara anului 1947, a aruncat cu o piatră într-o grotă din stâncă. Zgomotul făcut de piatră în momentul căderii în grotă a fost deosebit, ca de spărtură de vas. Lucrul acesta a atras atenția, ciobanului care a coborât în grotă. Acolo a găsit niște suluri din papirus învelite în pânză albă. Grota se afla la Wadi Qumran. Din acel moment, beduinii și arheologii au început să caute astfel de suluri, rezultatul acestor căutări fiind binecuvântat. Vom prezenta descoperirile minunate care s-au făcut în acea regiune:

GROTA I

În această peșteră s-au descoperit următoarele: sulul cărții Isaia, lung de 24 de picioare, cuprinde întreaga carte a prorocului Isaia, e într-o stare bună de păstrare; un al doilea sul, tot din cartea Isaia, cuprinde toate capitolele, începând de la 41. Textul este alcătuit după standardul masoretic al Bibliei ebraice, text pe care noi îl cunoaștem din documentele sec.al X-lea d.H. Cu această descoperire, cercetătorii Bibliei au ajuns în posesia unor documente ale Vechiului Testament cu o mie de ani mai vechi decât cele pe care le aveau până la această descoperire.

Tot în grotă aceasta s-a descoperit un sul cuprinzând cap.1-2 din cartea prorocului Habacuc, însoțite de un comentariu. Al treilea document descoperit este Geneza Apocrifă, scrisă în limba aramaică. În ea sunt prelucrate câteva capitole din Geneza și un număr de legende din viața patriarhilor. Alt sul găsit aici este intitulat "Războiul Fiilor Luminii cu Fii Întunericului" și are o lungime de 9 picioare. În el se descrie lupta dintre israeliți și dușmanii lor, Kittim. Un sul important găsit în grotă nr.10 este "Manualul de Disciplină" sau "Regulile Comunității". Sulul are o lungime de 6 m. și cuprinde regulile după care s-a condus secta de la Qumran. Un alt sul descoperit e numit în ebraică "Hodayot" și conține psalmi de laudă foarte asemănători cu psalmii canonici. Tot aici s-au descoperit fragmente scrise în limba ebraică și aramaică din cărțile: Geneza, Exod, Levitic, Deuteronom, Judecători, Samuel, Psalmi, Mica, Tefania și câteva din cărțile apocrife.

GROTA II

În 1952 s-au descoperit și alte grote în acel teritoriu. Astfel, în peștera II s-au găsit fragmente din cărțile: Exod, Levitic, Numeri, Deuteronom, Rut, Psalmi, Ieremia și cartea apocrifă Jubilee, precum și fragmente din cărți apocrife.

GROTA III

În peștera III s-au găsit o duzină de manuscrise biblice, dar s-au mai găsit și niște suluri din cupru care cuprind listele tezaurelor și a locurilor unde au fost acestea îngropate. Din păcate, locurile indicate pe aceste suluri n-au mai putut fi identificate de arheologi.

PEȘTERA IV

În această peșteră s-au găsit 5 manuscrise din Pentateuch, 10 din Psalmi, 12 din Isaia și 7 din sulul celor 12 Profeți, fragmente din Ecclesiast scrise pe la mijlocul sec.alII-lea a.H. Psalmi, Daniel, scrieri apocrife și apocaliptice.

PEȘTERA V

Această peșteră a fost descoperită în septembrie.1952. Ea a fost cercetată numai de arheologi, dar s-au mai găsit aici niște cărți nebiblice în fragmente și filacterii.

PEȘTERA VI

Aceasta s-a găsit pe înălțimea unei stânci, în spatele coloniei. S-au găsit aici câteva manuscrise dintre care cele mai importante sunt: "Documentele din Damasc ale Fiilor lui Tadok". Aceste documente au fost descoperite mai întâi într-o veche sinagogă din Cairo. Se vede că ce din Qumran au posedat o copie din această scriere în biblioteca lor.

ÎN PEȘTERILE VII-X

Deși au fost descoperite direct de arheologi și deci n-au fost pustiite de beduini, dorinzi numai după câștig, s-a găsit puțin material și acest material s-a găsit și în celelalte grote. Așadar n-a mai prezentat interes deosebit pentru arheologi.

CLĂDIRILE DESCOPERITE LA QUMRAN

Clădirea principală a coloniei avea o suprafață de 120/100 de picioare, forma un complex de săli, bucătărie, săli de mese, bănci joase, aceasta însemnând că aici existau și săli de întrunire. Cea mai importantă sală era "Scriptorium" în care s-au găsit două călimări. Lucrul acesta ne arată că aici se copiau manuscrisele, tot aici s-au găsit și bazine de apă folosite la spălările rituale pe care le făceau scribii când începeau copiatul.

În acest ansamblu de clădiri s-a descoperit și un turn de apărare, ziduri de apărare și 40 de cisterne în care se aduna apa din sezonul ploios. Faptul că existau 40 de rezervoare de apă arată că, colonia era destul de numeroasă. În împrejurimi s-a descoperit și un cimitir în care s-au găsit schelete de bărbați, și un alt cimitir cu schelete de femei și copii.

CARACTERUL COLONIEI DE LA QUMRAN

Manualul de Disciplină și alte scrieri găsite aici ne arată felul de a fi și de a crede a acestei comunități. Gruparea de la Qumran credea că trăiește sfârșitul acestui veac rău, că va veni ziua judecății despre care au vorbit profeții, că este rămășița poporului credincios. Această presupunere și-au bazat-o pe faptul că ei locuiesc acolo unde răul descris de (Ezechiel cap.47) se varsă în marea Moartă. Pentru ei au folosit diferite numiri biblice ca: "Fii Luminii, Sfinții Celui Preaînalt, Săracii Turmei, Turmă Mică, Comunitatea lui Israel și Aron, se considerau pe ei -Membrii Legământului- posedând Legea Domnului și doreau să trăiască după percepțiile ei, socotindu-se pe ei interpreții adevărați ai Legii Domnului. Considerau că Învățătorul Dreptății le-a arătat lor calea sfințeniei și le-a mai arătat cum să slujească lui Dumnezeu în aceste zile așa de importante. Ei așteptau să apară Veacul Mesianic cu Ierusalimul cel Nou și Templul cel Nou

în care se vor aduce jertfe lui Dumnezeu de către preoți demni. În așteptarea acelei zile li s-a cerut tuturor membrilor comunității consacrare față de studiul Legii Domnului, să se supună disciplinei comunității, să se pregătească, chiar să și sufere pentru ispășirea păcatelor fiilor lui Israel, care s-au abătut de la Calea Domnului. Credeau că ei vor face ispășirea pentru întreaga lume și astfel se va sfârși cu răul de pe pământ.

Comunitatea era organizată asemeni unei mănăstiri din zilele noastre. Era formată din două feluri de membri: preoți care erau Fii lui Zadok, ei erau cei mai importanți atât în domeniul religios cât și în cel economic; după ei urmau leviții, apoi bătrânii și la urmă poporul laic împărțit în grupe de mii, sute și cincizeci. Există adunarea generală condusă după anumite reguli stabilite dinainte. Preoții aveau locul de frunte în această adunare, după ei urmau bătrânii și apoi restul poporului. Există un for de conducere format din 12 membri, dintre care trei erau preoți, toți membrii consiliului erau învățați în Lege și supravegheau respectarea ei. Se pare că erau organizați în celule de câte zece, dintre care unul trebuia să fie preot ca să tălmăcească Legea Domnului.

Primirea în comunitate se făcea cu o deosebită grijă. Cel ce dorea să intre în comunitate era cercetat cu privire la inteligența și caracterul său, apoi apărea în fața "celor mulți" pentru a fi examinat. Era primit în comunitate de probă numai pentru un an, în timpul acesta nu avea nici un drept asupra averii comunității, și nu participa la riturile ei. După anul de încercare era examinat din nou și dacă era acceptat în comunitate, depunea averea personală comunității, putea participa la riturile spălărilor, apoi preoții rosteau binecuvântările și blestemele asupra candidatului. Astfel devenea membru deplin. El jura să urmeze Legea lui Moise și să trăiască în așa fel încât să evite pe toți oamenii răi și să nu umble în căile lor. Membrii comunității luau masa în comun. Se pare că majoritatea dintre ei se ocupau cu copierea diferitelor sururi ale Scripturii și a altor cărți. La Qumran s-au descoperit 400 de manuscrise din care 100 sunt biblice, prin urmare aici era o adevărată bibliotecă.

Comunitatea de la Qumran a crezut că Dumnezeu le-a dat lor o intuiție specială de a înțelege Scripturile. Ei însă interpretau Vechiul Testament aplicându-l la vremurile și împrejurările în care ei trăiau. Această interpretare reiese clar din sulul comentat în Habacuc, găsit în peștera nr.1. Interpretul a neglijat complet înțelesul istoric al textului, aplicând totul la prezentul lor. De fapt și noi folosim astăzi aplicația concretă, prezentă, a textului biblic, dar nu neglijând sensul istoric. Pe baza acestor interpretări s-au putut stabili împrejurările în care ei au trăit, dar totuși au rămas cuvinte cărora nu li s-au putut găsi înțelesul până în prezent. De exemplu: cuvântul Kittim, la cine se referă? Unii susțin că se referă la romani, alții spun că nu sunt dovezi suficiente să facem această afirmație. Apoi avem Preotul Rău, Învățătorul Dreptății, Dimitrie regele Greciei, Casa lui Absalom, toate aceste cuvinte cer explicații care sunt greu de

găsit. Mulți cercetători cred că preotul rău ar fi fost Alexandru Jannsu (mare preot 103-76) a.H. Deci rămân multe expresii și numiri care nu pot fi lămurite.

ASEMĂNĂRI ÎNTRE SECTA DE LA QUMRAN ȘI CELELALTE SECTE DIN IUDAISM

ASEMĂNĂRI CU SECTA ESENEILOR

Eseneii sunt cunoscuți din scrierile lui Pliniu, Iosif Flavius, și Filo de Alexandria. Ei erau în mare majoritate celibatari, deși se puteau căsători. Luau masa în comun, deasemenea, și bunurile le aveau în comun, practicau ritualul spălărilor, urmăreau o viață de sfințenie și rugăciune (sigur după cum înțelegeau ei sfințenia și rugăciunea), respingeau sclavagismul, iubeau sinceritatea, le plăcea să se îmbrace în haine albe, noviciatul la ei dura trei ani, aveau o disciplină severă. Iosif Flavius spune în cartea sa că în timpul acela existau 4000 de esenei. Pliniu îi localizează în partea de vest a mării Moarte, vorbește de cetatea Enghedi care aparținea lor și care se afla în apropierea Qumranului.

Totuși eseneii nu pot fi socotiți una cu secta de la Qumran. Eseneii aveau obiceiul să se scoale după răsăritul soarelui, să se roage cu fața spre răsărit, obiceiuri pe care nu le găsim la qumraniți. Dar deosebirea mare între cele două secte o notează Filo. El îi prezintă pe esenei ca fiind foarte pacifiști, pe când qumraniții erau luptători, așa cum se arată în cartea "Războiul dintre Fii Luminii și Fii Întunericului". Unii susțin că lupta dintre Fii Luminii și Fii Întunericului ar fi de natură spirituală.

SECTA DE LA QUMRAN ȘI CREȘTINISMUL

Unii critici negativiști în frunte cu E. Wilson, consideră "Creștinismul" ca o emanație din secta Qumran. Ei încearcă să susțină teza lor cu faptul că între învățăturile și practicile grupării de la Qumran și Creștinism sunt unele asemănări, că ambele vorbesc despre Mesia, Ziua Domnului, despre soarta finală a dreptăților, că Isus al creștinilor care suferă ar fi Învățătorul Dreptății.

E adevărat că există multe asemănări între învățăturile Noului Testament și cele ale sectei de la Qumran, pentru că ambele își au izvorul în Vechiul Testament și de aceea multe din ideile lor se aseamănă, dar există deosebiri esențiale care dovedesc că Isus Hristos și urmașii lui nu s-au inspirat din învățăturile sectei de la Qumran. Nu există dovezi că ar fi existat vreun contact între Isus Hristos și membrii comunității Qumran. Probabil că Ioan Botezătorul i-a cunoscut, pentru că în tinerețe a trăit în pustia Iudeii și a practicat o viață austeră, dar s-a deosebit fundamental de ei. El niciodată nu s-a identificat pe sine cu Mesia. Eseneii și

qumraniții s-au separat de lume, s-au dus în pustie ca să pregătească calea pentru Dumnezeu, dar Ioan a ieșit din pustie s-a dus pe malurile Iordanului și a predicat pocăința, pregătind astfel calea pentru venirea lui Mesia. La Qumraniți botezul era o simplă ceremonie religioasă exterioară, dar botezul lui Ioan era un ceremonial exterior care arăta pocăința ca lucrare interioară și o recunoaștere a acceptării lui Moise care va veni. Ioan era evanghelist, chema oamenii la pocăință. Qumraniții adăugau noi membri la secta lor numai din copii care-i întâlneau în calea lor.

Exista o deosebire clară între concepția despre Mesia la qumraniți și Mesia creștinilor. Qumraniții credeau în doi Mesia: Mesia Aron care era mare preot și Mesia lui Israel, care era un mare conducător militar. Qumraniții n-au putut concepe pe Mesia ca profet, rege și preot în aceeași persoană, ca și în concepția creștină. Felul de a fi și a trăi a lui Isus Mesia creștinilor se deosebește fundamental de traiul qumraniților. Isus a locuit în cetăți, a predicat în fața mulțimilor, a luat parte la toate bucuriile și necazurile oamenilor, a participat la nuntă, la înmormântări, la ospete cu vameșii și păcătoșii, cu fariseii, pe când qumraniții trăiau într-o colonie gen mănăstire, retrași de lume. Apoi marile doctrine creștine ca: Întruparea, răscumpărarea, învierea prin moartea lui Mesia care este Profet, Preot și Rege, Fiul Omului, Robul Suferințelor, sunt idei străine de secta de la Qumran, de aceea Creștinismul nu poate fi o emanație din secta de la Qumran.

TIMPUL CÂT A EXISTAT COLONIA DE LA QUMRAN

Săpăturile arheologice au descoperit vase, monede și structuri arhitecturale și pe baza lor arheologii au stabilit patru perioade în existența comunității de la Qumran:

Prima perioadă începe cu anul 110 a.H. când s-a organizat comunitatea, Iudea fiind sub conducerea lui Ion Hircan (135-104) a.H. Numeroase monede au fost găsite între dărămăturile coloniei din perioada aceasta, deasemenea au fost găsite monede și din timpul lui Antigonos (40-37) a.H. Ultimul guvernator al acestei linii a fost Irod, în anul 31 a.H., când s-a produs un mare cutremur care a distrus clădirile coloniei, de aceea, în cea mai mare parte din timpul domniei lui Irod, colonia a fost abandonată. Unii însă presupun că Irod i-a alungat de aici, deoarece așezarea lor era în apropierea palatului său din Ierihon și nu-i prea simpatiza.

Perioada a doua. În această perioadă colonia de la Qumran a fost rezidită și lărgită. Ea începe în anul 1 d.H. și ține până la distrugerea ei de către armatele Romane, din Legiunea a X-a, în iunie 68 d.H. În timpul acesta a trăit Isus Hristos, Ioan Botezătorul, Apostolii. S-au găsit 750 de monede din timpul domniei lui Arhelau, în anul (4 a.H.-6 d.H.), până la revolta iudaică din (66-70) d.H. S-au găsit monede și din timpul procuratorilor romani, câteva sunt din Cezarea și Dora (67-68) din timpul domniei lui Nero, atestând prin aceasta că armatele

romane au ocupat Ierihonul în iunie 68 d.H. și tot atunci a ocupat și Qumranul. S-a găsit o monedă cu semnul X, ea aparținând legiunii a X romană. Unii cercetători susțin că în timpul acesta colonia de la Qumran a fost aliată cu zeloții care au condus revolta împotriva romanilor. Acum colonia a fost ocupată de romani și s-au găsit aici monede cu inscripția "Judeia Capta" datând din timpul domniei lui Titus (79-81) d.H. În timpul acela structurile coloniei au fost transformate în barăci pentru soldați. Așadar romanii au stabilit aici o garnizoană romană între anii (68-100) d.H. când colonia a fost abandonată.

Perioada a treia e între anii (132-135) d.H. când colonia a fost ocupată de luptătorii din revolta condusă de Bar-Kobah. S-au descoperit 13 monede din timpul acela. Se pare că luptătorii lui Bar-Kobah au folosit-o ca fortăreață.

Descoperirile de la Qumran sunt foarte valoroase pentru cercetătorii Scripturilor pentru că ele ne-au pus la îndemână manuscrise ale Vechiului testament mai vechi cu o mie de ani ca acelea care le-am avut până la această descoperire. S-au găsit aici peste 400 manuscrise dintre care 100 sunt manuscrise biblice. Se găsesc printre ele toate cărțile Vechiului Testament, în afară de cartea Estera, ea datând din anii (200 a.H.- 68 d.H). Aceste descoperiri neașteptate, cum spune prof. Lankester Harding, sunt poate evenimentul arheologic ce-l mai senzational al timpului nostru.

Până în sec. al 7-lea a.H., monedele nu aveau formă rotundă și valoare mai mare decât greutatea lor. Se folosea ca mijloc de schimb comercial în Asia de apus și în Egipt încă din sec.al (15-13-lea) a.H. aur și argint în formă de inele. Aceste inele erau de diferite greutăți, stabilite prin măsurarea lor la balanță. Probabil că inelele erau mai mici în greutate și negustorul adăuga mai multe la cântar după prețul care era stabilit la schimbul pentru marfă. Tipul de inele folosit în schimburile comerciale se găsește în inscripțiile lui Assurnasipall II regele Asiriei (884-860) a.H. El a fost folosit în Egipt, Siria, Fenicia, de către hetiti, aramei și asirieni.

Cele mai vechi monede au fost confecționate de Lydieni. Ei sunt inventatorii monedelor așa cum le avem noi astăzi. Monedele găsite, de origine Lydiană, nu pot fi datate. Ele nu poartă chip de rege. Se crede că au fost emise în sec.al 7-lea a.H. Probabil că au fost emise sub dinastia Lydiană, fondată de Gyges în anul 679 a.H. Greutatea acestor monede a fost stabilită după standardul babilonian. Sunt evidențe că moneda a fost folosită de asirieni în timpul domniei lui Eșarhadon, dar nu s-au găsit monede din timpul acestui rege. S-au descoperit însă, o serie de împrumuturi și plăți datând din anii (676-671) a.H.; iar numele monedelor sunt exprimate în "șecheli de argint ai lui Ishtar". Arheologii sunt de părere că aceste monede de argint de valoarea unui șechel sunt gravate cu capul lui Ishtar. Gyges era contemporan cu Eșarhadon, așa se presupune că de la Lydia sistemul monetar s-a răspândit în valea Mesopotamiei.

Inventarea monedei a însemnat un pas înainte în viața economică, pentru că aceasta era o piesă de aur sau de argint cu valoare prestabilită și garantată, astfel ușurându-se mult tranzacțiile comerciale.

În Palestina, primele monede au apărut în perioada persană, mai precis în timpul domniei lui Darius I al Persiei (521-486) a.H. El a scos monede de aur de greutatea șechelului Babilonian, adică 125-130 gr. Una din aceste monede se găsește în muzeul Britanic. Pe o față a monedei e gravat chipul lui Darius cu un arc în stânga. Pentru că moneda purta chipul lui Darius, a fost numită "dăric". Moneda aceasta e amintită în câteva cărți ale Bibliei ca (I Cron.29:7, Ezra 2:69,8:27, Neemia 7:70-72).

După perioada persană, Palestina a trecut sub stăpânirea grecilor conduși de Alexandru cel Mare, în anul 332. Din timpul acesta s-au găsit următoarele monede: Tetradrahma lui Alexandru cel Mare. Moneda are pe o față capul lui Alexandru cel mare, iar pe cealaltă parte un rege cu o pasăre în mână și un toiag în cealaltă. De asemenea, s-a găsit și o monedă a lui Ptolomeu Lagi din Egipt, unul din succesorii lui Alexandru cel Mare. Pe o față a acestei monede e gravat capul lui Ptolomeu Lagi.

După perioada grecească în Palestina, la cârma țării, au ajuns macabeii și hasmoneii care erau conducători evrei și emițând monede. Evreii au câștigat independența sub conducerea lui Matatia, din familia căruia au ieșit câțiva conducători. Primul fiind Simion, fratele lui Iuda Macabeul. El a ajuns conducătorul lui Iuda în anul 143 a.H., fiind instalat ca "Prinț și Mare preot pe vecie". El a emis monede între anii (139-138) a.H. Ele erau din bronz, valoarea lor fiind de 1/2 șechel și 1/4 șechel. Acestea erau datate din "anul de domnie 4", iar scrisul de pe ele era cu litere evreiești; pe cealaltă față e un lămâi cu două buchete de fructe între două coșuri și o inscripție: "Aparține redeșteptării Sionului". Greutatea acestor monede era între 236-237 gr. S-au găsit monede și din timpul hasmoneilor, multe din aceste monede fiind emise de Ioan Hircan, fiul și succesorul lui Simion, (aceste monede erau din cupru). Pe monedă s-a găsit inscripția: "Ioan, Marele Preot, și Adunarea lui Israel". Pe cealaltă față se află un mac între două firicele de grâu. Monede asemănătoare au emis și ceilalți prinți hasmonei.

Se vede că macabeii și hasmoneii, fiind conducători evrei, au respectat credința israeliților și n-au gravat pe monedele lor figuri de oameni sau animale, pentru a nu jigni sentimentele evreilor.

Monedele descoperite între dărămăturile dezgropate de arheologi i-au ajutat pe aceștia să stabilească datele multor fapte descoperite de arheologi.

Folosirea curentă a monedelor în lume s-a produs cam prin sec.al VII-lea a.H. În perioada de glorie a imperiului Roman, ele au fost utilizate în mod obișnuit.

În Palestina, s-au descoperit printre dărămăturile clădirilor o mulțime de monede care pot fi clasificate după originea lor în trei categorii: monede grecești, romane și evreiești. Monedele romane au fost introduse după cele grecești, adică la anul 63 a.H., când s-a extins puterea romană pe aceste meleaguri. Însă ele au continuat să coexiste împreună, alături și de cele evreiești.

În Noul Testament avem referiri la toate aceste trei feluri de monede:

Monedele grecești; întâlnim în evanghelii cinci feluri de bani grecești: talantul și mina care de fapt erau unități de măsură a greutatei. Acestea arătau greutatea argintului din moneda respectivă. Se cunoșteau atât talanții de aur, cât și monedele de aur. Talantul îl găsim în (Matei 18:24, 25:15-30). Mina de argint o găsim în (Luca 19:13...). Drahma era o unitate de măsură, utilizată numai pentru stabilirea valorii monedelor, (în românește e numită "arginți") (Luca 15:8-9); altă unitate era "didrahama" sau banul birului, moneda de argint (Matei 17:24). Staturul sau tetrah dragma (Matei 17:27).

Monede romane: dinarul era o monedă de argint (Matei 18:28, 20:2,9,10,13), quadrantul (în românește bănuț), era o monedă de bronz de mică valoare (Matei 5:26), as-ul sau asarionul (în românește ban), leptonul, monedă de bronz foarte mică (în românește bănuț).

În sens strict, monedele romane din argint, constituiau principalul standard monetar al Iudeii. Printre aceste monede, "dinarul" de argint executat în monetăria de la Roma, era cel mai cunoscut. Un asemenea dinar, emis de împăratul Tiberiu, a fost arătat lui Isus atunci când irodienii au încercat să-l atragă în cursă (Matei 22:19-21). Pe una din fețele acestei monede era sculptat capul lui Tiberiu și inscripția "Ti Caesar Divi AvG. F. Augustus", iar pe cealaltă față era scris: "Pontif Maxim". În românește Tiberius Cezar August, Fiul divinului August, Marele Preot".

Evreilor nu le plăceau astfel de monede, pentru că purtau chipul împăratului roman zeificat. Însă aceștia, neavând alternativă, trebuiau să folosească aceste monede în plata impozitelor către stat.

O altă monedă romană era și "duponidus" pe care se afla chipul Liviei, soția lui Augustus, cunoscută ca o femeie foarte frumoasă. S-au găsit monezi și cu capul lui August, de

la care a ieșit porunca să se înscrie toată lumea" (Luca 2:1). Astfel, aceste monezi constituie dovezi ale existenței acestui împărat.

Monedele emise în monetăriile locale. Acestea pot fi împărțite în trei grupe:

1. Cele bătute din ordinul lui Irod și al descendenților lui;
2. Cele emise de procuratori;
3. Cele emise de monetăriile orașelor libere.

Monedele lui Irod. El a fost primul dintre conducătorii evreilor care n-a folosit litere ebraice, ci grecești în inscripțiile de pe monede. Totuși, s-a ferit să scoată monede cu chip de om pentru că aceasta i-ar fi jignit profund pe evrei, de aceea a sculptat pe monede: rodii, frunze, tiara cu frunze de palmier și numai o monedă foarte mică avea chip de vultur. Pe reversul monedelor era inscripția: "Regele Irod". Fii săi, Arhelau și Antipa Filip, au urmat exemplul tatălui lor și pe monedele emise de ei au gravat simboluri. Numai Filip a emis monede cu simboluri păgâne: pe o față chipul împăratului, pe cealaltă era gravat un templu păgân, dar sub jurisdicția sa se afla o populație predominant grecească.

Monedele emise de procuratorii romani. Ei au gravat monede în Iudea, începând cu anul 6 d.H. (s-au găsit multe asemenea monede). Se observă că procuratorii au fost atenți să nu jignească sentimentele evreilor. De aceea, ei au folosit simboluri neutre precum: spicele de orz, palmierul, ramura de măslin, cornul abundenței, frunza de viță cu cărcei. Pontiu Pilat, însă, n-a ținut seama de aceste sentimente ale evreilor și a gravat pe monedele scoase de el simboluri păgâne. Inscripțiile de pe monedele scoase de procuratori se refereau la împăratul Romei și la familia lui. Însă referirea la împărat de pe monedă, au ajutat pe arheologi să stabilească data emisiei monedelor. Așa că, s-a ajuns să se identifice monede din vremea guvernatorilor: Coponiu (6-9) d.H., Valerius (15-26), Pilat (26-36) și Felix (52-59) d.H. O monedă deosebită din timpul lui Pilat a fost "leptonul", care era o monedă cu valoare mică și care avea înscris pe o fațetă a ei "Tiberius Cezar", pe ea fiind gravată o baghetă de augur. Gravura aceasta jignea pe evrei, pentru că ea era simbolul ghicitului care era interzis după legea lui Moise (Deutr.18:10...). Pe reversul monedei e gravat o cunună. Înăuntrul e scris "LIZ", care indica al 17 an al domniei acestui împărat, adică anul (30-31) d.H.

Monede scoase de Agripa I. El s-a urcat pe tron în anul 37 d.H. Deși aparținea într-un fel neamului evreilor, totuși el a folosit pe monede simboluri neevreiești. Pe o față era capul împăratului, iar pe cealaltă diferite imagini precum: zeița greacă a cetății, temple păgâne, regele în cămășă, regele oferind un sacrificiu. O monedă avea scris pe ea "Regele Agripa cel Mare, Iubitul lui Cezar", iar pe cealaltă față era gravată zeița cetății ținând într-o mână un corn al abundenței, și cu cealaltă se sprijinea pe o vâslă. Inscripția pe revers era "Cezareea de pe malul

Mării". Dar Agripa I a scos și monede cu simboluri neutre. Deci, unele dintre monede erau destinate uzului locuitorilor păgâni din regatul lui, iar celelalte uzului evreilor.

MONEDELE LUI IROD AGRIPA II (50-100) d.H.

Acesta a emis o mare cantitate de monede în timpul domniei lui de 50 de ani. Pe unele dintre aceste monede poate fi văzut chipul său de bărbat foarte tânăr, pe altele e gravat bustul unei zeițe. El a emis o monedă jubiliară cu ocazia biruinței romanilor asupra evreilor în anul 70 d.H. El ni-l înfățișează pe Agripa ca pe un rege supus Romei. Poate că moneda a fost emisă în urma unui ordin, pentru că e prea evidentă intenția umilitoare a monedei.

MONEDELE EMISE DE EVREI CU OCAZIA CELOR DOUĂ RĂSCOALE

Evreii au emis monede între anii (66-70) d.H. Se vede că ei erau convinși că vor învinge pe romani. Astfel, ei au emis șecheli și demi-șecheli de argint și monede din bronz. Simbolurile de pe aceste monede erau neutre: palmieri, lămâi, coșuri, mănunchi de ramuri, viță și struguri, potinul, etc. Pe șechelul emis în prima răsccoală este reprezentat un potir și inscripția: "Sechel Israel" scrisă cu litere evreiești, pe verso era scris: "Ierusalimul Sfânt", în jurul unui grup de trei rodii. Mai există și o monedă din bronz care avea pe o față un mănunchi de ramuri între două lămâi și cuvintele "Anul IV", iar pe verso un potir și inscripția "Pentru răscumpărarea Sionului". Se pot distinge pe aceste monede cinci ani care se încadrează între (66-70). La Masada s-au descoperit 17 șecheli de argint care purtau inscripția "Șechel Israel" și "Ierusalimul Sfânt", inscripțiile fiind scrise cu litere ebraice. Deasemenea, s-au găsit astfel de monede și la Qumran.

Romanii, comemorând biruința lor asupra Ierusalimului, au scos în anul 70 o monedă numită "Iuddia Capta". Aceste monede au fost bătute la Roma având pe ele literele "S.C.- Cu consimțământul senatului".

Pe o față a monedei era capul împăratului Vespasian, înconjurat de titlurile sale, iar pe verso e gravată o femeie sub palmier păzită de un soldat roman. E o monedă care înfățișează umiliința de care au avut parte israeliții după înfrângerea din anul 70.

Cu ocazia răscdalei lui Bar-Kobah, din anul (132-135) d.H., evreii au scos monede asemănătoare cu cele emise în prima răsccoală. Amintim dintre aceste monede: tetradrahma de argint, având gravat o stea deasupra templului și numele "Simion", iar pe verso o lămâie și un mănunchi de ramuri însoțite de cuvintele: "Pentru libertatea Ierusalimului"; dinarul de argint, având reprezentată pe o parte o cunună și numele "Simion", iar pe cealaltă parte un ulcior și un palmier cu cuvintele: "Anul al doilea al libertății Israelului". Pe unele din monede e imprimat

"Simion prinț al Israelului". Alt nume găsit pe unele monede din timpul acela este "Preotul Eliazar".

Românii au comemorat victoria asupra revoltei din anul 135, emițând o monedă specială, în care e înfățișat împăratul cu o pereche de boi care trag brazda întemeierii unui oraș nou. Acesta era colonia Aquila Capitolina, care s-a construit peste ruinele Ierusalimului și care, de atunci înainte, a devenit o cetate păgână, respectiv, colonie romană. Descoperirea monedelor în dărâmăturile orașelor, a fost foarte utilă pentru datarea evenimentelor despre care vorbește Biblia.

MORMINTE DESCOPERITE DE ARHEOLOGI

Mormintele din antichitate au furnizat arheologiei mult material. S-au descoperit în ele diferite vase, obiecte, ornamente, înscrisuri numite "graffiti", care sunt înscrisuri pe pereții mormintelor prin zgâriere, fie a numelor celor înmormântați, fie a altor expresii diferite, care exprimau crezul lor religios. O regulă generală cu privire la morminte era că, odată închis mormântul nu mai putea fi deschis. Deci, mormintele ar fi trebuit să păstreze în ele tot ce s-a îngropat inițial, dar în decursul timpului, ele n-au fost scutite de atacul hoților, mai ales că în multe dintre acestea s-au găsit podoabe de aur și argint.

Mormintele erau săpate în stânci. La intrare, se așeza o piatră mare care se rostogolea pe un șanț săpat tot în piatră. Din antreul acesta se putea ajunge la mai multe nișe unele suprapuse, în care erau așezate sicriile cu cei decedați. Deasemenea, s-au descoperit așa numitele osuare, în care erau colectate scheletele din cavou după un anumit număr de ani. Aceste osuare erau confecționate din piatră frumos ornamentată, având înscrise pe ele numele persoanelor de la care proveneau oasele.

MORMINTELE JUDECĂTORILOR

Aceste morminte s-au descoperit aproape de Ierusalim. Sunt cavouri frumoase, alcătuite din trei camere jos și trei la etaj. Locurile erau suficiente pentru 70 de persoane. Din antreu se ajungea într-o sală spațioasă care era depozit pentru osuare. În acesta se așezau oasele din nișe, după ce purezeau corpurile, pentru a face loc la alți decedați. Aici s-au înmormântat membrii sinedrului din Ierusalim.

În Ierusalim, în Valea Chedronului, se află mormintele Sfântului Iacov, Zaharia, Absalom și Iosafat. Deși ele poartă numele acestor personalități, s-a dovedit că ele sunt din timpul lui Irod cel Mare.

MORMINTELE REGILOR

Au fost descoperite Je Saulcy între anii (1850-1863). S-a dovedit că ele aparțin reginei Elena a Abilenei și familiei sale. Ea a fost convertită la Iudaism în anul 48 d.H. și s-a mutat la Ierusalim. Sarcofagul reginei împreună cu o inscripție în limba ebraică se află în prezent la muzeul Louvre din Paris. Cavoul acesta e de tip catacombă.

CAVOUL FAMILIEI LUI IROD

Acesta a fost descoperit în Ierusalim, la vest de valea Hinom și la sud de hotelul regelui David. Se presupune că a fost cavoul familiei lui Irod cel Mare. S-au găsit aici sicrie frumoase, iar o piatră mare rotundă închide mormântul. Însă Irod cel Mare a fost înmormântat în palatul său Irodium de lângă Betleem.

MORMÂNTUL DOMNULUI ISUS

Dacă Isus a fost judecat de Pilat în fortăreața Antonia, atunci Drumul Durerii, parcurs cu crucea în spate de Isus a fost de aproximativ un km., iar Dealul Golgota se afla în afara zidului al II-lea. Irod Agripa, în anul 44 d.D., a cuprins acest deal în perimetrul orașului construind un nou zid dincolo de Golgota. Împăratul Adrian, dorind să șteargă urmele ebraice și creștine din Ierusalim, a șters Dealul Golgota de pe fața pământului și peste mormântul Domnului a construit un templu închinat lui Jupiter. Fapta aceasta a contribuit la păstrarea locului unde a fost îngropat Domnul. Când în anul 326 d.H. a vizitat Ierusalimul regina Elena, mama împăratului Constantin cel Mare, a dispus să se ridice pe acel loc o biserică. Această biserică a fost distrusă de perși în anul 614, rezidită la o scară mai mică de călugărul Modestos. Aceasta a fost distrusă iarăși de către califul Hakem, în anul 1009. A fost rezidită din nou de către cruciați după 200 de ani.

Pe culmea Golgotei sunt două biserici, una ridicată de catolici și a doua de către ortodocși. Mormântul lui Iosif din Arimatea era mormântul unui om bogat. Mormântul avea două camere; prima se folosea pentru jeliere, iar în a doua erau săpate nișe în stâncă în care se depuneau trupurile celor decedați.

În anul 1849, Otto Themius, a formulat ipoteza că mormântul Domnului s-ar găsi într-o grădină, cu un munte la nord de poarta Damascului. Ideia aceasta a fost susținută și de ge. C.E. Gordon în anul 1881. Astăzi locul acesta e numit "Grădina Mormântului" și se află aici un mormânt săpat în stâncă, cu o piatră mare rotundă la intrare, dealul din grădină asemănându-se cu Golgota din Noul Testament. Protestanții, în fiecare duminică dimineața, țin în această grădinișă un serviciu divin. Așadar, sunt două locuri presupuse a fi mormântul Domnului, lucru

ce ne conduce la concluzia că nu se cunoaște cu siguranță locul unde a fost înmormântat Domnul, aceasta poate, pentru a nu face din el loc un loc de pelerinaj.

Cu privire la mormintele descoperite în Ierusalim, ele datează de dinainte de anul (68-70) d.H., adică, înainte de revolta evreilor împotriva romanilor. În anul 1873, arheologul francez Clermont Canneau a descoperit un cavou cu mai multe încăperi pe muntele Măslinilor, conținând vreo 30 de osuare. Pe unul din ele era scris numele Iuda și era și o cruce cu brațe egale. Numele Isus a fost găsit înscris lângă o cruce, deci, acestea erau osuare creștine, datând probabil din sec.al II-lea, sau dintr-o perioadă mai târzie, atunci când semnul crucii s-a impus în Creștinism. Profesorul E.L. Sukenik a studiat un mormânt descoperit la Talpoith, o suburbie din Ierusalim. Aici s-a găsit o sală de 335 mp., având în față o curte. Erau aici și osuare așezate în niște tunele înguste, care începeau din sala principală. S-au găsit aici piese de ceramică, niște lămpi, literele care au format inscripția de pe osuare, precum și o monedă de-a lui Agripa I. Pe baza acestor piese descoperite în mormânt, s-a dedus că ultima dată când acest cavou a fost folosit, a fost în jurul anilor (42-43) d.H.

Un deosebit interes îl prezintă cinci inscripții găsite în acele osuare, dintre care două sunt în greacă și trei sunt în aramaică. Cele în limba aramaică vorbesc de niște persoane cu numele: Simion, Barsaba, Miriam, fiica lui Simion și Mat (o prescurtare pentru Mattaia). Cele două nume scrise în greacă sunt mai greu de interpretat, deși, pe fiecare apare numele lui Isus. În unele cazuri Isus e urmat de Ion și în alte cazuri de Aloth. Suknik spune că aceste inscripții sunt specifice mormintelor grecești și exprimă idea de jale. Ieson "Ion" ar însemna literal "Isus Vai", iar Ieson Aloth ar fi alt cuvânt de lamentație. Dar unii spun că "vai" ar fi strigătul către Hristosul înviat, precum ar fi "Isus fii Ajutor". Cuvântul Aloth se crede că vine dintr-o rădăcină ebraică însemnând "A învia". Astfel, aceasta ar fi o rugăciune ca cel ce e îngropat acolo să învie.

Deci, aici ar fi două rugăciuni și din ele se vede importanța pe care a avut-o faptul învierii Domnului în Biserica Primară. În afară de aceste înscrisuri, pe fiecare sicriu era desenat cu cărbune câte o cruce. S-au găsit și două sicrie unul lângă altul, așezate în același mormânt, purtând numele Isus. Arheologii au mai emis ipoteza că avem de-a face aici cu morminte creștine care, în ora morții, au invocat numele lui Isus, iar crucile desemnate pe ele arată faptul răstignirii lui Isus.

Totuși, există și altă explicație care respinge pe prima. Aceasta consideră Ion și Aloth ca fiind nume proprii. Aloth ar fi nume complet, iar Ion ar fi scris pentru Iehu care ar fi prescurtarea numelui lui Iuda (Ioudas). În cazul acesta cele două inscripții s-ar citi: (Isus Fiul lui Iuda și Isus Fiul lui Aloth) și astfel s-ar identifica cei din cavou. Dar în acest caz, descoperirea de la Talpoith nu ne-ar vorbi nimic despre Biserica Primară din Ierusalim.

S-au mai găsit în anul 1968 un cavou cu 15 osuare la Giv'at ha Mivtar din Ierusalim 13 din aceste osuare erau pline până la refuz de oase omenești, iar două erau pline parțial. S-au făcut calcule și s-a estimat că ar fi fost în total 135 de schelete. La cinci din ele, s-a constatat că decedații au avut parte de o moarte violentă; doi prin ardere, unul rănit de săgeată, unul printr-o lovitură de măciucă și altul crucificat. Cel crucificat reprezintă un interes deosebit. Moartea prin răstignire era o pedeapsă la care erau supuși mulți evrei. Cel crucificat din osuarul acesta avea 25 de ani și se numea Iohan Ben Hez'kel, conform celor scrise pe osuar, crucificarea s-a făcut cu trei piroane, câte unul prin fiecare încheietură a mâinii, iar al treilea prin amândouă călcăiele împreunate. Pironul de la picioare a fost găsit în poziție originală și era îndoit pentru că întâlnise un nod în lemnul de măslin al crucii. Acest cui avea 17-18 cm. lungime. Omul se pare că a fost așezat cu fesele pe un suport de lemn cu genunchii ridicați, încât să poată fi pus picior peste picior, și să permită penetrarea cuiului prin ambele călcâie deodată. În plus, fluierile picioarelor erau zdrobite probabil printr-o lovitură puternică. Această descoperire prezintă imaginea unei morți violente și a unei agonii cumplite. Aceasta ne amintește de moartea Domnului Isus.

Catacombele erau cimitire subterane și se numeau "locuri de odihnă". Acolo trupurile creștinilor așteptau învierea. Catacombele erau niște galerii, în ale căror pereți erau săpate nișe. În aceste nișe se așezau trupurile decedaților, și se închideau apoi cu table de marmură. Galeria erau prevăzute cu mai multe rânduri de nișe și aveau diferite săli și capele. S-a estimat că în jurul Romei se aflau coridoare subterane folosite drept catacombe, care aveau o lungime de aproximativ 800 km. lungime. În ele au putut fi înmormântați cinci milioane de oameni.

La început, catacombele au fost puține și de dimensiuni mici. Ele aparțineau unor familii bogate, majoritatea fiind amplasate în partea de sud a Romei. Se cunoaște catacomba familiei Dumitila (Dumitila era nepoata lui Domițian care s-a creștinat). Cu timpul, aceste familii au permis ca în catacombele lor să fie înmormântați și prietenii lor, dintre care mulți au fost creștini. Astfel, prin sec. al III-lea, catacombele erau pline de creștini și ele s-au înmulțit și s-au mărit. Din sec. al III-lea se cunoaște catacomba lui Calist, care se spune că a fost un diacon din Biserica din Roma, ea aflându-se tot în sud, lângă cea a lui Dumitila. Mai sunt amintite catacombele aparținând familiilor: Corneli, Cecilii, Pamponi, etc. Multe din catacombe erau ornamentate cu picturi, însemnări și înscrisuri care erau interesante din punct de vedere artistic și religios. De exemplu, într-o catacombă s-a găsit inscripția: "Stând pentru Hristos urmașii lui credincioși" și s-au mai găsit înscrisuri pe care erau gravați pești. La mormântul unui tânăr de 21 de ani s-a găsit inscripția: "În rugăciunile tale să pledezi pentru noi pentru că știm că tu ești în Hristos". Tradiția creștină vorbește că la Roma s-ar afla și catacomba lui Petru și a lui Marcelinus (un creștin important, probabil, în lumea creștină de atunci). În sec. al IV-lea papa Damassus (366-384) a împodobit catacombele înfrumusețându-le, le-a construit scări și capele. După secolul al V-lea s-au construit caverne la suprafața pământului și nu s-a mai înmormântat în catacombe. După anul 500, ele au devenit locuri de pelerinaj pentru venerarea martirilor. După sec. al IX-lea au fost uitate, iar intrările stricate. Ele au fost dezgropate în sec. al XVII-lea, iar în sec. al 19-lea au fost studiate științific.

În anul 1871, arheologul Clermont Canneu a găsit inscripția care a fost plasată în Curtea Neamurilor spre a le avertiza pe acestea să nu intre în incinta Templului sau în curtea evreilor, pentru că vor fi pedepsiți cu moartea. Inscripția scrisă în limba greacă și se găsește astăzi în muzeul de la Istanbul. Iată textul: "Nici o persoană dintre neamuri nu are voie să intre în curtea împrejmuită din jurul templului, cine va prins în această zonă se face singur vinovat de moartea sa care v-a urma". Ea a fost găsită la 50 m. în afara platformei Templului. În anul 1935 s-a găsit o a doua inscripție de acest fel cu ocazia săpăturilor ce s-au făcut în apropierea porții Sf. Ștefan. Din (Fapt.Ap.21:28) știm că Pavel a fost învinuit că ar fi introdus greci în Templu și pentru aceasta evreii cereau comandantului militar din fortul Antonia să fie condamnat la moarte, în conformitate cu prevederile din această inscripție.

O altă inscripție a fost găsită tot în Ierusalim, în anii (1913-1914), în care e amintită o sinagogă. Iată inscripția: "Todottus fiul lui Vettenus, preot și președinte de sinagogă, fiu de președinte de sinagogă și nepot de președinte de sinagogă, a clădit această sinagogă ca în ea să se citească Legea și să se învețe poruncile, a zidit și casa de primire cu odăile și cu cisternele de apă, pentru ca în ele să locuiască cine vine de departe și are nevoie de găzduire (toate acestea pentru sinagogă) pe care părinții săi și bătrânii și Simonide au întemeiat-o".

Se pare că numele Vettenus ar arăta că Todottus e fiul său, nepotul unui evreu eliberat din Italia. El a luat numele Vetenilor, o binecunoscută familie romană. Era o regulă ca sclavii eliberați să poarte numele stăpânilor care i-a eliberat. Părinții celui eliberat poate au fost duși ca sclavi în timpul lui Pompei. Știm din (Fapt.Ap.6) că în Ierusalim exista o sinagogă a "Izbăviților". Se poate presupune că în vremea Domnului Isus au fost mulți evrei eliberați din prizonieratul roman și întorși acasă s-au organizat într-o sinagogă separată.

S-au găsit și alte inscripții, de exemplu în anul 1962 s-a găsit în ruinele teatrului roman din Cezareea o inscripție în care sunt menționați numele împăratului Tiberius și al guvernatorului Pontius Pilat care a guvernat Iudeia între anii (26-36) d.H., iată inscripția: "În onoare Iulisu Tiberius Marcus Pontius Pilatus prefect Iudeie". Aceasta e o dovadă extra biblică a existenței lui Pilat, judecătorul care l-a condamnat pe Isus.

S-au găsit și inscripții pe obiecte de ceramică folosite în diferite construcții, spre exemplu, pe țiglele de pe acoperiș. Astfel, în Palestina era o legiune romană de ocupație care era folosită și la lucrări de construcții. Astfel, s-a găsit inscripția scrisă pe țigle "Legio Decima Fretensis". "Fretensis" e un cuvânt care arată o bătălie pe care a câștigat-o această legiune în strâmtorile dintre Italia și Sicilia în anul 36. Pe țigle e scris "Leg. X.Fe" sau "Leg. X. F". Legiunea a X-a avea garnizoana în cetatea "Aelia Capitolina". Asemenea inscripții s-au găsit și

în săpăturile făcute în Ierusalim. O altă inscripție găsită vorbește despre un soldat din legiunea a X-a care a murit făcându-și datoria în armata Romană, inscripția sună astfel: "DML MAGNUS FELIX MIL LEG X FRET B TRIB MIL ANN XVIII VIX XXXIX". Traducerea este: "Pentru consacrarea memoriei lui L. Magnius Felix un soldat din Legiunea a X-a, a fost soldat de ordonanță al tribunalului și a servit 18 ani, a murit la 39 de ani".

INSCRIPȚIA DE LA DELFI

Arheologii au găsit în săpăturile făcute la Delfi, în Grecia, o inscripție care este o scrisoare a împăratului Claudiu adresată lui Gallio, procuratorul Ahaei, în fața căruia a fost adus apostolul Pavel de către evrei, pe când se afla în Corint (Fapt. Ap. 18:13). Înscrișul acesta a ajutat la stabilirea anului în care a fost Pavel în Corint și la determinarea cronologiei vieții lui. Scrisoarea a fost trimisă de împăratul Claudiu în (ian-aug) anul 52. Astfel Gallion a trebuit să fi sosit în Ahaia, la post, în anul 51. Pavel a sosit în Corint după un an, adică în anul 52, pentru că acesta a fost timpul minim în care Gallion și-a luat în primire funcția și evreii au putut să vină la el cu plângerea lor. Pavel a stat în Corint un an și jumătate. Iată partea din inscripție: "Tiberius Claudius Cezar Augustus, Germanicus, Pontif Maximus, Tribun de 12 ori, Împărat de 26 de ani, Tatăl Țării, Consul de 5 ani. Către Junisu Lucius Gallio ... prietenul meu și proconsul al Ahaiei". Însemnul s-a găsit pe o tabelă de piatră.

Referirea la tribun de 12 ori și la durata domniei (26 ani) stabilește data când a fost trimisă scrisoarea, adică în anul 52.

În istorie a rămas proverbul: "toate drumurile duc la Roma". Acest proverb ne arată că Roma era legată de celelalte cetăți și orașe mari ale imperiului prin drumuri foarte bune și urmele lor sunt cunoscute și în zilele noastre. Înainte de a veni romanii în răsărit și în Palestina, existau drumuri, dar erau nepavate. Pe timp ploios se circula greu pe ele; se circula pe jos și călare pe asini, cai sau cămile. Mai târziu au folosit și căruțele.

Romanii, din necesități militare, au împânzit imperiul cu drumuri pavate cu pietre pătrate așezate pe un fundament. Constructorii de drumuri treceau peste toate obstacolele, peste râuri, făceau poduri, și străpungeau înălțimile. Pe aceste drumuri puteau circula curierii cu căruțele. Se circula și pe jos sau călări, iar, cu căruțe trase de cai, asini, sau boi, se transportau mărfuri, negustorii în căutare de mărfuri, militarii în caz de necesitate și au circulat și misionarii creștini. În tot imperiul s-au construit 80.000 km. de drumuri și Legiunea militară a X-a a fost folosită la construcția de drumuri. Pe marginea drumurilor se aflau castru militare, case de odihnă pentru oameni și grajduri pentru animale. S-au găsit diferite borne kilometrice care arată că șoselele romane au fost construite în Palestina, mai ales după anul 70 d.H.

ROMA IMPERIALA

Roma a fost capitala imperiului roman. Ea era așezată pe râul Tibru, și conform tradiției, se spune că a fost fondată în anul 753 a.H. Orașul se întindea pe cele 7 coline și în câmpia Latium. Roma a ajuns să fie o putere mondială, în urma biruinței ce a avut-o asupra Cartaginei la 202 a.H. După această dată, s-a extins în lume prin Grecia și Macedonia, ajungând în Egipt, Palestina, apoi în câmpia dintre Tigru și Eufrat, atingând râul Indus la granițele Indiei. Spre apus a ajuns până în insulele britanice.

Isus s-a născut în anul 41 al domniei lui August, în sec.I, după cum ne relatează Iosif Flavius. În Roma exista o puternică colonie evreiască. Nu avem date despre modul cum s-a înființat aici Biserica Creștină. Se știe, însă că n-a fost fondată nici de apostolul Pavel, nici de Petru. Singura versiune verosimilă este aceea că, la sărbătoarea Rusalilor, când s-a revărsat Duhul Sfânt peste urmașii Domnului printre cei prezenți atunci la Ierusalim, care au ascultat mesajul apostolilor, au fost și oaspeți din Roma. Aceștia au primit Cuvântul Domnului, s-au întors la Roma, unde au înființat Biserica creștină. Știm că Biserica creștină a progresat frumós aici, de aceea între anii (49-50), împăratul Claudiu a expulzat pe evrei din Roma, "din cauza neînțelegerii cu privire la un oarecare Chrestus", după cum scrie istoricul Suetonius. Acest Chrestus nu putea fi altul decât Isus Hristos și pentru El s-au certat evreii din Roma cu conașionalii lor creștini. Autoritățile romane i-au băgat pe toți în aceeași oală. Cu ocazia acestei prigoniri, au fost expulzați din Roma: Aquila și Priscila, o familie de evrei creștini pe care-i întâlnește apostolul Pavel la Corint (Fapt.Ap.18:1-2).

Desp.e locuirea lui Petru la Roma nu avem date biblice, deși catolicii spun că el a fondat Biserica din Roma și că a fost primul ei episcop, demnitate pe care a transmis-o episcopilor din Roma care au devenit papi. Singura expresie care ar putea fi privită ca o aluzie că Petru ar fi fost la Roma este expresia din (I Petru 5:13): "Biserica care este cu voi în Babilon vă trimite sănătate". Exegeții spun că atunci când Petru a scris epistola, Babilonul era în realitate, o movilă dezgroată de arheologi în sec.al 19-lea. Așadar, cuvântul "BABILON", folosit de Petru în epistola sa, ar fi numele conspirativ pentru Roma, deoarece și în Apocalipsa, Ioan compară Roma cu Babilonul cel Mare pentru destrăbălările idolatre din ea (Apoc.18:27, 14:8). Tradiția bisericească susține însă că Petru a fost la Roma și că acolo a suferit moarte de martir. Astfel, Papias spune că Marcu l-a însoțit pe Petru la Roma ca interpret.

Despre apostolul Pavel avem și date biblice care confirmă faptul că el a fost la Roma. Pavel a fost trimis în Roma de la Cezareea, de către guvernatorul roman, pentru că a cerut să fie judecat de Cezar. Aici a sosit în anul 61 și a stat 2 ani într-un regim de închisoare mai blând, pentru că putea primi oaspeți. De aici a scris el cele mai multe din scrisorile sale (Fapt.Ap. 28:30-31). Eliberat fiind, aproximativ în anul 63, a predicat Evanghelia probabil prin părțile Spaniei, apoi a plecat în Macedonia, fiind rearestat, după cum ne spune Eusebiu, în anul 67 sau în anul 68, după cum susține Ieronim. Tradiția spune că a fost arestat în Nicopolis-Epir (Tit 3:12), a fost trimis la Roma și întemnițat în închisoarea Mamertin, o temniță din apropierea Forumului Roman. Din această închisoare a scris Pavel scrisorile către Timotei.

După cum ne spune Tacitus în cartea sa "Analles": după anul 64, Nero a pornit o cruntă prigoană împotriva creștinilor, învinuindu-i că au dat foc Romei și în această prigoană au murit

ca martiri apostolii Pavel și Petru. Clement Romanul, care scrie o scrisoare în anul 95 d.H. către Corinteni, amintește în ea de martirii Petru și Pavel. Deasemenea și Tertulian, care a scris în jurul anului 200 d.H., spune că Pavel a fost omorât prin tăierea capului, n-a fost răstignit pentru că era cetățean roman, iar Caius ne spune că a fost executat pe via Ostia. Despre Petru tradiția relatează că a fost executat prin răstignire și că la propria dorință a fost răstignit cu capul în jos, locul răstignirii ar fi fost pe via Corneliu, fiind înmormântat pe colina Vatican (Vatis care înseamnă proroc). Pe locul unde se presupune că se află mormântul lui Petru, s-a ridicat catedrala Sfântul Petru, iar pe locul unde se crede că a fost înmormântat apostolul Pavel, s-a ridicat biserica Sf.Paul. Papa Pius al XII-lea, la 23.dec.1950, a anunțat lumea creștină că a fost găsit mormântul lui Petru, sigur această identificare s-a realizat după cercetări arheologice de sute de ani făcute în catedrala Vatican, de pe colina Vatican unde s-a constatat că era un mare cimitir. Peste acest cimitir s-a construit catedrala Sf.Petru. În cartea sa, Werner Keller "ȘI BIBLIA ARE TOTUȘI DREPTATE", descrie pe larg lucrările de identificare a mormântului lui Petru care a durat zeci de ani.

În anul 1941, s-a găsit la Ostia, care era portul Romei la mare, o inscripție care cuprinde statistica din timpul împăratului Tiberius. În inscripție se arată că, în timpul acela, Roma avea 4.100.000 locuitori. Roma era o mare metropolă în lumea antică. Milioanele de locuitori ai ei locuiau în două tipuri de case, așa numitele "domus", care erau echivalentele vilanelor din zilele noastre. Aparțineau celor bogați și aveau camerele deschise spre curtea interioară. Tipul "insulae", erau blocuri cu 6 sau mai multe etaje, locuite în întregime de familii sărace. Într-o statistică din sec. al IV-lea se arată că se aflau în Roma 1797 domusuri și 46.602 insule. Orașul avea apă curentă. Locuințele celor săraci nu erau luminate și era periculos să umbli prin ele, mai ales seara. Străzile erau largi și străbăteau orașul din centru spre periferii. Avea și băi publice (thermae) care erau niște niște clădiri frumoase. Existau băi purtând nume sonore precum: Baia lui Agripa, Nero, Titus, Traian.

Existau în Roma și palate mărețe aparținând împăraților spre exemplu: palatul lui Livia, soția lui August, palatul lui Nero și alte palate aparținând familiilor mari.

Roma era renumită pentru plăcerile și distracțiile ce le oferea locuitorilor. Dorințele lor erau sintetizate în expresia "pane et circus". În vederea împlinirii dorinței locuitorilor în Roma s-au ridicat multe teatre, circuri, amfiteatre, prin aceste obiective statul urmărind să tempereze mânia populației. Calendarul roman avea 156 zile de sărbători și din acestea, statul pregătea tot felul de distracții pentru 93 de sărbători. Juvenal ne supune că poporul era interesat doar de două lucruri: "pâine și distracție".

Pentru împlinirea dorinței după distracție, fuseseră construite în Roma următoarele circuri: Circul Maximus, care în timpul lui Nero avea 1/4 milioane de spectatori, circul Caligula, la vest de Tibru, circul Flaminus și circul lui Nero în Vatican. Alături de circuri, notăm teatrele: teatrul Pompei, construit la anul 55 d.H., având 10.000 de locuri, teatrul Balbos, construit la anul 13 a.H., cu 8000 de locuri, teatrul lui Marcellus, ridicat la anul 11 a.H., cu 14.000 de locuri. Un frumos amfiteatru fusese zidit în 29 a.H. în câmpul lui Marte. Amfiteatrul Favian sau Colosseum, zidit de împăratul Titus, era unul din cele mai mari amfiteatre, și deținea 50.000 de locuri. În el se desfășurau luptele de gladiatori, iar mai târziu au fost introduși aici creștinii, care trebuiau să se lupte cu fiarele sălbatice. Colosseum a devenit simbolul cruzimii Romei, a degenerării mândriei lor și a orgiilor sângeroase ce s-au desfășurat în aceste circuri și amfiteatre.

În Roma erau și temple mărețe: templul lui Apollo, a lui Cybele, a lui Serapis, a lui Castor și Pollux; apoi urmează templele lui August, a lui Saturn și Jupiter. În partea de sud-vest a Forumului, aproape de arcul lui Tiberius, se afla "Militoreum Aureum", un acs aurit așezat

acolo de August ca "Semn Poștal". Aici erau înșirate numele de localități spre care mergeau drumurile principale din Roma, (erau notate și distanțele), în partea de vest era indicată Londoriu (Londra), în partea de răsărit era notat Ierusalimul cu distanța arătată în kilometri. Semnul acesta indica centrul lumii de atunci care era Roma.

A fost fondată de Seleucus Nicator (312-280) a.H., care i-a dat numele acesta în onoarea tatălui său, Antiohus (Seleucus Nicator a fost general în armata lui Alexandru cel Mare; după moartea lui Alexandru el a domnit peste Siria întemeind familia domnitoare a Seleucizilor).

Orașul a fost construit pe râul Orontes, în anul 301 a.H., după biruința ce a avut-o asupra lui Antigonus, în lupta din anul 310. Râul Orontes era navigabil și a legat Antiohia de portul de la Marea Seleucia Preria. Antiohia a devenit al treilea oraș ca mărime din Imperiu Roman, urmând după Roma și Alexandria. Era faimos pentru arhitectura lui, care cuprindea un teatru, o baie publică, un tribunal, o stradă lungă de 2 mile, prevăzută cu colonade, împodobită cu lămpi. Orașul avea și reputația viciilor care se practicau în el. Acestea se desfășurau în jurul templelor lui Apolo și Artemis, aici se practicau ceremonii bazate pe orgii sexuale. Renumită pentru aceste desfășurări, a rămas suburbia Daphne care se întindea pe o colină naturală mai înaltă ca celelalte cartiere ale orașului. Aici se aflau vile frumoase, temple, un teatru, parcuri și grădini în care se petreceau orgiile, de aceea Daphne era simbolul degenerării morale, iar satirul Juvenal a spus că Orontes s-a revărsat în Tibru și a inundat orașul imperial (Roma) cu toate stricăciunile Orientului.

Sub domnia lui Antiohus I Soter (928-261) a.H., Antiohia a devenit capitala imperiului Seleucid, și, pentru 200 de ani, a fost centrul guvernului imperial. Strabo, în geografia sa, a numit Antiohia "Tetrapolis", pentru că era împărțită în patru părți, formând patru cartiere de locuințe. Era și un centru comercial pentru că aici veneau caravanele din Orient cu mărfuri la portul de la marea Seleucia

În anul 64 a.H., Antiohia e ocupată de Pompei și devine capitala Siriei, supusă Romei. Romanii au dezvoltat orașul din punct de vedere edilitar și economic. Unul din guvernatorii romani ai Siriei a fost Agripa. El a construit o baie publică numită Agripion. Irod cel Mare a construit o stradă cu colonade și a pavat șoseaua principală din suburbia Daphne. Împăratul Tiberius a reînfrumusețat templul lui Jupiter-Capitolinus. Ieronim, în sec.al IV-lea, vorbește în scrierile lui despre o stradă iluminată cu lămpi în Antiohia. Hrisostom ne spune că Antiohia ar fi avut 200.000 de cetățeni (demos), în numărul acesta nu erau cuprinși sclavii. Așadar, populația Antiohiei putea fi de 500.000 de locuitori în jurul anului 300 d.H.

¹ În urma prigonirilor pornite în Ierusalim împotriva urmașilor lui Isus, după uciderea lui Stefan, unii din ucenici au ajuns în Antiohia și aici au predicat și neamurilor, dintre aceștia mulți primindu-l pe Isus. Aici, urmașii lui Isus au fost numiți pentru prima dată "Creștini" (Fapt.Ap.11:19-26) și mulți proveneau dintre neamuri. Tocmai în Antiohia orașul

stricăciunilor, s-a format Biserica creștină, dovedind prin aceasta că Evanghelia are puterea să transforme viețile oamenilor. Astfel, Antiohia devine un centru misionar creștin. De aici a plecat în misiune Pavel și Barnaba și la întoarcerea din călătoriile misionare depuneau rapoarte în fața Bisericii. În lumea creștină, biserica din Antiohia devine a doua după cea din Ierusalim și prin ea s-a făcut evanghelizarea neamurilor.

Se crede că în Antiohia au fost mulți evrei prozeliti și temători de Dumnezeu dintre păgâni, dintre aceștia mulți îmbrățișând credința Creștină. Apostolul Pavel a venit aici în anul 39 d.H. și tocmai în timpul acela evreii din Antiohia s-au revoltat împotriva romanilor. Mulți dintre răsculați au fost uciși și sinagoga lor a fost dărâmată. Detașamentul de răsculați evrei, sub conducerea lui Fineas din Tiberia, a invadat și terorizat orașul și din cauza aceasta influența evreilor în Antiohia a slăbit. Împrejurarea aceasta a favorizat lucrarea Bisericii Creștine.

DESCOPERIRI ARHEOLOGICE

În anul 1932 au început aici săpăturile arheologice făcute de universitatea Princeton. S-au descoperit aici un circ foarte mare, zidul ridicat de Iustinian în sec.al VI-lea, numeroase băi, vile romane, cimitire și un stadion din timpul bizantinilor. S-au dezgropat frumoase pavaje de mozaicuri din epoca apostolică, datând din anul 60 d.H., care se presupune că reprezintă scene din cultul lui Isis, una din cele mai populare zeițe din antichitate. Unul din acestea cuprinde un fragment: "Moartea Voluntară", arătând inițierea sacră în misterele lui Isis, Regina Cerului. Un alt mozaic cam mutilat, găsit în aceeași casă, reprezintă o altă ceremonie aparținând de Cultul lui Isis. Acesta e "Naviguim Isides", marcând reluarea navigației pe Mediterana după furtunile de iarnă. Sărbătoarea aceasta este celebrată la 5 martie, când chipul zeiței era scos din templu și dus la marginea mării ca să protejeze corăbiile. Au fost identificate o serie de edificii creștine în Kaoussie, o suburbie din Antiohia, datând din sec.al IV-lea. Evidențele grafice indică o construcție din anul 387 d.H. și a descoperit și o mare biserică octogonală construită de Constantin cel Mare.

O descoperire senzațională a fost făcută în anul 1910 când s-a găsit o cupă de argint folosită la Cina Domnului. Această descoperire a fost făcută de muncitorii care săpau o fântână. În anul 1916 Gustav Eisen face o afirmație extraordinară, anume că pe cupa găsită ar fi o pictură a lui Isus cu cei 12 apostoli și că aceasta e cea mai veche pictură a lui Isus și a apostolilor.

În Antiohia a lucrat în perioada postapostolică Ignățiu, care a suferit moarte martirică în anul 107. Aici s-a format și o școală de exegeză biblică, iar dintre cei mai importanți reprezentanți ai ei e Ioan Gură de Aur. Această școală era în concurență cu cea Alexandrină.

În anul 334 a.H., Alexandru cel Mare a invadat Răsăritul cu o formidabilă armată, însoțit însă și de o grupă de filosofi, scriitorii și oamenii de știință care au dus cu ei cultura și civilizația greacă, cucerind și spiritual și cultural aceste teritorii. După ce a cucerit Persia, s-a întors împotriva Palestinei și Egiptului, în anul 332 a.H. Aici, în Delta Nilului în partea de apus a ales un loc în care a trasat amplasarea viitorului oraș numit Alexandria. Acesta a fost menit să-i poarte faima și după moartea lui. Locul acesta a fost foarte bine ales, Alexandria devenind un mare centru comercial al Antichității, pentru că el era punctul de legătură dintre Asia și Europa. Până aici veneau caravanele cu mărfuri purtate de cămile și de aici erau preluate de corăbii și transportate în Apusul Europei, mai ales la Roma.

Datorită privilegiilor economice acordate celor ce se mutau aici, Alexandria a devenit un mare oraș, o clonie puternică în care populația era jumătate de limbă greacă și jumătate evreiască. Alexandria a devenit renumită în lume prin trei lucruri pe care le deținea:

Primul a fost farul de pe insula Pharos, care ilumina drumul corăbiilor pentru a intra în portul Alexandria. Acest far era una din cele 7 minuni ale lumii;

Al doilea a fost "Soma", mausoleul care a găzduit sicriul de aur al lui Alexandru cel Mare;

Al treilea a fost Biblioteca care a fost cea mai mare din lumea antică.

Biblioteca se numea "Mouseion" (Casa Muzelor, sau Casa Artelor și Științelor), care a avut ca precursor "Aristoteles Lyceum" din Atena. Mouseion a fost un complex de clădiri legate prin lungi colonade. În aceste colonade se găseau sălile de studiu și sălile de lectură, apoi veneau birourile administrative unde cercetătorii puteau să învețe și să facă cercetări. Printre cercetătorii care au folosit această bibliotecă amintim: matematicienii Euclid și Appolonius de Perga, geograful Eratostenis, care a spus pentru prima dată că pământul e rotund, astronomul Aristarchos de Samos și cercetătorii medici Erzistratos și Eudemos.

Clădirea bibliotecii avea două părți: Palatul "Brucheion" și a doua parte numită "Serepheum", era biblioteca din afară și era mai mică. Prin anul 250 a.H. Brucherion avea 400.000 de volume, suluri lungi, unele conținând mai multe lucrări și 90.000 suluri cu câte o lucrare (o carte). "Serapheum" avea 42.800 de volume, și se afla la dispoziția studenților și a cercetătorilor simpli. Lucrătorii bibliotecii erau foarte atenți la etichetarea cărții, se arătau sursa fiecărui manuscris, originea geografică, numele editorului, a copiistului, sau a proprietarului. Callemachus a fost cel mai renumit bibliotecar. El spune că a copiat manuscrisele "Pinakes", pentru uzul bibliotecii.

După moartea lui Alexandru cel Mare, Alexandria s-a dezvoltat foarte mult și se pare că Ptolomeu I Soter (283) a fost acela care a colecționat pentru prima dată manuscrise literare, iar biblioteca a fost ridicată de Ptolomeus II Filadelfus, (285-246) a.H. Declinul bibliotecii a început prin anul 100 a.H. din cauza războaielor și frământărilor sociale. Se pare că Brucherion a fost arsă în mod incidental de către Iulius Cezar, în anul 48 a.H., datorită războiului ce l-a avut în această zonă. Pierderea a fost ireparabilă. Ca să compenseze paguba, Marc Antoniu a dăruit bibliotecii din Alexandria 200.000 manuscrise din biblioteca din Pergam a Cleopatrei. După ce a fost distrus Bucherion, locul lui l-a luat Seraphineum, ca și biblioteca regească. Biblioteca din Alexandria a fost arsă în anul 273 d.H., în timpul lui Aurelian, când el a încercat să reocupe Egiptul. Și ce a mai rămas din bibliotecă a fost definitiv distrus de cuceritorul mahomedan, Omar, în anul 645 d.H. Așa a dispărut din lume această mare realizare a spiritului uman și care ne-ar fi putut oferi nouă, celor însetați după cunoaștere, informații vaste despre civilizația și cultura antichității.

De asemenea, în Alexandria s-a dezvoltat o mare școală de filosofie grecească și o școală teologică iudaică. Aici a activat Filo de Alexandria, un învățat evreu care dorea să împacă filosofia greacă cu religia iudaică. El spunea că Dumnezeu lui Israel este și Dumnezeu filozofilor. A egalat învățătura Scripturilor evreilor cu concepțiile etice ale filozofilor greci, în special cu învățăturile lui Platon. Deasemenea, aici s-a dezvoltat o școală teologică creștină, creată de Panten, avându-i ca învățători pe Clement Alexandrinul, pe Origen, Atanasie și alții. De aici a venit la Corint și Apollo, "Învățat în Scripturi".

Corintul antic era un oraș așezat în sudul Greciei, pe istmul care lega regiunea Ahaia cu Grecia. Avea două intrări dinspre mare, poarta de răsărit prin portul Ghencrea și poarta de apus prin portul Lechaëum. S-au găsit urme care arată că în această arie a fost o așezare omenească încă din perioada neolitică și s-au descoperit obiecte de metal din jurul anilor 3000 a.H. În anul 2000 a.H. a fost devastată și nu s-au mai găsit urme că ar fi locuit oameni aici până la începutul mileniului I, când au apărut aici grecii Doriani. Corintul a devenit înfloritor în sec. (8-7) a.H. Pentru poziția lui geografică, la întreținerea drumurilor comerciale dintre est și vest, a devenit cel mai mare centru comercial. În anul 146 a.H., generalul roman Lucius Mumius a atacat Corintul, cu mare greutate l-a ocupat și apoi l-a distrus, iar pe locuitorii care au supraviețuit i-a dus în sclavie. Pentru un secol Corintul a rămas în ruine. În anul 44 a.H. Iulius Cezar a reconstruit orașul ca și colonie romană, a dat diferite avantaje economice celor ce se vor așeza în el. Astfel orașul s-a populat rapid. În anul 27 a.H. a devenit capitala provinciei romane Ahaia. În timpul apostolului Pavel, în anul 50 d.H. trăiau în Corint 600.000 locuitori.

Corintul era un oraș cosmopolit, având și o puternică colonie evreiască. Aici însă existau și temple păgâne, cum ar fi templul lui Asclepius, zeul tămăduirilor. De aceea veneau aici pelerini bolnavi de la mari depărtări ca să se vindece. S-au găsit aici modele de mădulare din trupurile oamenilor, făcute din lut, ca semn al mădurelor ce au fost vindecate la templu. Dar templul cel mai important a fost cel închinat zeiței iubirii, Afrodita. Era clădit pe Acro-Corint, o colină mai înaltă decât orașul. După cum ne spune istoricul Strabo care a vizitat orașul în anul 44 a.H., "La templu slujeau 1000 de preotese", care se desfrânau ca act de închinăciune către zeița Afrodita. În jurul templului existau locuințe frumoase în care locuiau preotesele. Sigur acestea practicau prin case desfrânarea care era ridicată la rangul de Cult. Această practică a dus la degenerarea vieții de familie, iar Corintul simboliza un mod de viață desfrânată. De fapt și numele lui derivă dintr-un verb care în limba greacă înseamnă "răsfățare în desfrânare". Iar zeița purta numele "Afrodita Pandemos", "Afrodita întregului popor". În ruinele teatrului s-a găsit inscripția: "Pentru fete", arătând prin aceasta că aceste preotese aveau lojele lor la teatru.

Apostolul Pavel a venit aici în anul 52, ca să predice Evanghelia. A întâlnit pe Aquila și Priscila, o familie de evrei creștini care fuseseră expulzați din Roma pe baza decretului lui Claudius despre care am vorbit în lecțiile noastre. La început, Pavel a predicat în sinagogă, dar fiind respins s-a îndreptat spre neamuri. Totuși a câștigat pentru Cristos pe Just și pe fruntașul sinagogii Crisp. Pavel a lucrat aici un an și jumătate și propovăduirea lui a avut efect. În Corint

s-a format o biserică mare, dar cu probleme. Majoritatea dintre cei câștigați pentru Hristos erau din clasa de jos. Pavel a avut și necazuri aici, evreii zeloși ducându-l la judecată în fața guvernatorului Gallion, care însă a refuzat să-l judece.

În urma săpăturilor arheologice făcute la Corint s-a găsit o inscripție (Sy) (WS), care înseamnă "Sinagoga Evreilor". Dacă nu a fost aceasta sinagoga în care a predicat apostolul Pavel, în mod cert, inscripția a aparținut sinagogii construite pe ruinele celei dintâi. Cuvântul "Evrei", în loc de "Iudei", îl găsim folosit și de Pavel în epistola sa către Corinteni (II Cor. 11:22, Fil. 3:5). Deci așa erau numiți israeliții.

În anul 1896 "Școala Americană de Studii Clasice" a făcut săpături în vechiul Corint și a descoperit "Agora". Situată în centrul orașului, Agora era înconjurată de colonade, clădiri, prăvălii și monumente. La nord de Agora se afla templul lui Apollo cu coloanele lui Dorice. Structurile acestea datează din sec. al VI-lea a.H. În Agora s-a găsit o platformă mai ridicată (bema) pe care stătea acuzatul la judecată, și cu siguranță că și apostolul Pavel a stat pe acest loc când a fost dus înaintea lui Gallion

S-a găsit o inscripție pe o tabletă de la mijlocul sec. I d.H., cu numele Erastus "Erastu-Pro-Aed. /S.P.Stravit, în latină Eratus pro aedilitate sua pecunia stravit". Erastus, pentru edili, a așezat pavajul pe cheltuiala lui. Funcționarii romani cunoscuți ca "Aedile", erau încredințați cu diferite lucrări publice. Iar Pavel, în (Rom.16:23), menționează un Erast, vistiernicul cetății. Probabil că era din Corint de unde apostolul a scris către Romani și putem crede că acest Erast era cel de pe inscripție.

S-au descoperit în apropierea Agorei magazine numite "Macellum" și piscario, care vindeau carne și pește. Despre un asemenea magazin vorbește apostolul Pavel în (I Cor.10:25). În original folosește cuvântul "mekellon"care înseamna "piață de carne".

Efesul a fost orașul în care apostolul Pavel a desfășurat cea mai lungă activitate, doi ani și trei luni (Fapt.Ap.19:8-10) și de unde a evanghelizat Asia. Efesul a fost și centrul în care Ioan Apostolul a petrecut ultimii ani din viață și de aici a condus lucrarea din bisericile Asiei. Efesul a fost și unul din cele mai mari orașe din bazinul Mediteranean în timpul Noului Testament. Se presupune că ar fi avut aproape 500.000 locuitori. Guvernatorul roman al Asiei Mici își avea reședința în Efes și orașul era privit ca și capitala Asiei. Așezat la întretărirea drumurilor nord-sud și apus ale Asiei, el controla comerțul în interiorul Asiei prin valea Lycus.

Originea Efesului e îmbrăcată în fel de fel de istorisiri mitologice. Mitologia considera că orașul a fost construit de Amazoni, și că ei au zidit templul pe locul unde s-a născut mama zeilor pământului. Orașul legendar Amazon a prosperat până în perioada grecească, când prințul Atenian, Androculus, l-a ocupat și l-a transformat în oraș grecesc. Alte tradiții îl consideră pe Androculus fondatorul orașului în sec.al XI-lea d.H.

Sub administrația grecească, cultura grecească a influențat pe cea asiatică. Zeitățile asiatice s-au transformat în zeități grecești. La început, Efesul a aparținut Ligii celor 12 cetăți Ioniene. În anul 560 a.H. Efesul a căzut în mâinile lui Croesus, regele Lydiei, și mult mai târziu a fost ocupat de perși. După ce a fost cucerit de perși Efesul a fost apoi cucerit de Alexandru cel Mare, iar în anul 133 a.H. a ajuns sub stăpânirea romană, când Attalus III, regele Pergamului, l-a lăsat prin testament moștenire Imperiului roman.

Sub romani, orașul s-a dezvoltat din punct de vedere economic, a ajuns în declin în sec.al III-lea d.H., iar în anul 263 a fost atacat de goți. În sec.al IX-lea a rămas pustiu fiind inundat de mlaștini.

Faima orașului s-a datorat zeiței Diana s-au Artemis care avea un templu considerat unul din cele 7 minuni ale lumii, fiind una din cele mai mari construcții ale lumii antice. Suprafața templului zeiței are 2/3 din suprafața spațiului catedralei Sf.Petru din Roma. Originea Artemisului (templul zeiței Diana) se pierde în legende. Prin sec.al X-lea a.H. era o simplă criptă care adăpostea zeița. În secolele următoare edificiul a fost rezidit, iar în 559 a.H., după ce Croesus a ocupat Efesul, templul a fost remodelat și construit în dimensiuni mai mari. Clădirea a fost distrusă din nou prin foc în anul 356 a.H. și pe ruinele ei a fost construit templul marelui Dianei. Alexandru cel Mare, în anul 334, l-a înfrumusețat și mai mult și l-a mărit. Artemision a fost ornamentat cu opere de artă a celor mai renumiți sculptori și pictori. Diana era zeița fertilității, similară cu Cybele din Frigia.

Templul Diana avea o armată de preoți și preotese. S-au descoperit inscripții despre participarea acestor preoți și preotese la festivalurile ce se țineau în cinstea zeiței Diana.

Templul din Efes a avut și o importanță financiară, fiind un important depozit de bogății și bani. Era și un loc de azil pentru cei fugiți, mai ales pentru sclavi. Sub domnia lui Tiberiu, o delegație a efesenilor s-a dus la Roma să apere dreptul de azil al templului, pentru că s-au făcut presiuni asupra senatului ca să desființeze acest drept.

Festivalul cel mai important în onoarea lui Artemis (Diana) se ținea primăvara, în luna pe care efesenii o numeau "Artemisium", pentru că ei susțineau că în acea lună s-a născut zeița. Cu ocazia acestei sărbători veneau închinători din Asia și din lumea romană. Lucrări arheologice au fost începute aici în anul 1863 de către englezul Y.T. Wood. Acesta a lucrat șase ani dar n-a descoperit urmele templului. A descoperit în schimb niște inscripții mai timpurii cu 50 de ani de pe vremea lui Pavel și pe una din aceste inscripții s-a descoperit cheia localizării templului Artemision. În inscripție se descrie parcurgerea procesiunii de la templu, prin care chipul zeiței era dus de la templu la teatru. Procesiunea trecea prin poarta Magneziană. Aceasta era o poartă mareă, avea două ieșiri pentru căruțe și una pentru pedestri. S-a descoperit un drum pavat cu marmură care ducea la templu și astfel a fost găsit templul. În perioada următoare s-au descoperit colonadele sculptate, blocuri masive în alb, albastru, galben și marmură roșie, s-au descoperit splendide statuete a lui Hercule luptându-se cu regina Amazoanelor și sute de inscripții care descriu cultul și ritualurile. Toate acestea se găsesc acum în muzeul britanic.

După 30 de ani a început să lucreze aici David C. Hogart, sub auspiciile muzeului britanic. El a săpat în Efes între anii (1904-1905), descoperind un bogat depozit de zeițe, statuete vechi de prin sec.al VIII-lea a.H. S-a dezgropat marele teatru unde fuseseră aduși de către mulțimea înfuriată tovarășii de lucru ai apostolului Pavel. Structura teatrului are 495 de picioare în diametru și 24.500 locuri, avea o fațadă ornamentată, statuete frumoase, s-au descoperit ruinele din teatrul care a existat pe vremea apostolului Pavel și un drum interior, pavat cu marmură, larg de 36 de picioare și lung de 1/4 mile, extinzându-se de la teatru până la port, străjuit de colonade mărețe și magazine în spate.

Partea de răsărit a Akadianului se termină în piața teatrului printr-o poartă arcuită, iar în apus ajunge până la poarta portului.

S-au descoperit ruinele Agorei grecești, la sud-vest de teatru. Era rectangulară, ornată cu colonade și o mulțime de porți care duceau spre clădiri publice și comerciale. În apropiere s-au găsit ruinele unei biblioteci construită cu columne mărețe, cu ziduri prevăzute cu nișe, în care se păstrau cărțile, iar la apus era templul Serapion. În sud-est sunt porțile Magneziene și ruinele unui gymnazium, iar la nord-est de porțile Magneziene se afla teatrul liric Odeon.

S-au descoperit și ruine din perioada creștină. Astfel au fost dezgropate ruinele bisericii Sfântului Ioan ridicată de Iustinian, castelul Bizantin, biserica Fecioara Maria sau Biserica Cinciliului, pentru că aici s-a ținut sinodul de la anul 431.

EFESUL, PUNCT DE CIOCNIRE ÎNTRE PĂGÂNISM, IUDAISM ȘI CREȘTINISM

Venind apostolul Pavel să predice Evanghelia la Efes a ales prin aceasta un important punct strategic. Efesul era un oraș cosmopolit și avea o mare influență în regiune. Din informațiile ce le avem de la Iosif Flavius și de la Filostratos, peste 500 de orașe erau sub influența Efesului. Bucurându-se de această influență în Asia, Pavel a putut răspândi cu succes Evanghelia, așa că toți cei ce locuiesc în Asia, greci și evrei, au auzit Cuvântul Domnului (Fapt.Ap.19:10). În Efes, Pavel a întâlnit o religie care era un amestec între creștinism și iudaism. Aceștia îl acceptau pe Isus ca Mesia, dar nu erau creștini. Cunoșteau numai botezul lui Ioan, care era mai mult o pregătire pentru Evanghelia lui Hristos. De această religie au aparținut cei 12 ucenici de la Efes pe care Pavel i-a rebotezat pentru că nu cunoșteau nimic despre Duhul Sfânt. Aceștia poate erau ucenicii evreului Alexandrin Apolo, învățat în Scripturi (Fapt.Ap.18:25), dar nu cunoșteau decât botezul lui Ioan. Apolo înainte a fost probabil ucenicul lui Filo, iudeul, care voia să împace iudaismul cu filosofia greacă, iar pe Moise îl aseamănă cu Platon și folosea metoda alegorică de interpretare a Scripturilor.

În Efes, însă, se desfășura și o puternică lucrare satanică (Fapt.Ap.19:11-12). Era un centru de practicare a superstițiilor păgâne. S-au găsit cărți sau suluri numite "Scrierile Efesene", în care erau scrise formulele magice pe care le rosteau vrăjitorii când alungau demonii sau încercau să vindece bolnavi. Erau texte magice formate prin diferite combinații de litere din alfabet. Ei credeau că aceste cuvinte au puterea magică și le rosteau când alungau demonii, tratau bolnavii sau rezolva anumite probleme din familie sau afaceri. Aceste ziceri nu erau decât o imitație, o bolboroseală rostită de preoți la temple. Erau niște cuvinte asemănătoare celor ce le rostesc astăzi vorbitorii în limbi, care nu aveau nici un înțeles.

SMYRNA

A fost fondată de greci în sec.al 12-lea a.H. În sec.al 7-lea, a trecut sub controlul grecilor Ionienei făcând parte din "Federația Ionică", iar mai târziu a fost ocupată de lidieni. În timpul lui Alexandru cel Mare s-a îmbogățit foarte mult, datorită drumurilor comerciale ce treceau pe aici între Apus și Răsărit. Unul din generaliile lui Alexandru cel Mare a rezidit orașul și l-a înconjurat cu ziduri. În epoca Romană se întrecea cu Efesul în comerț și cultură, devenind rival cu Efesul și Pergam. Avea străzi largi, pavate și pentru măreția lui a fost numit "Orașul de Aur", amintindu-ne de străzile de aur din Ierusalimul Ceresc (Apoc.21:21). Avea și o renumită școală de medicină. Se presupune că a fost locul de naștere al lui Homer.

Smirna era situată pe țărmul mării. Mai la nord de Efes avea un templu dedicat lui Tiberius, iar cultul Romei se practica aici de prin anii 195 a.H. Astăzi, pe ruinele Smirnei, se află orașul Izmir. Smirna era un oraș favorizat de romani, de aceea, când în anul 26 d.H. unsprezece orașe au disputat dreptul de a construi un templu în onoarea lui Tiberiu, Roma a acordat acest privilegiu Smirnei. Ea a primit și titlul de "Prim oraș al Asiei", titlu ce și l-a disputat cu orașele Efes și Pergam.

Biserica din Smirna e menționată numai în cartea Apocalipsa și nu știm cine a întemeiat comunitatea creștină de aici. Pavel a fost cândva aproape de Smirna (Fapt.Ap.19:20), dar nu avem informații că ar fi vizitat-o. Biserica a primit laude din partea apostolului Ioan și știm că în sec.al II-lea era foarte înfloritoare. A devenit celebră datorită episcopului Policarp care a fost martirizat prin arderea pe rug în anul 156 d.H. Biserica a fost vizitată și de Ignățiu care se afla în drum spre Roma, unde îl aștepta moartea de martir. El scrie din Smirna patru scrisori din care două au supraviețuit până astăzi. Din Apocalipsa rezultă că la sfârșitul sec.I s-au produs prigoniri aici. Exista și o comunitate iudaică pe care Ioan a numit-o "Sinagoga Satanei" și ura evreilor împotriva creștinilor a fost așa de mare, încât în ziua de sabbat ei au adunat lemne pentru rugul pe care a fost ars Policarp.

PERGAM

Pergam a fost situat în valea Caicus, provincia Mysia, la 80 km. nord-est de Izmir. Originea Pergamului se pierde în noaptea timpului. Orașul a fost ocupat de Alexandru cel Mare, iar Lissimah, unul din generali împăratului, a ales acest oraș pentru a depozita aici averea imperiului Philaterus, (un administrator ambițios care la moartea lui Lissimah a acaparat tezaurul lui Alexandru cel Mare și s-a proclamat rege sub numele de Attalus I).

Între anii (282-133) a.H., când a ajuns sub stăpânirea romană, Pergamul a fost guvernat de o succesiune de regi prestigioși. Unul dintre ei, Eumenes, (197-159) a înființat o bibliotecă cu 200.000 de volume ca să depășească pe cea din Alexandria a lui Ptolomeu. Aici s-a folosit pe scară largă pergamentul și probabil că de aici se trage numele orașului. Mai târziu, împăratul Antoniu a oferit această bibliotecă Cleopatrei din Egipt.

În Pergam totul era mareț, colonade, bibliotecă, temple, amfiteatre. Aici se afla și templul zeului Esculap, zeul vindecătorilor. Orașul era un centru al preoților medici care aveau ca emblemă un șarpe. Mulți veneau de departe în acel loc pentru a se vindeca. Se spune că pacienții se culcau noaptea în templu, pentru ca șerpii neveninoși care erau acolo să se târască pe ei, acest lucru fiind un factor al tratamentului.

Tot aici a fost zidit și un templu închinat divinului August, în anul 29 a.H. Mai existau și alte temple, iar templul lui Zeus le domina pe toate. Înălțimea statuietei lui depășea pe toate

celelalte și domina asupra întregului oraș, poate că Ioan s-a gândit la această statuie impunătoare când scria că în Pergam e scaunul de domnie al Satanei.

Unii istorici pretind că preoții caldei, goniți din Babilon de către perși, s-au refugiat aici și au continuat să practice cultul lor misterios și ocult. Marele preot babilonian, stabilit aici, purta titlul de "Pontifex Maximus", constructor șef de poduri. De aici derivă și numele papei, "Suveranul Pontif". Nu se cunoaște originea bisericii din Pergam, dar ne putem imagina lupta susținută a acestei biserici în orașul împietrit, populat cu tot felul de idoli și robii de puterile întunericului.

În anul 1868, arheologii germani au început săpăturile arheologice, realizarea cea mai mare a acestor săpături fiind dezgroparea statuii lui Zeus cu sculpturile lui mărețe. Se pare că această statuie a fost ridicată de regele Eumenes (197-159) a.H. Statuia lui Zeus se află în prezent în muzeul de la Berlin. S-a dezgropat și templul lui Aeskulap care în timpul lui Ioan Evanghelistul era foarte activ. S-au dezgropat: un gimnaziu în Agora, un teatru cu 15.000 de locuri, construit în anul 170 a.H., templul Atenei și două magazine care erau biblioteci.

TIATIRA

Se afla la 64 km. distanță spre sud-est de Pergam, aproape de malul sudic al râului Licus, la hotarul Misiei. În Tiatira nu se afla templul închinat cultului împăratului, dar existau alte temple păgâne. Aici se fabrica vopseaua de purpură foarte scumpă și foarte căutată în antichitate. Aici se aflau bresle de meseriași în cadrul cărora se practicau și anumite ceremonii idolatre. Orașul a fost rezidit de către Seleucus Nicator (301-281) a.H. La început a fost o bază militară, un avanpost pentru Pergam și Sardes. Avea o poziție strategică, păzind intrarea în valea Licus. După ocuparea regiunii de către romani a pierdut rolul de garnizoană militară și s-a dezvoltat într-un bogat oraș comercial, fiind așezat pe șoseaua principală care lega Sardesul de Pergam și Troa.

Patronul Tiatirei era zeul Trymos care apare călare pe cal, păstrând un arc de luptă. Deasemenea, aici era cinstită și zeița Artemis. Marele preot al lui Trymos-Apolo era soțul marelui preotese a zeiței Artemis. Existau și alte zeități care erau adorate în Tiatira.

SARDES

Situat la 48 km. depărtare de Tiatira spre sud-est, era un oraș înfloritor prin industria și comerțul său. În sec.I încă era vestit pentru industria țesăturilor de lână. Patru șosele mari deserveau cetatea. Sardesul n-a reușit să primească aprobarea ca să ridice un templu pentru cultul cezarului Tiberiu, dar avea temple late. Cel mai important templu era al zeului Cybele.

Fortăreața orașului, deși era așezată pe un deal aproape inaccesibil, se știe că a fost ocupată de două ori (549 și în 218) a.H. din cauza lipsei de veghere a locuitorilor. Unii cred că această reputație istorică negativă l-a influențat pe Ioan să se gândească la avertizarea în legătură cu vegherea. Sardesul era un exemplu de contrast izbitor între trecutul plin de splendori și prezentul decăzut. Cu 700 de ani înainte de veacul apostolic, Sardesul era unul din cele mai mari orașe ale lumii. Era așezat în mijlocul unei câmpii din Valea Hermus. În nordul acestei câmpii se ridica creasta lungă a muntelui Tmolus, din această creastă ramificându-se o serie de munți ca niște piteni. Cetatea Sardes inițial s-a ridicat pe un astfel de piten care avea 45 m. Aceasta-i oferea o poziție strategică. Fiind înconjurat de câmpie, orașul părea din depărtare ca un turn de veghe, care putea fi ușor apărat. Sardes e pluralul grecesc de la "Sardeis" și cu adevărat erau două cetăți, una așezată pe platou, iar cealaltă în vale.

Bogăția Sardesului era proverbială. Prin cetatea de jos curgea râul Pactolus despre ale cărui ape se spunea că sunt purtătoare de aur și probabil că bogăția orașului s-a datorat exploatarea de aur. Cel mai renumit dintre regii Sardesului a fost Croesus. De la el ne-a rămas expresia "bogat ca și Croesus". Totuși, pe când el era rege gloria Sardesului a început să apună. Grecul înțelept Solon, a venit aici și a văzut luxul și măreția cetății. Însă a văzut și încrederea oarbă a lui Croesus și a poporului său în faptul că nimic nu va putea dărâma orașul. Solon a întrezărit sămânța declinului și a degradării, de aceea i-a spus lui Croesus: "Să nu numești un om fericit până nu a murit". Solon a cunoscut foarte bine posibilitatea schimbărilor în viață, ceea ce Croesus uitase.

Croesus a pornit un război cu perșii care a adus sfârșitul măreției Sardesului. Pentru a întâlni armatele lui Cyrus, Croesus a trecut râul Halys, la sfatul oracolului de la Delfi, care i-ar fi spus: "dacă vei trece râul Halys vei distruge marele imperiu". Croesus s-a încrezut în prezicere și a urmat-o, dar rezultatul a fost altul. Lupta a fost pierdută, iar el a trebuit să se retragă în cetatea despre care se știa că este de nepătruns. Cyrus însă a înconjurat Sardesul cu armatele lui și l-a asediat timp de 14 zile. Apoi regele persan a promis o mare răsplată celui ce va găsi o intrare în cetate. Un soldat persan a observat că un soldat sardean își făcea de lucru la o groapă, probabil cu intenția de a o astupa. Orașul Sardes era zidit pe o rocă freabilă, moale, în care apa săpase adevărate canale. Soldatul persan și-a dat seama că acolo ar fi un astfel de canal natural și, cu o oarecare abilitate, un om s-ar putea strecura prin el. În noaptea următoare, trupele persane (o parte din ele) au intrat în interiorul orașului. Când au intrat înăuntru dușmanii au constatat că toată lumea din cetate dormea. Sardeenii s-au încrezut prea tare în invulnerabilitatea cetății lor și n-au vegheat, astfel cetatea căzând în mâinile dușmanului.

După 200 de ani, istoria s-a repetat, sardenii uitând lecția din timpul lui Croesus. De data aceasta, asediatorul Sardesului a fost Antiohus. Un soldat roman, pe nume Lagoras, a

repetat încercarea soldatului persan și i-au găsit din nou pe sardeeni dormind, fără a fi avut măcar prevederea de a posta străjeri în cetate.

În anul 17 d.H. cetatea a fost distrusă de un cutremur devastator și rezidită. Fiind bogată, cetatea a refuzat ajutorul Romei pentru reconstruire. În vremea când Ioan a scris Apocalipsa, Sardesul era un oraș mort care trăia numai din renumele trecutului strălucitor și fastuos care a fost urmat de declin și somnolență.

Primele săpături arheologice la Sardes au început în anul 1900, sub conducerea lui N.C. Butler de la Universitatea Princenton. Ultimele s-au derulat în anul 1958, susținute de Universitatea Harvard și Cornell sub conducerea profesorilor G.Hafman și Detweiler. S-au dezgropat zidurile triple ce au înconjurat acropole, deasemeni s-au dezgropat ruinele templului Artemis. S-a descoperit semnul crucii gravat într-un loc păgân de închinăciune, arătând prin aceasta că localul acela a fost folosit mai târziu ca loc de închinăciune de către creștini. S-a descoperit statuia zeului Bachus, un gimnaziu și o mare casă creștină. S-a dezgropat o sinagogă, inscripții fragmentare în limba ebraică, vase, mozaic de pavaj, rămășițe de marmură, piloni. Se crede că această sinagogă a fost construită în sec.al III-lea d.H. Sinagoga era flancată de prăvălii bizantine pe zidul de sud. Se vede că în Sardes au fost mulți evrei care au putut face mari greutăți creștinilor. Biblia vorbește puțin despre Sardes, dar descoperirile arheologice vor îmbogăți cunoștințele noastre despre acest oraș.

FILADELFIA

Orașul Filadelfia a fost zidit în sec.al II-lea a.H., de Attalus II. Era situat la 45-50 km sud-est de Sardes, în provincia Lidya, dar aparținând districtului administrativ Sardes. Cetatea era așezată pe un podiș dintr-un ținut vulcanic al cărui sol bogat favoriza agricultura. În jurul ei creșteau foarte multe vii, datorită acestora Filadelfia ajungând un centru înfloritor. Cei ce se ocupau cu agricultura preferau să nu locuiască în cetate, poate și din cauza deselor cutremure de pământ, dintre care unul în anul 17 a.H. avariaseră serios orașul. Tiberius a finanțat reconstrucția cetății, dându-i un nume nou: "Neocezareea", în onoarea sa.

Întemeierea acestui oraș a avut ca scop răspândirea limbii și a culturii grecești în regiunea barbară a Frigiei, de aici și așezarea ei aproape de graniță. Se poate ca Ioan să fi făcut aluzie la acest scop misionar când vorbește despre "o ușă deschisă". Industria vinului a făcut ca zeul principal al cetății să fie Dionisos.

Numele de Filadelfia i s-a dat după numele împăratului care a zidit cetatea, Attalus II, care se numea și Philadelphus (159-138) a.H. Unii istorici spun că între regele Lidie și cel al Pergamului, care erau frați de corp, au intervenit câteva războaie pustiitoare, în urma cărora cei

doi frați s-au împăcat și au construit la graniță acest oraș ca semn al împăcării lor, dându-i numele de Filadelfia, care înseamnă dragoste frățească.

Filadelfia, în sec.I d.H., a fost un centru important din punct de vedere comercial și bogat, având o numeroasă populație evreiască, ostilă creștinilor. De aceea, Ioan, în (Apoc.3:9), îi numește: "sinagoga satanei". Acești evrei făceau parte dintr-un partid naționalist considerându-se pe ei "adevărații israeliți", "popoșul ales", "iubiți și favorizați de Dumnezeu", care într-o zi se vor elibera și vor realiza împărăția lui Dumnezeu prin venirea lui Mesia. De aceea, spune Ramsay, Ioan scrie în (Apoc.3:9): "că aceștia vor veni să se închine înaintea ta și vor și că te-am iubit". Astfel mândria lor prin care au batjocorit pe creștini va fi nimicită.

Când în anul 17 d.H. Tiberiu a rezidat orașul după cutremurul devastator, i-a schimbat numele numindu-l "Neokaiseria", deci cezarul punându-și numele său pe oraș, acum primind aprobarea să practice cultul Cezarului. Aceasta a însemnat o favoare pentru el. În acest context Duhul lui Dumnezeu promite credincioșilor din Filadelfia că: "va scrie pe ei numele Dumnezeului meu și numele Noului Ierusalim". Strabo, care a scris la anul 20 d.H., spunea că locuitorii din Filadelfia erau așa de șocați de cutremur că nu aveau curajul să doarmă în cetate. Seara ieșeau în câmp ca să doarmă. Probabil că la aceasta face aluzie Ioan în (Apoc.3:12) când scrie celor credincioși: "și nu veți mai ieși afară din el", comparând Ierusalimul cel Nou cu Neokaseria, arătându-le siguranța ce o vor avea în el.

Din timpul dominației romane arheologia a descoperit în Filadelfia un teatru, un templu, un stadion și o biserică creștină.

LAODICEA

Laodicea era așezată în valea râului Licus; se învecina cu Colose la o depărtare de 16 km. spre răsărit și cu Hieropolis, care se afla la 10 km spre nord. Trei mari șosele treceau prin Laodicea, ceea ce făcea din acest oraș un important centru comercial. Aici însă mai exista o sursă de câștig: creșterea oilor. Lâna neagră a acestor oi era foarte căutată. Acest lucru determinase dezvoltarea unei înfloritoare manufacturi de covoare și țesături pentru îmbrăcăminte, din a cărei cauză orașul avea un foarte mare număr de muncitori. Aici se confecționa renumita tunică numită "trimitaria", căutată în toată lumea. Tot aici era și o școală medicală pentru bolile de ochi și urechi. Această școală medicală a descoperit o alifie pentru ochi numită "alifia frigiană", cu care tratau afecțiunile ochilor. Aici se aflau și câteva izvoare termale și bolnavi din toate părțile veneau aici pentru tratament.

Unul din neajunsurile Laodiceei era lipsa izvoarelor naturale de apă potabilă. Apa potabilă, era adusă în oraș prin apeducte de la izvoarele situate la o distanță de 30 km. De aceea în oraș nu exista apă rece, ci numai caldă, așa cum venea pe apeducte. Istoricii

timpului făceau frecvente aluzii la bogăția Laodiceei. Cicero vorbește în scrierile sale de renumitele bănci din Laodicea. Se spune că după un cutremur dezastruos din anul 60 a.H., orașul a refuzat ajutorul oferit de împăratul Romei, afirmând că este capabil să suporte singur costul reparațiilor și al reconstrucției.

În anul 62 a.H., guvernatorul Flacus a sechestrat contribuția trimisă spre Ierusalim de locuitorii iudei ai orașului și a îndreptat-o spre Roma. Valoarea ei se cifra la 20 livre de aur, ceea ce ne face să deducem că existau pe atunci 7000-7500 familii de evreii în Laodicea. Biserica din Laodicea a fost probabil întemeiată în urma propovăduirii lui Epafra, pe care-l menționează Pavel în (Coloseni 1:7), că a lucrat în apropiere de Colose, așadar și în Laodicea și Hieropolis (Col.2:1). Apostolul Pavel amintește în (Col.2:1) despre începuturile acestei biserici, despre marea luptă ce a avut-o pentru creștinii din Laodicea. Începuturile ei au fost așa de glorioase ca și cele ale bisericilor din Efes și Colose, dar în timpul când Ioan a scris Apocalipsa situația s-a schimbat. Se poate ca în a treia călătorie misionară s-o fi vizitat și apostolul Pavel. În Laodicea era o biserică centrală, pentru că li se recomandă Colosenilor să citească scrisoarea din Laodicea și pe a laodicienilor s-o citească Colosenii (Col.4:15). Unii exegeți cred că scrisoarea către Filimon ar fi fost adresată bisericii din Laodicea, cu dorința ca să fie citită și în Colose.

Ramsay a găsit o inscripție pe un monument în Laodicea ridicat în aparență în onoarea eliberatorului său, care se numea Marcus Sestius Filimon. Aceasta arată că Filimon acesta era un proprietar de sclavi. În ruinele Laodiceei s-au găsit urmele a două teatre, ruinele unor băi, stadion, blocuri de piatră din poarta de răsărit, ruinele unui apeduct și a unor biserici creștine.

Palestina este situată în Asia, de-a lungul țărmurilor răsăritene a mării Mediterane, numită în vechime și marea Filistenilor, s-au marea cea mare (Exod 23:31, Num.34:6). Ea se întinde de la latitudinea 31 nordică până la 33,12 grade. Providența divină a făcut ca poporul Israel să fie așezat între cele mai civilizate popoare ale lumii antice, între babilonieni, asirieni, mezi, perși egipteni și fenicieni, dar configurația geografică naturală a țării i-a separat pe israeliți de celelalte popoare.

Prin poziția sa geografică, Palestina a fost centrul lumii antice și aceasta i-a permis să aprindă flacăra credinței în popoarele Asiei. Marea Mediterană i-a ajutat să răspândească credința în Europa, prin Suez s-o ducă în Egipt, Africa, ca astfel credința Evangheliei să strălucească peste tot pământul (Ezec.5:5, Rom.10:18). În cărțile Sfinte găsim determinarea granițelor Palestinei în diferite perioade, dar această delimitare n-a fost decât în general trasată.

Cea mai veche delimitare o găsim în (Gen.10:19), iar granița apuseană a țării pe care israeliții trebuiau s-o cucerească se întindea de-a lungul Mării Mediterane, de la Sidon până la Gaza. Granița de Sus se întinde de la Gaza până la Marea Moartă, mai târziu s-a deosebit țara Canaanului, la est de Iordan și țara Canaan la vest de Canaan. Granița de nord merge de la Sidon prin flancul înalt al Munților Liban, până la Damasc, care în vechime se numea Hator Enon (Num.34:7-9). Granița de răsărit se întindea de la Enan (Damasc) până la lacul Genezaret și de-a lungul Iordanului până la extremitatea meridională a Mării Moarte (Num.34:12).

DELIMITAREA ȚĂRII SUB DAVID ȘI SOLOMON

Sub domnia lui David și Solomon, țara a cunoscut cea mai mare întindere. David a cucerit Damascul și teritoriul care-l înconjură (II Sam.8:6), iar Solomon a adus țara sub stăpânirea sa, dincolo de Eufrat (I Împ.4:24, I Împ.9:26). Acesta era teritoriul promis de Dumnezeu lui Avram (Gen.15:18, Ex.23:31). Dar promisiunile acestea s-au împlinit sub David și Solomon.

După captivitatea Babiloniană, în timpul lui Ezra și Neemia, granița de nord se întindea mai jos de Panias, iar granița de sud se întindea până la Cadeș Barnes. În timpul stăpânirii romane, Palestina se mărginea la nord-vest cu Siria și Fenicia, iar la răsărit cu pustii Siriei și Arabia. La sud se aflau Arabia și Egiptul, iar la vest Marea Mediterană. Suprafața Palestinei era în general mică și datorită deselor schimbări intervenite în diferite epoci, suprafața ei poate fi determinată numai cu aproximație. Ea avea aproximativ 463 mile. De la Dan până la Berseba, în Scriptură, se înțelegea toată țara Iudeii (I Sam.3:20, II Sam.3:10).

Pentru creștini, țara cea mai scumpă care este amintită și în Biblie este țara Canaan sau Palestina. Această țară a fost promisă seminției lui Avram și în virtutea acestei promisiuni, pe care de fapt Dumnezeu a împlinit-o, israeliții au locuit-o timp de secole. În zilele noastre au ajuns ca o parte s-o stăpânească din nou, începând cu anul 1948, când s-a înființat statul evreu. Se știe că după revolta lui Bar-Koba în anul 135 d.H., evreii n-au avut voie să se mai așeze în Iudea care era considerată țara lor, iar în secolele ce au urmat ei au dispărut cu desăvârșire din Palestina. La sfârșitul sec.al 19-lea a început colonizarea lor în acest teritoriu, acest proces culminând cu înființarea statului "Ereț Israel" în anul 1948.

Poporul Israel se deosebea de celelalte popoare ale antichității nu prin acțiunile războinice, nici prin afacerile comerciale, ci prin religia lor monoteistă, credința lor în "Adevăratul Dumnezeu". Importanța lor în istorie constă în faptul că pe ei Dumnezeu i-a ales ca să-și descopere planul Său de mântuire a rasei umane și de aceea din ei a ieșit după trup Isus din Nazaret care este Mesia Mântuitorul. Un merit al poporului Israel a fost că deși s-a răspândit în cele patru vânturi ale lumii, totuși, oriunde s-au aflat, în bucurii și în înfrustrări, au păstrat religia lor, și prin ea au păstrat vii în inima lor amintirile despre Țara Sfântă, despre patriarhi, templu și profeți. Teritoriul acesta a purtat următoarele numiri:

ȚARA CANAAN - e prima numire ce a purtat-o Țara Sfântă. Numirea aceasta i s-a dat pentru că în acest teritoriu a locuit pentru prima dată Canaan și descendenții lui. Canaan era al patrulea fiu a lui Ham (Gen.10:6,20), iar Dumnezeu a promis-o patriarhilor și urmașilor lor (Ex.6:4, Lev.25:38). Țara Canaan cuprindea partea principală a teritoriului, între Iordan și Marea Mediterană, adică țara de la vest de Iordan (Gen.13:10-18) și urm. comp. cu (Num.33:51, Deut.11:33). Ea cuprindea și partea maritimă până la Tir și Sidon, care mai târziu a primit numele de Fenicia (Is.23:11).

ȚARA PROMISIUNII - numirea aceasta este dată de apostolul Pavel în (Evrei 11:9), pentru că Dumnezeu, în mod solemn, a promis-o lui Avram și urmașilor lui (Gen.17:8, 12:7, 13:14).

ȚARA EVREILOR - această numire i s-a dat raportându-o la Eber, care a fost descendentul lui Sem și primul tată al evreilor, pentru că Avram descinde din Eber în spita a șaptea (Gen.46:17). Alți comentatori sunt de părere că numirea de evreu se trage de la "ebraim", care înseamnă emigrant de dincolo de râu, deoarece Avram cu familia lui a venit din Canaan de dincolo de Eufrat. Prin urmare evrei ar însemna nomazii veniți de acolo.

ȚARA LUI ISRAEL - (Ereț Israel) numele acesta l-a primit după faptul că ea a fost locuită de urmașii lui Iacov, care purta și numele venerabil de Israel (cel ce luptă cu Dumnezeu (Gen.32:24). Alții spun că numele de Israel derivă de la "El-eis-raah" - "Omul care vede pe Dumnezeu". Numirea aceasta o găsim în Vechiul Testament cât și în Noul Testament (Jud.19:29, Ezec.7:2, Mat.2:20). Însă, trebuie să menționăm că după perioada separării celor două regate, prin regatul lui Israel se înțelegea regatul celor 10 triburi în contrast cu regatul lui Iuda (Ezec.27:17).

Numirea de "Regatul lui Iuda", sau "Iudea" se trage de la Iuda al 4-lea, fiu a lui Iacob. Iudea cuprindea teritoriul lui Iuda, însă în timpul regilor de țara lui Iuda s-a atașat și tribul lui Beniamin. După captivitatea Babiloniană, Iuda sau Iudea a primit un sens mult mai larg. Sub acest nume se înțelegea Palestina Meridională (La miază-zi de Iordan, Mat.2:1, Luca 2:4, Ioan 3:22). Și câteodată, sub această numire se înțelege chiar toată țara celor 12 triburi a lui Israel. Cuvântul Iudea e întrebuințat în această accepțiune largă de scriitorii greci și romani, de aceea pe crucea lui Isus, Pilat a scris: "Isus Hristos, Regele Iudeilor".

FILISTIA SAU PALESTINA - Filistia înseamnă țara filistenilor. La început această numire s-a dat părții de miază-zi a țării Canaan, adică teritoriul cuprins între Carmel și frontiera Egiptului, adică țărmurile Mării Mediterane locuite de filistenii (Gen.10:14, Ex.15:14, Is.14:28). Istoricul Herodot e primul scriitor laic care folosește această numire. Însă, mai târziu, această denumire s-a extins asupra întregului teritoriu locuit de cele 12 triburi. Romanii au folosit această numire în sensul acesta. Iar Palestina a fost numirea cea mai folosită din timpul cruciaților și până în zilele noastre.

ȚARA LUI IEHOVA - numirea aceasta i s-a dat în virtutea faptului că pământul acesta se considera a fi în posesiunea lui Iehova, de aceea Dumnezeu era proprietarul și ocrotitorul țării (Lev.25:23, Is.8:8, Osea 9:3, Ier.2:7).

ȚARA SFÂNTĂ - evreii o numeau așa pentru că în ea se afla sanctuarul lui Iehova (Zah.2:12), iar creștinii o numesc așa pentru că în ea s-a născut Fiul lui Dumnezeu.

TARA - evreii mai numeau patria lor și "Tara toată Tara" (Rut 1:1-2. II Sam.24:8, Marcu 15:33, Luca 21:25). Așa numeau și romanii țara lor: "Orbis Terrarum"- Tot Pământul. În limbile clasice și vechi se mai găsesc și denumirile: "Siria Palestinei". Denumirea de Siria a apărut atunci când în anul 6 d.H. romanii au numit țara lui Iuda -SIRIA, iar mai târziu, în anul 33 d.H. au unit teritoriile: Batania, Gaulonitua și Traconita. Mai găsim și denumirea Iudemeia. Prin aceasta se înțelegea țara Edomiților, situată între Iudeia meridională, Arabia și Egiptul. În epoca romană denumirea aceasta se folosea adesea și pentru Iudea.

În Palestina găsim tot felul de forme de relief: câmpii, văi și munți.

CÂMPII - de-a lungul țărmurilor mării Mediterane, începând din marginea sudică a țării și până la muntele Carmel, se întinde un mare șes care este împărțit în câteva câmpii:

CÂMPIA SEFELU - se întinde de la Gaza până la Iope. Lățimea ei cea mai mare e de 50 km., e o câmpie fertilă, dar astăzi e puțin cultivată. În această câmpie erau așezate 5 orașe, capitale ale filistenilor: Gaza, Azot, Ascalon, Accaron și Geth. Iosua după mai multe lupte a ocupat Câmpia Sefelo (Iosua 10:40, 11:16).

CÂMPIA SARONULUI - se întindea de la Iope până la Carmel. Biblia ne vorbește despre frumusețea și fertilitatea câmpiei Saronului (Cânt.Cânt. 2:1, Is.35:2, 65:10). Ea este străbătută de râulețe mici care se varsă în Marea Mediterană și ele fac această câmpie să fie roditoare. Petru a vindecat pe Enea în numele lui Isus. Aici, un mare număr din locuitorii Saronului au primit Evanghelia (Fap.Ap. 9:35). Frumusețea și fertilitatea acestei câmpii, mai ales în jurul cetăților Iope și Lida, sunt renumite și astăzi. Florile care apar aici primăvara sunt crinii albi și roșii, narcise, trandafiri albi și roșii, micșunile, etc.

CÂMPIA ACCREI (Accho) - se întinde de la Carmel până la Fenicia, are o lățime de 13 km., e foarte fertilă, producând fructe și cereale. Câmpia Ezdrailonului sau Izreel, e o spătură în șirul de munți. Se întinde de la Carmel până la Iordan și ajunge în nord la platoul Galileii; la sud se găsesc Munții Samariei. Ea a primit numele acesta de la cetatea Izreel care aparținea tribului lui Isahar Iosua 19:17-18). Câmpia aceasta mergând de la mare până în interiorul țării a fost teatrul multor bătălii. Aici Barac a ucis pe Sisera (Jud.4:13), aici Ghedeon a ucis pe madianiți și amaleciți (Jud.6:33), aici s-a luptat Saul cu filistenii (I Sam.29:1), tot aici a ieșit și Iosia înaintea faraonului Neco (II Împ.23:29). Câmpia Izreel este cheia țării, de aceea armatele romane conduse de Galbinus și Vespasian au trecut pe aici. Deasemenea, saracini, cruciații, turcii și armatele franceze conduse de Napoleon, în anul 1799, au trecut pe aici, pe sub poalele Muntelui Tabor.

CÂMPIA IORDANULUI - se întinde de-a lungul Iordanului de la Muntele Hermonului la Marea Moartă. E o câmpie fertilă așezată sub nivelul mării, are clima semitropicală; Bogăția solului și clima caldă fac din valea Iordanului una din cele mai înfloritoare câmpii. Aici a ales Lot să locuiască (Gen.13:10) și aici a predicat Ioan Botezătorul (Mat.3:5). Partea din Câmpia Iordanului, din apropierea Mării Moarte, se numește Câmpia Ierihonului (Iosua 4:13, II Regi 25:5). În această câmpie au crescut palmieri și era foarte fertilă. Astăzi e săracă și trăiesc pe aici mulți scorpioni. În fața Câmpiei Ierihonului, pe partea răsăriteană a Iordanului, se afla Câmpia

Moabului. Aici au tăbărit israeliții înainte de a cuceri Canaanul și aici l-au jelit pe Moise (Num.22:63, Deut.34:8).

VĂILE PALESTINEI

Palestina, fiind o regiune muntoasă, oferă văi adânci formate de puhoaiile de ape. Noi ne vom ocupa numai de văile care sunt amintite în Scriptură. Amintim următoarele văi:

VALEA ESCOL - se află la nord de Hebron, renumită pentru cultivarea viei. Oamenii pe care i-a trimis Moise să iscodească țara Canaan au ajuns în această vale (Num.13:23...). Drumul ce ducea de la Hebron la Ierusalim străbătea o vale, iar pe povârnișurile ei se aflau plantații de vii și măslini. Viile de aici sunt renumite și în zilele noastre.

VALEA TEFATA - se afla nu departe de Mareșa, în tribul lui Iuda, valea se deschidea la marginea Gherasei și oferea armatelor, care veneau din Egipt, o intrare în Iudea (II Cron.14:9);

VALEA SOREC - e valea în care Samson a cunoscut pe Dalila, era situată în Filistia între Ascalon și Gaza (Jud.16:4);

VALEA LUCRĂTORILOR - care e necunoscută astăzi (I Cron.14);

VALEA HAIE AI - unde Iosua a așezat poporul în ordine de bătaie (Iosua 8:12);

VALEA DE LÂNGĂ GABAON (Iosua 10:12);

VALEA ACOR - la nord de Ierihon (Iosua 7:24, 15:7, Is.65:10);

VALEA MIȚPA - era în apropiere de Liban (Iosua 11:8), alegoric era numită "Valea Plângerii", era simbolul întristării și a mizeriei (Ps.84:6); se mai numea și "Valea Viziunii" (Is.22:5);

VALEA JUDECĂȚI;

VALEA IOSAFAT (Ioel 3:2).

Văile de la sud-est de Ierusalim: Valea Ennom sau Ghe-Hinom, se afla lângă Ierusalim, aici copiii lui Israel au ridicat un altar pentru Moloh și în cinstea lui și-au ars copiii, de aceea s-a mai numit și Tofet (II Împ.23:10, Ier.7:31), (Tofet-Oroare). Era simbolul locului de condamnare a celor necredincioși (Ier.19:2).

MUNȚII PALESTINEI

Palestina este, în general, o țară muntoasă. Biblia vorbește (în Ezec.34:13) despre munții Palestinei. Munții Palestinei sunt prelungirile și ramificațiile munților Libanului, a căror întindere principală se află în Siria. Pe cele două părți ale Iordanului, se ramifică două lanțuri

de munți: din nord până în sud. Ei se întind până în interiorul Arabiei. Cele două lanțuri de munți, ce se întind de-a lungul Iordanului, sunt întrerupte de câteva ori de văi largi și câmpii.

MUNȚII NEFTALI ȘI CARMEL - muntele lui Neftali se mai numește Hermon, pe el e așezat Cadeș, orașul refugului (Iosua 20:7). El este o ramificație a munților Antiliban și se întinde de-a lungul teritoriului ce aparținea lui Neftali. E muntele cel mai înalt din nordul Galileii 2.800 m. și e cel mai iubit dintre munții Palestinei, după munții Moria și Sion.

MUNTELE CARMEL (500 m.) - înseamnă câmp fertil, e format dintr-un lanț de munți și coline ce se află la sud de golful Acca. Pe acest munte s-a rugat Ilie pentru ploaie, e numit și "grădină", pentru că are teren fertil. La poalele lui cresc: pini, stejari, narcisele și zambilele cresc necultivate. Se află aici o mulțime de pârâuri, cu ape limpezi precum cristalul, izvoresc din munte și se scurg în Chisan. Frumusețea Carmelului a fost folosită de Isaia, ca figură de stil, atunci când a descris gloria viitoare a Bisericii Domnului (Is.35:2, Ier.50:19, Cânt.Cânt.7:5).

Muntele Carmel, cu coroana sa de pădure, e tăiat în diferite direcții de văgăuni sau râpe mai mici sau mai mari, care în partea de răsărit au numeroase grote și caverne în stânci. Diferiți oameni, prizonieri în vechime s-au ascuns aici (Amos 9:3); aici a stat și Ilie (I Regi 18:17) și Elisei (II Regi 2:25, 4:25). A nu se confunda muntele Carmel cu orașul Carmel din tribul lui Iuda!

TABOR (560 m.), cuvântul Tabor înseamnă înalt, e un munte înalt, rotund; se află la marginea răsăriteană a câmpiei Izdrailonului, aproape de Iordan, la sudul mării Galileii. Muntele e situat în teritoriul tribului Isahar, e mai înalt decât munții cu care se învecinează cu 200 de picioare, de aceea a spus prorocul Ieremia "singur ca Taborul între munți" (Ier.46:18). Culmea lui e acoperită cu stejari, mărăcini și ierburi înalte. Aici au locuit multe animale sălbatice, iar cavernele și tufșunile le serveau drept adăposturi. Taborul e folosit de Osea în profeția sa (5:1). În cartea lui Iosua, Taborul constituie granița dintre teritoriile triburilor Zabulon și Isahar (Iosua 19:12,22_23). Aici s-a dus Barac cu însoțitorii lui ca să lupte cu Sisera (Jud.4:6). Tradiția creștină spune că aici s-a schimbat Isus la față, de aceea se mai numește "Muntele Schimbării la Față". Taborul se ridică ca un altar spre cer în mijlocul câmpiei. Acest munte așa de frumos, prin poziția sa, vorbește despre bunătatea și puterea Creatorului (Ps.89:12).

MUNTELE GHILBOA - e situat la granița sud-estică a câmpiei Ezdrailonului. Pe vârful de vest al muntelui se află Izreel, cetatea lui Ahab și Izabela. Din partea de nord a acestui munte și-a trimis Ghedeon soldații, în număr de 300 împotriva madianiților. Tot pe povârnișurile lui au murit în luptă Saul și Ionatan (II Sam.1:6).

MUNȚII EFRAIM - sunt așezați în centrul Palestinei în ținutul lui Efraim, se mai numeau și Munții lui Israel, pentru că ei sunt munții regatului Israel, care a fost fondat după moartea lui Solomon. Din acești munți fac parte: muntele Samer, pe care a fost zidită cetatea Samariei (I Regi 16:24), muntele Gazirim, cel mai înalt munte din Samaria, e așezat la sud de orașul Sihem (Jud.9:7). De pe acest munte s-au rostit binecuvântările copiilor lui Israel (Deut.11:29). După captivitatea Babiloniană, către anul 408 a.H., samaritenii au zidit pe Gazirim templul lor, care a rivalizat cu cel din Ierusalim. Muntele Ebal se află la nord de Sihem, e despărțit de Gazirim printr-o vale. După dispoziția lui Moise, pe acest munte trebuia să se ridice un altar de pe care să se rostească blestemul împotriva celor ce calcă Legea Domnului (Deut.11:29, 27:1-9).

MUNȚII LUI IUDA - se atașează de munții lui Efraim. Ei au primit acest nume după tribul lui Iuda. Munții se întind în mai multe ramificații, de la limitele septentrionale ale tribului lui Benjamin, până la muntele Seir din Arabia, iar de la marea Moartă la marea Mediterană, ei se termină prin versante abrupte. Înainte, acești munți se numeau Munții Amoriților (Deut.1:20), pentru că au aparținut lor până la ocuparea Palestinei de către triburile lui Israel.

MUNTELE OLIVILOR (Măslinilor)- numit așa datorită plantațiilor de măslini de pe el. El se întinde de la nord la sud și est de Valea Iosafat (Chedron). Muntele Măslinilor se află la nord-est de Ierusalim, la o distanță care se putea parcurge într-o zi de sabbat, adică 5-6 stadii. Pe povârnișul de răsărit a muntelui, se află Betania. Pe muntele acesta a plâns Isus pentru Ierusalim (Luca 19:37). Aici a vorbit ucenicilor despre semnele venirii Lui (Mat.24:3), de aici s-a înălțat la cer.

MUNTELE QUARANTANIA - acesta e un lanț de munți ce se întinde dinspre Ierusalim spre Ierihon, în direcția nord-est, formând o pustie sălbatică. Vârful cel mai înalt se numește Quarantania. Aici, Isus a postit 40 de zile.

MUNTELE AMORIȚILOR - se întinde la sud de munții lui Iuda. Aici au venit prima dată copiii lui Israel, când au ocupat Palestina (Deutr.1:19-20). De muntele Amoriților se leagă, mai spre sud, muntele Seir (Iosua 11:17).

MUNTELE GALAADULUI - aici, la muntele Galaadului, s-a împăcat Iacob cu Laban și au ridicat un stâlp de aducere aminte (Gen.31:23, 44-45). Muntele Galaadului era acoperit de pășuni bogate (Num.32:1) și plante aromate. Aceste plante sunt folosite de Ieremia (Ier.46:11, 8:22) pentru o profeție (Cânt.Cânt. 4:16). Muntele Galaadului se află la est de Iordan și partea aceasta n-a fost considerată la început ca făcând parte din pământul Canaan. Numai mai târziu această provincie a intrat în granițele lui Israel. Provincia aceasta a fost împărțită triburilor Ruben și Gad și jumătate tribului Manase (Ios. 13:8). Acest teritoriu a rămas pentru puțin timp în stăpânirea lui Israel (Iosua 13:13).

Regiunea muntoasă a țării, care este situată pe partea nordică a râului Iaboc, s-a numit Basan. Aceasta era bogată în păduri de stejar (Is.2:13, Zah.11:2).

¹ MUNTELE ABASIM SAU MOABULUI - se atașează de muntele Galaadului, pe lângă pâraul Iaboc și se prelungește până la marea Moartă. Aici se află vârful Nebo, de pe care a privit Moise spre țara Canaan (Deutr.32:49).

CLIMA PALESTINEI

Clima țării Canaan este în general temperat. Situată de-a lungul Mării Mediterane, oferă o climă mai mult caldă. Temperatura medie este de 21 grade. Totuși, există o diferență esențială de temperatură între câmpie și munți. De exemplu, în timp ce pe înălțimile Libanului și Antiliban domnește un frig aspru, la poalele lor e o frumoasă primăvară. Aceeași deosebire este între celelalte câmpii și munți din Palestina. În Sfânta Scriptură se disting numai două anotimpuri: vara și iarna (Gen.8:2), concret, acestea sunt un sezon ploios și unul secetos.

Vara începe la mijlocul sau la finele lunii aprilie. Până în prima jumătate a acestei luni, cad multe ploi, însă, în luna mai cerul se înseninează, căldura se intensifică și ploile cad mai rar. Începând cu luna mai, frăgezimea verdeții câmpului dispare și țara îmbracă un aspect arid, nu mai rămân verzi decât frunzele arborilor, viile și semănăturile de mei. Secerișul durează din mijlocul lui aprilie până la mijlocul lui iunie, iar pe munți recoltele se coc mai târziu decât în câmpia Iordanului și în câmpia de pe malul mării. Mai întâi, se seceră orzul (arpacașul), urmează grâul, care durează două săptămâni.

În timpul sezonului cald, începând cu mijlocul lui iulie până la finele lui septembrie cea mai mare parte dintre râuri seacă. Însă, chiar în lunile calde, zilele călduroase sunt urmate de nopți reci, care fac să cadă rouă abundentă ca o dulce ploaie. Atunci când nu cad deloc ploi, roua e o binecuvântare, pentru că, fără ea, e imposibil ca fructele să ajungă la maturitate. De aceea, scriitorii Scripturii au socotit roua o mare binecuvântare a cerului și tocmai în felul acesta l-a binecuvântat Isac pe Iacov (Gen.27:28, Osea 14:5, Mica 5:7). Aici, roua e folosită ca simbol al binecuvântării lui Dumnezeu.

Iarna, care include toamna și o parte din primăvară, durează din octombrie până la începutul lui aprilie. Primii struguri se coc în iulie, iar culesul general se face de la jumătatea lui septembrie până la jumătatea lui noiembrie. În octombrie, luna cu care începe anul civil la evrei, cade ploaia numită "timpurie" (de dimineață). E ploaia necesară semănăturilor, care face să reînvie vegetația și să germineze grăunțele. Această ploaie cade în decurs de 2-3 zile în continuu și foarte tare noaptea. De regulă, ploaia vine din apus, de aceea spune Domnul Isus

"Când vedeți un nor ridicându-se la apus îndată ziceți: vine ploaia". Și așa se întâmplă (Luca 12:54).

Timpul din octombrie până în martie e în general ploios, dar mai ales în noiembrie și decembrie cad ploi sub formă de averse, care făceau în vremea Domnului Isus drumurile impracticabile, pentru că erau nepavate și de aceea Isus le spune compatrioților lui: "Rugați-vă ca fuga voastră să fie iarna" (Mat.24:20). Iarna propriu-zisă durează din jumătatea lui decembrie până la mijlocul lui februarie. Acum, în unele locuri, cade zăpadă, mai ales pe acele locuri înalte. Zăpada e formată dintr-un strat mai gros sau mai subțire de gheață. În mod special, ploaia se transformă în zăpadă în locurile înalte precum: Betleem, Nazaret, Ierusalim.

În martie și aprilie, înaintea sezonului în care se culeg fructele de iarnă și în perioada semănatului plantelor de vară cade "ploaia târzie" (de seară). Ploaia timpurie și ploaia târzie sunt cele mai mari binecuvântări ale țării. Aceste două ploi sunt amintite în cuvântarea lui Moise (Deutr.11:13-14)

VÂNTURI

Există o legătură strânsă între temperatură și vânturi, care în Palestina bat periodic, după cum urmează:

VÂNTUL DIN NORD-VEST - care domină din septembrie până în decembrie și aduce ploaia timpurie.

VÂNTUL DE APUS - din decembrie până în martie. Amintim și vântul de sud-vest; aceste două vânturi sunt însoțite în general de ploi.

Din martie până în iulie suflă vântul de răsărit, care oprește ploile. Din iulie până în septembrie suflă vântul de nord. Mântuitorul s-a gândit la aceste schimbări de temperatură când a vorbit despre casa zidită pe stâncă care a rezistat când a dat ploaia și au suflat vânturile (Mat.7:25). Vânturile de nord-vest și cele de nord și nord-est produceau în martie scăderea temperaturii, răceala și ploaia târzie. Vânturile uscate care vin vijelioase sunt periculoase, mai ales pentru Palestina de sud. (Is. 27:8, Ezech.17:10, Osea 13:15). Rafalele de vânt erau dese în Palestina și produceau mari distrugerii, de aceea profeții comparau pe cei răi cu vârtejul de vânt (Is.17:13, Prov.10:25, Iov 21:18).

Noi vorbim în lecția noastră de bogățiile Palestinei din timpurile biblice. Palestina e numită în Biblie "Țara în care curge lapte și miere". Aceasta înseamnă că, aici, se aflau cirezi de vite de lapte, sigur multe capre și oi, culturi de vii și albine (Ex.13:5, Deutr.3:25, 8:7-8). Scriitorii clasici sunt de acord cu acest punct de vedere, pe care-l prezintă scriitorii biblici. Ei laudă fertilitatea solului și frumusețea fructelor țării. O altă dovadă, care confirmă această afirmație a Bibliei, sunt emblemele de pe monedele evreiești: palmier, înășlin, viță de vie. Aceste monede au fost scoase pe vremea macabeilor și a romanilor.

În epoca de înflorire a poporului evreu, câmpiile și văile semănau cu niște grădini frumoase și cea mai mare parte din munți era cultivată până către creștetul lor, cu ajutorul teraselor susținute de diguri, despre care ne-au rămas numeroase vestigii. Poporul Israel avea, de fapt, promisiunea unei binecuvântări speciale dacă va rămâne credincios Legii Domnului, a cărui țară era considerată Palestina. Iar dacă ei se vor abate, țara lor se va transforma în pustie (Deutr.11:8, comp. cu 28:16 și 29:23).

PRODUSELE ȚĂRII

Produsele principale ale pământului Palestinei erau: grâul, orzul, meiul, chimionul, inul, orezul. Între pomii fructiferi amintim: măslinele, smochinul, curmalul, bananul, rodia, migdalul, nucul, mărul, arborii de mir, roșcovul, terebintul. Colinele țării erau foarte potrivite pentru cultivarea viței de vie.

Bogăția Canaanului s-a micșorat în decursul secolelor. Palestina a fost locul de desfășurare a multor războaie. Asirienii au venit aici de multe ori și au produs multe distrugeri, culminând cu distrugerea Ierusalimului, a templului și ducerea în captivitate Babiloniană a unei mase mari de israeliți. Au venit aici și egiptenii și grecii, iar la urmă romanii, care au distrus și ei, între anii (66-70) d.H., satele și cetățile Palestinei. Totul a culminat cu distrugerea Ierusalimului și a templului, toate acestea degradând solul și vegetația țării. Au venit apoi luptele mahomedanilor cu cruciații care au provocat mari distrugeri. Țara, în final, a ajuns să fie ocupată de turci, care au introdus impozite pentru pomi și arbori. Această politică fiscală a dus la distrugerea pădurilor, și a livezilor de măsline și smochini, Palestina rămânând un teren arid și pustiu. În urma dispariției pomilor și a arborilor, s-a modificat și clima, populația în masă s-a îmbolnăvit de friguri etc. Astfel, Palestina a ajuns o regiune săracă. În prezent, în Israel se duce o intensă propagandă de împădurire a munților și a povârnișurilor văilor și se speră ca prin aceasta să se schimbe chiar și clima și pământul să devină roditor ca în vechime.

Arheologia a găsit câteva inscripții scrise pe tablete arse sau pe tablete de marmură cu nume și fapte care sunt scrise atât în Vechiul Testament, cât și în Noul Testament, (în cursul lecțiilor am amintit aceste înscrisuri). Dar, arheologia ne prezintă o mulțime de documente și înscrisuri care vorbesc despre probleme asemănătoare cu acelea pe care le găsim în Biblie. Faptele nu sunt identice, ci asemănătoare. De exemplu, s-au descoperit tabletele de la Nuzi, în care se vorbește despre obiceiuri asemănătoare cu cele practicate de patriarhi. În Egipt s-au descoperit documente în care se descrie modul cum erau instalați "mai marii peste casa lui Faraon" și acesta se aseamănă cu modul în care a fost așezat în această funcție Iosif. Aceste descoperiri dovedesc istoricitatea cărților Bibliei, iar afirmația "Totuși Biblia este adevărată" se poate face cu toată tăria pe baza acestor descoperiri arheologice.

Istoria textului Vechiului Testament este importantă pentru a se stabili integritatea Vechiului Testament. Tradiția evreiască ne asigură că textul Cărilor Sfinte au fost păstrate cu mare grijă. Sfânta Scriptură nu spune nimic despre materialul pe care-l foloseau evreii pentru a-și scrie cărțile lor, însă numele pe care le-au dat ei cărilor sfinte "megilah", care înseamnă "sului", ne arată că ei au folosit pentru scris un material flexibil, făcut din piele sau papirus. Se scria și pe tablete de piatră cu un stilou sau cui de fier. (Is. 8:10, Ier. 17:1, Iov 19:24).

La început, evreii în scrierile lor, n-au separat cuvintele cum facem noi astăzi. Dar scrierea lor nu era o scrisoare continuă, fără nici o întrerupere după cum erau scrisorile altor popoare. Scriitorii evrei deosebeau frazele între ele și chiar și unele cuvinte le separau printr-un spațiu gol. Din Vechiul Testament, noi nu avem manuscrisele originale, adică, textele scrise de mână autorului, de aceea, în forma scrisului, s-au strecurat diferite greșeli de copiere. Din cauza acestor greșeli, au apărut o serie de variante ale textului sfânt. Aceste variante nu se deosebesc prea mult unele de altele. Kennicott și De Rossi au unit toate aceste variante și le-au pus alături de textul evreiesc original. Aceste variante existau deja pe vremea massoreților pentru că, în bibliile evreiești, găsim pasaje ce se numeau "Ketib" sau "Ce este scris". Aceste Ketibe sunt corectate pe margine sau în note prin "Qeri - Ce trebuie să se citească". Astfel, manuscrisele evreiești au fost refăcute cu o mare minuțiozitate, există deosebire între manuscrisele orientale și occidentale. Greșelile copiștilor au alterat unele pasaje al Vechiului Testament, de exemplu textul din (I Sam.13:1). "Saul avea un an când a început să domnească, el a domnit doi ani" (în Biblia românească: "Saul avea 30 de ani când a început să domnească și a domnit doi ani"). S-au dat diferite explicații acestui pasaj, dar toate sunt forțate. O explicație ar fi că: Saul avea mai mult de un an când a început să domnească, dar cât a durat domnia nu

se știe exact. Apostolul Pavel, în (Fapt.Ap.13:21) spune că Saul a domnit 40 de ani, nu doi ani. Traducătorii Septuagintei au omis vers. 1 din cap. 13, din cauza acestor dificultăți.

Cărțile Vechiului Testament au fost scrise cu caractere feniciene, și numai mai târziu au fost transcrise în ebraica actuală, numită și scrierea pătrată. Conform unei vechi tradiții, acceptată și de Origen, Ezra a fost acela care a înlocuit scrierea feniciană cu cea pătrată. (Scrierea ebraică e numită "pătrată" pentru că cele mai multe litere ale alfabetului ebraic sunt pătrate). Astăzi se crede că schimbarea e ceva mai veche, că scrierea pătrată nu e altceva decât scrierea feniciană transformată puțin câte puțin de caligrafi. Ea nu a fost fixată în mod complet, precum forma actuală, decât în sec.al VI-lea și al VII-lea din epoca noastră. Șaptezeci de traducători au tradus Biblia în limba greacă de pe manuscrise cu caractere feniciene. În timpul Domnului Isus, la scris se folosea scrierea pătrată, aceasta se știe din faptul că Isus în cuvântarea de pe munte spune: "nu va trece nici un yod din Lege (Mat.5:18). Ori "yod" e cea mai mică literă din scrierea pătrată. Toți criticii admit, însă, că această schimbare a sistemului de scriere n-a produs nici o modificare esențială în text.

Integritatea textului evreiesc e confirmată și prin manuscrisele care ne-au mai rămas. Cele mai vechi manuscrise evreiești pe care le avem sunt doar câteva din sec.al IX-lea. Ne-au rămas puține manuscrise pentru că evreii, din respect pentru "Cuvântul Sfânt", îngropau manuscrisele pe care le foloseau la serviciile divine, după ce acestea se deteriorau. Cele mai vechi manuscrise au fost scrise pe pergament sau pe piele. Cele din jurul anului 1000 sunt scrise pe hârtie de bumbac și, după anul 1250, pe hârtie de în. Exemplarele Vechiului Testament, în special ale Pentateuchului, care erau folosite la lecturi liturgice, în sinagogi, erau sub formă de suluri, iar celelalte exemplare și manuscrisele Noului Testament aveau formatul de codice-cărți. În cele mai multe exemplare, textul era așezat în coloane.

Istoricitatea Vechiului Testament e dovedită și prin descoperirile de la Qumran care au pus la dispoziția cercetătorilor 100 de manuscrise ale Vechiului Testament. Ele sunt mai vechi cu o mie de ani decât cele existente și sunt identice cu cele ale masoreților. În aceste manuscrise se găsesc toate cărțile Vechiului Testament în afară de cartea Estera.

Textul evreiesc al Vechiului Testament a fost fixat de masoreți. Numirea de "massoreth" derivă de la un manuscris unic, care a fost folosit la copierea altor exemplare, imediat după ce-a de-a doua dărâmare a templului din Ierusalim. Masoret derivă de la "massora"-tradiție, care în limba caldeiană înseamnă "a transmite".

Lucrarea masoreților, în principal, a constat din marcarea vocalelor. Vechiul alfabet semitic nu avea decât consoane. În timpul traducerii Septuagintei și în vremea Domnului Isus și chiar când Ieronim a făcut traducerea sa, vocalele încă nu erau introduse în manuscrisele evreiești ale Bibliei. Massoreții, adică "Păstrătorii Tradiției", au fixat pronunția cuvintelor înscrind în manuscrise puncte combinate în mod divers, care au jucat rolul de vocale și au primit forma și destinația lor. Sistemul vocalelor-puncte n-au fost definitiv elaborate decât în sec. al IX-lea. Rabinii au fost mult timp ostili introducerii vocalelor în text, însă nevoia pronunțării i-a obligat să le întrebuințeze. Până astăzi, textele cu vocale sunt privite de unii ca fiind profane și în sinagogi nu puteau fi folosite decât texte scrise pe piele, în formă de suluri și fără nici o vocală și accent.

Sistemul vocal massoretic, care există astăzi în Bibliile evreiești, nu sunt opera unui singur om, nici a unei generații, ci e opera colectivă și unanimă a unui mare număr de savanți evrei care puțin câte puțin, l-au perfecționat sub influența sistemului vocalic sirian și arab. Renunțata școală evreiască de la Tiberiada, care a înflorit în sec. VII-X, a sancționat aceste intenții și le-a trecut în toate Bibliile punctate.

Munca serioasă, pe care au depus-o masoreții, e o garanție a integrității textului Vechiului Testament. Ilie, levitul, un mare rabin a dat Masorei numele de "Haie", care înseamnă protectoare. Cu toate că nu s-au putut înlătura toate erorile, totuși, se poate spune că massora și-a ajuns scopul. Exactitatea lucrării massoreților este confirmată și prin compararea operei lor cu traduceri vechi. Ultima dovadă a exactității acestora sunt manuscrisele de la Qumran care sunt identice cu cele ale massoreților.

Pronunția biblică evreiască a fost fixată pentru prima dată prin vocale-puncte. Ea există de secole și s-a transmis la început prin tradiție orală, care s-a perfecționat prin citirea textelor sfinte în sinagogi. Transcrierea lui Ieronim se află deja într-un perfect acord cu punctuația noastră de astăzi. Înainte de el, găsim aceeași pronunție la Origen, la Simakue, Teodotion și în traducerea siriacă.

Când limba ebraică a devenit moartă, adică când evreii n-au mai vorbit-o s-a simțit nevoia de a se traduce Vechiul Testament în limbile înțelese de ei. Astfel, au tradus Vechiul Testament în caldeeană pentru evreii din Asia și în limba greacă pentru evreii din Egipt. Aceste traduceri au fost la început orale, însă mai târziu s-au fixat în scris. În unele țări, aceste scrieri se numeau "targumuri". Ele erau mai mult o parafrază decât o simplă traducere a Sfintelor Scripturi. Targumistul a tradus la început textul sacru pentru popor pe cale orală. El dădea și unele explicații pe care le credea necesare, cu scopul ca textul să fie mai bine înțeles. Aceste explicații și adaosuri au rămas în targumurile pe care noi le posedăm. Ele sunt în limba caldeiană. Utilitatea lor critică constă mai ales în faptul că s-a stabilit că textul de care ei s-au folosit era același cu cel al massoreților.

TARGUMUL ONKELOS - cuprinde Pentateuchul. Onkelos a trăit în sec.I al erei creștine, în Palestina. Mișna spune despre el că a fost un prozelit. Acest targum e foarte prețios pentru că el ne face cunoscută tradiția evreiască înainte de Hristos. Astfel, el aplică în mod explicit la Mesia cuvintele din Geneza rostite de Dumnezeu împotriva șarpelui, în care e amintită sămânța femeii. Onkelos aplică la Mesia și (Gen.49:10, Num.24:17). Vechile nume de popoare și orașe sunt înlocuite cu numirile folosite atunci. Exemplu, Onkelos spune că arca lui Noe s-a oprit pe muntele Qardu, nu pe Ararat. Țara Sinear a numit-o "Țara Babilon", numele de ismaeliți l-a schimbat cu acela de arabi.

TARGUMUL LUI IONATAN, FIUL LUI UZIEL- e un targum care cuprinde profeții, cuprinde cărțile pe care evreii le numesc:Profeții Primi și Profeții Posteriori, adică: Iosua, Judecători, cele două cărți ale lui Samuel, Regi, Isaia, Ieremia, Ezechiel, și cei doisprezece profeți mici.

După cele ce se spun în Talmud, Ionatan, fiul lui Uziel, era discipol al lui Hilele, deci, a fost contemporan cu Isus. Dar nu găsim nici în acest targum și nici în cel al lui Onkelos un singur subiect de polemică cu creștinii. El înlocuiește expresiile figurative cu termeni proprii. Astfel în (Is.2:13-16) el pune în locul cedrilor și stejarilor, prinții și găsim și alte asemenea schimbări.

TARGUMUL PSEUDO-IONATAN - e atribuit greșit lui Ionatan Uzzile; cuprinde Pentateuchul, și nu e o traducere, ci o parafrază. Acest targum e important pentru noi, deoarece prin el, facem cunoștință cu tradiția religioasă iudaică reproducă fidel. Targumul a fost compus pe la mijlocul sec.al VII-lea, pentru redactarea propriului targum, autorul s-a folosit de targumul Onkelos. El a fost scris în Palestina.

TARGUMUL HAGIOGRAFELOR - formează o singură grupă subîmpărțită în:

1. Targumurile Iov, Psalmi și Proverbe;

2. Targumul celor 5 suluri: Cântarea Cântărilor, Plângerile lui Ieremia, Rut, Estera, Eclesiastul. La el au lucrat mai mulți autori. Targumul e o parafrazăre a textului, cuprinzând însă și adăugiri, legende și fabule. Originea lor e posterioară Talmudului. Targumul Esterei e difuz, mai ales la început.

TARGUMUL CRONICI - nu e cunoscut decât din sec.al XVII-lea. A fost descoperit de către Beck într-un manuscris din biblioteca Erfurt. Limba și stilul acestui targum arată că el e original din Palestina de prin sec.al VIII-lea, cuprinde multe fabule și inexactități.

TRADUCEREA SEPTUAGINTĂ

După cucerirea Ierusalimului de Nabucodonosor, un număr de evrei, pentru a scăpa de deportare, s-au refugiat în Egipt și de acolo s-au răspândit încet spre apus, în Africa de Nord. Iar, când Alexandru cel Mare a zidit Alexandria, în anul 331 a.H., a acordat privilegii speciale evreilor care doreau să se așeze aici. Ptolomeu I Lagus a făcut același lucru după ce a ocupat Ierusalimul în anul 320. Astfel, evreii s-au bucurat de o mare influență în Alexandria. Într-o anumită perioadă, ei formau 2/5 din populația totală a Alexandriei. Erau guvernați de un șef din națiunea lor, care avea titlul de etnarch. Astfel, Alexandria a devenit un centru al iudaismului, care se deosebea de iudaismul din Palestina prin obiceiurile pe care le împrumutase de la greci și chiar prin limba vorbită, care se numea helenică (greacă). Astfel, ei au dobândit o nouă limbă maternă și nu au mai putut citi Biblia care era scrisă în ebraică, deși, ea era cartea de bază ce se citea în toate sinagogile. Așa că, s-a simțit nevoia ca Biblia să fie tradusă în limba greacă pentru evreii din Alexandria și pentru cei din Africa de Nord.

Când a apărut traducerea în limba greacă a Vechiului Testament, acesta a fost un eveniment așa de mare pentru ei că l-au sărbătorit anual și traducerea aceasta s-a răspândit în toate țările în care se vorbea limba greacă. Deasemenea, ea a devenit importantă și la primii creștini, pentru că autorii Noului Testament au folosit-o citând din ea.

Originea Septuagintei e relatată în diferite moduri. Un scriitor grec, cu numele Aristie, scrie că regele Egiptului, Ptolomeu II Filadelfus (284-247), după sfatul care i l-a dat Demetrios de Folea, a cerut marelui preot al evreilor care purta numele de Eliazar, să-i trimită oameni capabili care să traducă în grecește Legea lui Moise, pentru ca s-o păstreze în biblioteca din Alexandria pe care a fondat-o atunci. Împlinind cererea, Eliazar i-a trimis 72 de savanți, câte 6 din fiecare trib. Regele i-a primit cu cele mai mari onoruri și ei au tradus în 70 de zile Pentateuchul, în insula Faras. Autorul acestei scrisori ne asigură că el a fost trimis la marele preot Eliazar. Istorisirea lui a fost crezută de Iosif Flavius, și a fost răspândită, cuvânt cu cuvânt

de către Filo. Filo, Talmudul, Iustin Martirul și Clement de Alexandria recunosc ceva mai mult și anume, că traducătorii au lucrat în celule separate și totuși au făcut o traducere uniformă.

Cei șaptezeci n-au tradus numai Pentateuchul, aceasta o afirmă Tradiția și examenul critic al textelor. Astfel, aceleaș cuvinte sunt traduse în mod deosebit, în diferitele cărți ale Noului Testament. De exemplu: cuvântul "pascha", în Pentateuch și cu "Faseh" în (II Cron.30:1, comp, cu Ex.12:21). Filistenii sunt numiți "filisteim", în Pentateuch "allfuloi" în celelalte cărți. Caracterul traducerii variază prin formă și stil în diferitele cărți. Stilul Pentateuchului e mai bun, fie pentru că traducătorii au fost mai abili, fie pentru că manuscrisele folosite au fost mai corecte. Cărțile poetice sunt în general inferioare celor istorice.

Traducerea grecească a Vechiului Testament s-a terminat în anul 130 a.H., de aceea Ioan Hrisostom a avut dreptate când a spus că traducerea sub numele de Septuagintă datează cu numai un secol înainte de Hristos. Septuaginta s-a tradus după manuscrise evreiești scrise în caractere feniciene, nu după scrierea pătrată. Septuaginta s-a răspândit mai ales printre evreii heleniști și a fost recunoscută de primii creștini. După ce s-au făcut multe copii în care s-au strecurat și greșeli, Origen a hotărât s-o revizuiască după originalul evreiesc. Recenzia sa se numește "Hexapla".

Lucian, preot și martir în Antiohia, la începutul sec.al IV-lea a corectat versiunea greacă după textul evreiesc. Ediția sa poartă numele de "Koine-Vulgata". Ion Hrisostom s-a folosit de această ediție în predicile sale. Deasemenea, Ulfila a luat-o ca bază pentru traducerea sa în limba gotică. Tot în acest timp, un episcop egiptean Hesechius a publicat o nouă recenzie care s-a răspândit mai ales în Egipt.

TRADUCERI GRECEȘTI POSTERIOARE SEPTUAGINTEI

TRADUCEREA LUI AQUILA

Cea mai veche traducere a Vechiului Testament, după traducerea Septuagintei, este a lui Aquila. Acesta era evreu prozelit din Pont și a trăit în timpul domniei împăratului Adrian. Traducerea lui s-a pierdut și nu ne-au rămas decât câteva fragmente din care au citit -Părinții Bisericii: Irineu, Eusebiu și Epifaniu. Caracteristic la această traducere e străduința traducătorului de a păstra sensul și numărul de cuvinte, de a arăta etimologia și idiotismele cuvintelor evreiești.

TRADUCEREA LUI TEODOTION

Teodotion a tradus Vechiul Testament în limba greacă înainte de anul 160 d.H. Irineu ne spune despre el că era un prozelit evreu din Efes, și că a aparținut sectei evreiești a ebioniților ne spune Ieronim și Eusebiu. În acelaș timp, Epifaniu susține că ar fi fost marcionist

care a trecut la iudaism, a învățat ebraica și apoi a tradus Vechiul Testament în timpul domniei împăratului Commodus. În traducerea sa reproduce în general textul Septuagintei, iar modificările sunt împrumutate din traducerea lui Aquila. Cunoștințele lui de limba ebraică sunt incomplete. Origen a folosit această traducere pentru că se aseamănă cu Septuaginta.

TRADUCEREA LUI SIMAQUUS

Epifaniu ne relatează că Simaquis ar fi fost samaritean, că a trăit pe vremea împăratului Sever (195-211). Nemulțumit că n-a primit din partea compatrioților săi cinstea cuvenită a trecut la iudaism și a alcătuit o nouă traducere a Bibliei. Traducerea lui Simaquis se distinge de toate celelalte prin eleganță și claritate.

HEXAPIA LUI ORIGEN

Această operă se numește "hexapla" pentru că Origen a luat șase texte, versiuni ale Bibliei, și le-a aranjat pe șase coloane comparative. În prima coloană a așezat textele din traducerea lui Aquila, pentru că această traducere era cea mai apropiată de textul evreiesc. În a doua coloană a pus textul din traducerea lui Simaquis, care era mai corectă ca precedentă. În a treia coloană, ca loc de onoare, a așezat textul traducerii Septuagintei. În coloana a patra a pus textul lui Teodotion. La aceste coloane a mai adăugat două rubrici, una pentru textul evreiesc cu litere evreiești și a doua pentru textul evreiesc cu litere grecești. Și deci această operă construită pe șase coloane se numea Hexapla.

Hexapla e cea mai mare lucrare pe care a putut-o îndeplini un om. E o colecție care poate fi evaluată la 50 de volume. Scopul lui Origen cu această lucrare a fost dublu: unul să creeze o ediție exactă a Septuagintei, pentru că edițiile în circulație prezentau o serie de variante formate prin aceia care l-au copiat și interpretat. Al doilea scop a fost să demonstreze în ce se acordă traducătorii Septuagintei cu textul evreiesc original și în ce se deosebesc.

De această lucrare era nevoie, deoarece creștinii foloseau traducerea Septuagintei în discuțiile lor cu evreii, iar evreii când erau prinși în discuție spuneau că în original nu e așa. De aceea Origen și-a propus să noteze cu grijă într-un studiu comparat, originalul și textul grecesc și toate deosebirile dintre cele două texte. Pentru a fi mai completă lucrarea sa, Origen s-a folosit și de celelalte traduceri cunoscute până atunci, care erau grecești.

TRADUCEREA BIBLIEI ÎN LIMBA SIRIACĂ

Biserica siriană a avut o traducere a Bibliei (Noul și Vechiul Testament) chiar de la început. Traducerea aceasta au numit-o Peschito. Peschito e cuvânt armean care înseamnă

"simplu". Ea a fost făcută după originalul evreiesc pentru cărțile scrise în limba ebraică și după originalul grecesc, pentru cărțile scrise în limba greacă, (adică pentru Noul Testament).

Traducerea Vechiului Testament e mult mai veche decât cea a Noului Testament și probabil că a fost făcută de evrei în sec.I d.H. Iar traducerea Noului Testament datează din sec.al II-lea d.H., iar autorii ei sunt creștini. Traducerea Peschito e foarte apropiată de textul evreiesc actual și de traducerea Vulgata. Diferă în detalii de mică importanță. Ea este astfel o nouă dovadă a integrității Sfintelor Scripturi.

TRADUCEREA ITALICĂ

În limba latină au circulat mai multe versiuni vechi, dintre ele una s-a remarcat prin exactitate. Aceasta s-a numit traducerea "Italica", pentru că a fost făcută în Italia și pentru că a fost adoptată de Biserica Romană, iar Augustin a folosit-o în Africa de Nord. A fost cea mai bună traducere latină până la traducerea făcută de Ieronim. În ea se găsesc din abundență expresii helenistice, aceasta arătând că traducătorii au fost de origine greci.

TRADUCEREA VULGATA

Este traducerea Bibliei în limba latină făcută după Septuaginta. Astăzi ea este versiunea adoptată de Biserica catolică. Ea se compune din două părți distincte după originea lor, prima provine dintr-o traducere veche, care se coboară până la primele timpuri ale creștinismului, iar a doua este opera lui Ieronim, care a făcut traducerea în anul 400 d.H.

MANUSCRISELE BIBLIEI

Unul din marile merite ale arheologiei este că a descoperit manuscrise ale Bibliei. Din cele peste 5000 de manuscrise existente ale Bibliei, descoperite de arheologi, notăm aici pe cele mai importante:

CODICELE SINAITICUS

Aceste manuscrise au fost descoperite de contele Constantin Tischendorf cu ocazia unei vizite ce a făcut-o la mănăstirea Sf.Ecaterina în anul 1844, mănăstire așezată la poalele muntelui Sinai. Cu acel prilej, a găsit 43 de foi care sunt copii ale Vechiului Testament din sec.al II-lea, scrise în limba greacă. Ele au fost găsite într-un coș.

În anul 1859, întorcându-se din nou la mănăstire, un călugăr i-a arătat lui Tischendorf un manuscris care cuprindea părți din Vechiul Testament și întreg Noul Testament. Acest manuscris se găsește astăzi la muzeul Britanic din Londra. E interesant faptul că în anul 1975 cu ocazia unor reparații ce s-au făcut la mănăstire, s-au găsit în interiorul unui zid, opt pagini de manuscris, cuprinzând pasaje din Geneza și s-a constatat că sunt tocmai paginile care lipseau din documentul ce s-a descoperit anterior și se afla în muzeul Britanic. Cu ocazia acelei

reparații, s-au găsit 3000-4000 manuscrise și icoane. Această descoperire a fost senzațională și din anul 1977 s-a început studierea lor.

PAPIRUSURILE OXIRHINCHUS

Aceste papirusuri au fost descoperite în anul 1778 în Egipt, când niște arabi au săpat din întâmplare în districtul Fayum din Egipt. Cu acea ocazie, s-au găsit 50 de suluri într-un vas de pământ. Neputând să le vândă, au început să le ardă pentru mirosul pe care acestea îl degajau prin ardere. Din cele 50 de suluri, a supraviețuit unul singur și astăzi el se află în muzeul Britanic la Londra.

În anul 1897 papirologii B.P. Grenfell, A.S. Hunt și D.G. Hogarth au făcut săpături la Oxirhinchus (localitate ce se află în Egiptul Central). După o muncă stăruitoare pe care au desfășurat-o între anii (1897-1909) au găsit mii și mii de texte printre care și câteva fragmente din Evanghelii, Faptele Apostolilor, epistolele Pauline, epistolele Sobornicești și Apocalipsa. Ei au început săpăturile în cimitire sperând că vor găsi multe manuscrise îngropate cu morți, că acolo putând fi bine conservate. Apoi, au căutat în movilele de gunoaie din marginea satului și acolo au găsit papirusuri grecești într-un coș. Au fost publicate în serii continue 3875 document-papirusuri de la Oxirhinchus. Și din cele 73 papirusuri notate în tabelul ce însoțește opera "Novum Testamentum Graece", 25 sunt de la Oxirhinchus. Importanța lor pentru studierea Noului Testament constă în vechimea lor. Astfel trei din aceste papirusuri datează din sec.al III-lea sau al IV-lea, 15 din sec.al III-lea și unul din sec.al II-lea sau al III-lea.

PAPIRUSURILE JOHN RYLANDS

Cel mai vechi manuscris al Noului Testament se găsește în biblioteca John Rylands din Manchester. El a fost achiziționat în anul 1920 de către Grenfell la Faym, sau la Oxirhinchus. Documentul cuprinde (Ioan 18:31-33) pe o parte, iar pe verso era scris (Ioan 18:37-38). Papirologii l-au estimat ca din anul 124 d.H. El are o mare valoare pentru datarea compunerii Evangheliei. F.F.Bruce îl datează la anul 100 d.H. Sigur că Evanghelia propriu-zisă s-a scris mai de vreme de anul 100 d.H.

PAPIRUSURILE CHESTER BEATTY

În anul 1930, Chester Beatty a cumpărat câteva papirusuri din Egipt, (acesta era un colecționar de antichități). Documentele acestea au fost găsite probabil în cimitir sau în ruinele unei biserici din vecinătatea localității "Afroditopolis". Porțiuni din aceste documente au fost achiziționate de Universitatea Michigan. Între anii (1930-1931), Beatty a cumpărat câteva papirusuri care conțineau părți din Noul Testament, Vechiul Testament, Cartea Apocaliptică, Enoh și predica Sui-Melito de Sardes, care a trăit în sec. al II-lea. Kenyon a publicat aceste documente în anul 1933 în fascicule în care a cuprins Evangheliile și Faptele Apostolilor. După un an, a publicat epistolele Pauline și Apocalipsa, care s-a dovedit că datează din sec.al II-lea.

PAPIRUSURILE BODMER

Aceste papirusuri au fost descoperite în decada 50 (1950), ele au depășit papirusurile Chester în calitatea păstrării și în lungimea textului. Ele au fost procurate din Egipt de către Martin Bodmer. Sunt 22 de papirusuri care cuprind segmente din Noul Testament și pasaje din Vechiul Testament și citate din Homer. Cuprinde porțiuni din Evangheliile Ioan și Luca, Faptele Apostolilor și epistolele Sobornicești. Ele au fost publicate în anul 1956 și au contribuit la reconstrucția textului Noului Testament.

ALTE PAPIRUSURI

În anul 1752 au fost găsite papirusuri la Herculaneum, din sudul Italiei. Sunt unicele papirusuri găsite în afara solului Egiptului, care e un sol uscat și foarte propice conservării acestor materiale. De altfel, dintre toate manuscrisele Noului Testament fie că sunt papirusuri, fie că sunt pergamente (piele), numai unul a fost găsit în afara Egiptului, și anume, o porțiune mică din pergamentul care conține Diatesaronul lui Tațian (Armonia celor patru Evanghelii).

FRAGMENTE DIN NOUL TESTAMENT DESCOPERITE ÎN SULURILE DE LA MAREA MOARTĂ

DESCOPERIREA ULTIMELOR DOCUMENTE ALE NOULUI TESTAMENT

Călugărul spaniol, Jose O'Callaghan, profesor de papirologie la Universitatea din Barcelona, a găsit în anul 1972 într-o mică peșteră numerotată cu Nr.7, la Kirbeth Qumran resturi de manuscrise care aparțin Noului Testament. El a identificat aceste manuscrise ca fiind părți din: (Marcu 4:28, 6:48;6:52-53, Marcu 12:17, Fapt.Ap.27:38, Romani 5:11,12, I Tim. 3:16, 4:3, II Petru 1:15, Iacov 1:23,24.)

Din studierea acestor documente, rezultă faptul că Evanghelia lui Marcu ar fi fost prima evanghelie care s-a scris, după ea urmând celelalte. Ea a fost scrisă probabil în anul 50 d.H. Stilul folosit în scrierea acestor manuscrise e stilul obișnuit între anii 50-70 d.H. Iar arheologii care au cercetat această grotă spun că ea a trebuit să fie sigilată (închisă) în anul 70 d.H. când s-au apropiat armatele romane de această regiune, astfel că documentele găsite în ea trebuie să fi fost redactate înainte de anul 70 d.H. Stilul este roman, înseamnă că manuscrisele au fost scrise de un copist care n-a fost grec din naștere, care a învățat limba greacă. Se aseamănă cu stilul papirusurilor descoperite în ruinele orașelor Pompei și Herculaneum care au fost acoperite de lava vulcanică în anul 79 d.H. (Aici s-au descoperit papirusuri cu învățături din filosofii epicurieni).

Grota Nr.7, e aproape de Ierihon. De fapt nici Qumranul nu-i departe de Ierihon și în Ierihon a existat în timpul acela o comunitate creștină, care refugiindu-se din calea armatelor

romane, au îngropat aceste manuscrise ale Noului Testament. Papirologii nu și-au spus ultimul cuvânt asupra acestor descoperiri, dar valoarea lor este evidentă și în acest caz, manuscrisele amintite sunt cele mai vechi manuscrise descoperite cu privire la Noul Testament. Și cele 9 manuscrise care poartă numele a 6 autori ai Noului Testament pot forma primul canon al Noului Testament.

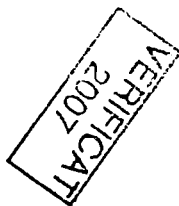
Am ajuns la finalul cursului nostru de arheologie. Sigur arheologia e o disciplină vastă, cu multe și importante descoperiri din lumea antică. Ea ne întoarce în urmă cu mii de ani și ne face să retrăim vremurile de mult apuse, să cunoaștem modul de trai al oamenilor din timpurile acelea, credințele lor, speranțele lor și chiar problemele cu care ei se confruntau.

Disciplina noastră e arheologia biblică, de aceea din noianul descoperirilor arheologice am ales acele documente și obiecte care sunt în legătură cu etapele și învățăturile pe care le găsim în Biblie, pentru că scopul arheologiei biblice este să întărească baza istorică a relatărilor Bibliei și cred că am reușit să aducem destule argumente pentru a dovedi lucrurile acestea. În urma studierii acestui curs, fiecare student poate spune cu deplină convingere "totuși Biblia este adevărată". Și pentru noi, ca profesori de arheologie Biblică, realizarea cea mai mare nu este nota ce se poate da la examen, ci convingerea la care dorim să ajungă studenții.

Ne bucurăm că prin dezvoltarea științei arheologice se împlinesc cuvintele Domnului Isus:

"Dacă vor tăcea ei, pietrele vor striga" (Luca 19:40).

Și am ajuns în zilele noastre la acest stadiu să ne vorbească și pietrele despre adevărurile Scripturii.

**Tiparul s-a executat sub cda 429/1998
la Tipografia Editurii Universității din București**
